

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204914

UNIVERSAL
LIBRARY

OU P - 902--26-3-70 5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T82/R16D Accession No. T4810

Author రామకృష్ణ మూల రుస్సి

Title పరిపాపం 1950

This book should be returned on or before the date last marked below.

ద ర్మ చ క్ర ం

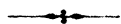
శ్రీ: నం డూ రి రా మ కృష్ణ మా చా ర్య, ఎం. ఏ.

శ్రీ వేణీ పబ్లిషర్స్
మచిలీపట్టణము

కృష్ణాస్వదేశీ ముద్రాక్షరశాల
మచిలీపట్టణము

ముఖ్య పాత్రలు

- చంద్రగుప్తుడు : మగధసామ్రాజ్య చక్రవర్తి
- చాణక్యుడు : మగధసామ్రాజ్య ప్రధానామాత్యుడు
- బిందుసారుడు : యువరాజు
- మహాసేనుడు : వృద్ధసేనాధిపతి
- బౌద్ధస్థాని : బౌద్ధమత ప్రచారకుడు
- మేఘనాధుడు : సేనాపతి
- సీలకేతనుడు : మహాసేనుని ధ్వజారోహకుడు
- గండోదరుడు : బిందుసారుని మిత్రుడు
- దండుకేశ్వరుడు : గండోదరుని మిత్రుడు
- వజ్రబాహు } తలారులు
- వీరదాసరి }
- ఉషాసుందరి : బిందుసారుని ప్రణయిని
- నందిని : మహాసేనుని కూతురు

వందిమాగధులు, సేవకులు ఇత్యాదులు

ప రి చ యం

తనతండ్రి చంద్రగుప్తమౌర్యుడు స్థాపించిన సామ్రాజ్యాన్ని భక్తి శ్రద్ధలతో పాలించి విస్తరింపచేసి, తన పుత్రుడైన అశోకచక్రవర్తికి వప్పగించిన ధన్యజీవి బిందుసారుడు. యువరాజుగా నున్నపుడు భోగలాలసుడై సామ్రాజ్యగౌరవానికే భంగం కలిగించెనన్న అపవాదు కొన్ని ప్రాచీన గాథలలో ఇతనిపట్ల కల్పింపబడినది. చంద్రగుప్త చాణక్యలు యువరాజును సన్మార్గమునకు త్రొప్పి, పట్టాభిషిక్తుని గావించి, తాము ఆశ్రమవాసులైనట్లు ప్రతీతి. బిందుసార- ఉషాసుందరుల క్రీమగాధను మహాజ్వల స్వప్నంగా మిత్రులు శ్రీ రామకృష్ణమౌర్యులుగాఠ చిత్రించారు. దండనీతికే ప్రాధాన్యమిచ్చిన చంద్రగుప్త చాణక్యలకునూ, ధర్మదీప్తికే తమ జీవితాలను గౌరవోసిన అశోక ఉపగుప్తులకునూ మధ్యకాలంలో సామ్రాజ్యనౌకను నడివిన బిందుసారునిలో, ఉభయ యుగ ధర్మాలూ సమన్వయం సొందినవి. ఉషాసుందరిని మనసారా ప్రేమించినంత నూత్రాన యువరాజు ధర్మచ్యుతిని పొందలేదు. అతని ప్రేమ అతి పవిత్రమై రసజగత్తులో లీనమైంది. ఉషాసుందరి మహారాష్ట్రీ కాలేకబోయినా, సర్వసేనాపతియైన బిందుసారునికి విజయఖడ్గ మందించిన వీరనారి. తాను శౌన్దర్యకీటనంది, బిందుసారుని “ధర్మకీర్తి సమేతంగా రాజ్యచక్రాన్ని శాసిస్తూ ధర్మచక్రాన్ని శిరసావహింపు”మని ప్రబోధించేసిన ధర్మసోదరి. అటు గాచరికమూ, ఇటు ధర్మనిరతీ బిందుసారునిలో మూర్తిభవించుటకు ఉషాసుందరి సాహచర్యమే కారణమైనదని శ్రీ ఆచార్యులవారి రచన స్ఫురింపచేస్తున్నది. కథాసంవిధానం, పాత్రోపాసన, ఉత్తమ పథంలో ఉన్నవనుటకు ఇదే చాలు.

షేక్స్పియర్ రచించిన చారిత్రక నాటకాలలో 'ఐదవ హెన్రీ' ప్రసిద్ధికెక్కినది. హెన్రీ యువరాజు ఫాల్స్ట్రాఫ్ వంటి స్నేహితులను చేపట్టి, తన హోదాకు తగనిరీతిగా ప్రవర్తించి, చివరకు తాను ప్రభువైనప్పుడు పూర్వపు స్నేహబంధాలనుండి విముక్తుడైనాడు. దండు కేశ్వర గంజోదరుల పాత్రలు కొంతవరకు ఫాల్స్ట్రాఫ్ పాత్రను పోలియున్నవి.

ఇటీవల ఆంధ్ర సారస్వతంలో ఉత్తమస్థాన మాక్రమించిన నాటకాలలో, శ్రీ విశ్వనాథవారి 'అనార్కళి' ఒకటి. యువరాజు సలీమ్ శాసనబాలికయైన అనార్కళిని ప్రేమించి, ఆమెను భావిభారత చక్రవర్తినిగా గౌరవింపనెంచిన ఇతివృత్తమే, అందు చిత్రింపబడినది. అక్కరు- మానసింహులు చంద్రగుప్త- చాణక్యులవలెనే, యువరాజును అనార్కళినుండి వేరుపరచి, సామ్రాజ్య ప్రతిష్ఠను కాపాడ సంకల్పించిరి. బిందుసార- ఉమాసుందరుల ప్రేమగాథ, సలీమ్- అనార్కళిల ప్రేమగాథవలె కేవలం విషాదాంతంకాక, ధర్మసామ్రాజ్యానికి దారితీసినది.

పది సంవత్సరాలనాడు శ్రీ వేలూరి చంద్రశేఖరంగారు రచించిన 'కాంచనమాల' అనే ఉత్తమ నాటిక మా 'కృష్ణాపత్రిక'లో ప్రకటితమైనది. తిప్పరక్షితి, కాంచనమాల, కుణాళిడు అందు ప్రధానపాత్రలు. ఆనాటి భారతీయ సాంఘిక రాజకీయాలను ప్రతిధతో చిత్రించి, శైలిలో నేమి ఉదాత్తభావ ప్రచురణలో నేమి, శ్రీ చంద్రశేఖరంగారు ప్రథమశ్రేణి సాహితీపరులని పేరు గడించుకున్నారు. ఈ నాటికి మరల 'కృష్ణాపత్రిక'లో 'ధర్మచక్రం' వంటి ఉత్తమ నాటిక వెలువడినందుకు నేనెంతో సంతసించాను. అది ప్రకటితమైన రోజులలో నేను పత్రికాసంపాదకత్వం వహించిన సన్నివేశం ఎన్నడూ మరచిపోలేను. ఆంధ్ర దేశంలో ఉత్తమనటులున్నారు కాని, ఉత్తమ నాటకాలు అంతగా లేవని నిరుత్సాహపడిన నావంటి వారికి 'ధర్మచక్రం' ఆశాజనకంగా

ఉన్నది. కవి, పండితుడు, రసజ్ఞుడు, విమర్శకుడు అయిన శ్రీ రామ కృష్ణమాచార్యులవారు తమ కృతులవల్ల ఆంధ్ర సాహితీప్రపంచంలో వన్నె కెక్కినారు.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల శకం గడిచినది. వారి శిష్యులైన శ్రీ విశ్వనాథ, పింగళి, కాటూరి కవుల శకం గడుస్తున్నది. శ్రీ లక్ష్మీకాంతంగారి ప్రియశిష్యులైన శ్రీ ఆచార్యులవారిది మూడోతరం అనుకోవచ్చును. ఆంధ్ర సాహిత్య స్రవంతి అవి చ్చిన్నంగా, నిర్మలంగా ప్రవహిస్తుందనీ, తోటి భారతీయ సాహిత్యాలలో నారవం పొందుతుందనీ, నా విశ్వాసం. శ్రీ ధామ కృష్ణమాచార్యులవారూ, వారితరం సాహితీపరులూ రచించే కృతులను ఆస్వాదించినప్పుడు, నా విశ్వాసం దృఢమవుతున్నది.

కావ్య నారవం పొందిన ఈ 'ధర్మచక్రి' ప్రదర్శన యోగ్యమై ఆంధ్ర ప్రపంచాన్ని అలరించుగాక! నాటక కర్తకు నా సేమాశీస్సులు.

'త్రివేణి' బందరు }
1-9-50

కోలవెన్ను రామకోటిశ్వరరావు

ఆ మో ద ప్ర స రణ ము

బుద్ధుని మృగదావమునందలి ప్రాథమభర్మప్రబోధమునకు నూచకముగ బౌద్ధవాస్తువునందు చక్రము చిహ్నింపబడెననియు, కాలక్రమమున నదియే ధర్మచక్రమని పిలువబడుచున్నదనియు అభిజ్ఞులు చెప్పెదరు. ధర్మమునకు ఈ చక్రరూపమును బౌద్ధశిల్పములు భారతీయ పౌరాణికవీధునుండియే తెచ్చుకొనిరి. మన పురాణములలో ధర్మము అదృష్టము కాలము సంసారము యుజ్జము మొదలైనవి చక్రపదోత్తరముగ నుచ్చరింపబడుట వేత్తల కనారూఢవిషయముగాదు. నైమిశ శబ్దనిర్వచన సందర్భమున— ఆదిని బ్రహ్మదేవుడు మనోమయమగు నొక చక్రమును నిర్మించి సత్యలోకమునుండి ఊనికయిచ్చి విడువగ అది ఒడుగుడుతులదారి దొరికవచ్చి హిమాలయ ప్రాంతముల 'కింగనేమి' ఐనదనియు, దాన నన్నెలవు నైవిశంబయ్యెననియు చెప్పబడు కౌశీఖండ పురావృత్తము ఇటు అనసంధేయము. ఆ మనోమయ చక్రము ధర్మచక్రము. మిగిలిన వానికిని లక్ష్యము లనేకములు కలవు. ఇది విషయం తర విపులీకృతియగును. భారతీయుల ఈ యభిప్రాయమే బౌద్ధ శిల్పల ద్వారా లోకమున వ్యాపించినది. నైదికమగు 'అహింసా పరమోధర్మ' బౌద్ధముగ జెలామణిలోనికి వచ్చినట్లు భారతీయులుగ ఇట్టి కల్పనల నెన్ని టినో బౌద్ధముగ స్వీకరించుచు వచ్చినది. ఇట్టివానిలో ధర్మచక్రము ఒకటి. ఇట్టి యీ ధర్మచక్రమును తొలుత భగవంతుడగు బుద్ధుని బోధకే గురుతుగా స్వీకరించినను పిదప బౌద్ధధర్మబోధకే వాడబడినది. అట్టి యొక బౌద్ధయోగి ధర్మచక్ర పరివర్తన కథను ఉపశీలించునదగుట ఈ రూపకము ధర్మచక్రము.

ధర్మచక్రము చారిత్రక రూపకము. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయము వైనశేగాక, ఆంధ్రవాఙ్మయసమష్టిపై హిందీసారస్వత ప్రియులు వేయు నింద ఒకటి గలదు. అది చరిత్రాత్మక సాహిత్య మాంధ్రమున పూజ్యమని. ఇది సహింపరాని నిందయే. దానికి నాడు ప్రసక్తి లేదనుట సామాన్యమగు ప్రత్యుత్తరము. పోతన భాగవతము వరకు మత ధోరణియే వాఙ్మయమున నూత్రము వహించినది. పిదప నాటినుండి నేటివరకు కేవల రసిక సాహిత్యమే హాయిలు పోవుచున్నది. నాటి మాట యెట్లున్నను నేడు మాత్రము వీరారాధన ప్రవణమైన చరిత్రాత్మక సాహిత్యము ఎంతయేని దేశభావలన్నిట ముఖ్యమగుచున్నది. ప్రజానాయకులు వహించు ఒక్కగొడుగునీడ భారత వర్షము అలపు దీర్చుకొను ఈరోజులలో ఈ విషయమున తీవ్రకృషి జరుగ

వలసియున్నది. రచన శేవలము చేతిపనిగాదు, ప్రధానముగ మానసికమే యని చెప్పదగినది. అట్టిచో చారిత్రకములగు రచనల విషయమున చిక్కులు రెండు రకములు. ఒకటి చక్కని చరిత్రజ్ఞానము వలయును, రెండవది ఆచరిత్రయం దంతర్భూతములగు రసగ్రంథుల నెన్నికోగల సహృదయత. ఆపై ఆకథను రచన బద్ధము చేయగల దక్షత. ఇన్ని యున్న గాని రక్తి గట్టించుట కష్టము. చిలకమర్రివారి హేమలతలో వేదమువారి ప్రతాపరుద్రీయముతో రెండు పాయలుగవచ్చిన యీ వాఙ్మయము కొంత లేకపోలేదు. కాని అది చాలదు. ఇట్టి అభ్యుదయ పథమున కృషి చేయుచు ఉజ్వల భవిష్యత్తును నూచించు రచయితలు ఆచార్యులవారు. వారికి చరిత్ర అభిమాన విషయము, అక్షరవీధి అసివారుగా నేగునట్టి బయలు. ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ సమస్తికి ఆడియాలమగు లలితరీతి వారి కావ్యరీతి.

ధర్మచక్రము వస్తుగుణమున చరిత్రకే గాక బౌద్ధమునకును సంబంధించిన రూపకము. ఈ సారస్వతమున కింకవీంద్రఘటాపంచాననుల బుద్ధచరిత్ర మే ముహూర్తమున వాయుబడినదో నాటినుండి శిష్యపరంపర సమతయ బౌద్ధ గాథల నధికరించి రమణీయముగ చిత్రించుట జరుగుచున్నది. నెళ్లపిళ్లవారి శిష్యులు శ్రీ పింగళి కాలూరి కవుల సౌందరనందము—శిష్యప్రదేయ రసా ధాయక వాక్ప్రసిద్ధులు వాఙ్మయతపస్సుపన్నులునగు గురుశ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారి శిష్యులగు ఆచార్యులవారి ధర్మచక్రమును పైవిషయమును స్థాపించునవి. ఇంతేగాక అక్షరాస్యుల కలవర బెట్టిన కరుణాశ్రీ బౌద్ధగాథా ప్రపంచనము అనుభవపునరుక్తము. ఇట్లీరూపకము ఆధునికయుగమునందలి యొక ప్రముఖ లక్షణముచే విశిష్టము.

ఇందలి గాథ చంద్రగుప్త చాణక్య బిందుసారుల ప్రసిద్ధజీవితము లుపఘ్నుములగు కొనలుపాగి తనర్చి తలిర్చిన నవమాలికాలత. హింసాక్షు భిక్షమై సంగ్రామ జర్జరితమగు లోకమున శాంతి నెలకొల్పగలిగినది బౌద్ధముగు ధర్మచక్ర పరివర్తనమే యనుట రూపకకర్త సందేశము. ఇది 1946 నాటికే మిత్రిశ్రీ రామకృష్ణమాచార్యులవారికి స్ఫూరించినది.

చెన్నరాష్ట్రమునకు విచ్చేసిన గాంధీమహాత్మునకు 1946, జనవరి 21 తేదీన ఆంధ్రపత్రికా ముఖమున ఆర్థ్యాంజలి నర్పించుచు వీరు రచించిన “రాట్నము ధర్మచక్రముచేసి,”

“పరిశుద్ధ ఖద్దరు నిర్మించు కర్మయోగి” అను కావ్యైకదేశము, ఈ రూపకమును సమకాలికములు. ఆదేభాగము 1947 నాటికే జాతీయనాయకులు సతాకాంక్షముగ ప్రకటించుట అనిదంధూర్వముగు సంఘటన. ఆచార్యుల

వారి కల ఇట్లు కలరూపు ధరించుటలో కేతుకేతుమత్ భావము లేక పోయినను, ఈ విషయము తెలిసినవారికిమాత్ర మాశ్చర్య జనకము.

ధర్మచక్రమునందలి కథ సంక్షేపముగా నిది—చంద్రగుప్తునకు ఆవిచ్చిన్న శారీరక ప్రణయనిదాఘతపుడు విషయలోలుడగు బిందుసారు డను పుత్రుడు గలడు. అతడు సములకానివారి మైత్రిలో గర్వింపబడుస్థితిలో గడిచేశముల దాటివచ్చు గ్రీకులనెదిరి పోరాడవలసివచ్చును. అతనికి ఒక వారవిలాసిని బొజుగురాలు. ఆరంభమున అతని పతనకేతువుగ గర్వింపబడసేయక చివరకు పరివ్రాజకయై అతనికి బౌద్ధప్రబోధమిచ్చును. ఈ ప్రధానకథకు ఉపకథగా నందినీ మేఘవాహనుల ప్రణయ గాథ నడచును. విప్ర)తివన్న విధచే మనోహతయైన నంగినియు, ఉపవలసే బౌద్ధధర్మావలంబిని యగును.

రూపక వాఙ్మయమునందు దీనికి అచంచలమగు స్థానము నిప్పింపగలిగినవిగా స్పృశింపదగిన లక్షణములు మాడూ. ఒకటి—ఇందలి వాతావరణ కల్పన. రెండు—సుకుమార వాగ్యము. మాడూ—సంభాషణ చమత్కారము.

ఇంగు రూపకము ఆర్కమైనది మొదలు చివరివరకూ రెండు కేల మాడు వందల సంవత్సరములనాటి భారతీయమే ఊహలకు జెరయొత్తును. పేరనగు చారిత్రకము. కాని అంతయు కల్పనయే. ఐనను కేరలంచుట నుండి, సంభాషణలు నడపుటనండి, సామాన్యజీవిత చిత్రణమువరకూ అంతయు నాటిదే. తామ్రపల్లి వర్తకము నాటి వజ్రములు పగడములు సింహళయాత్ర కాలమానము ఒకటేమి గళరీరముగ నాటి పాటలీపుత్రమున తిరుగుచున్నటుల భావించుకొంగుము. ఒక వంక ధర్మస్థాపనచణమైన చాణక్యుని మహామాత్య దున్నిరీక్ష్యకాంతి; రెండవదైన యావనావధుల నుపజీవించు యువరాజు విషయా రామత; వీటి రెంటిని బౌగాదను బౌద్ధసన్యాసి ప్రవేశ నిర్గమన కాంతిరేఖలు కథయం దెక్కడి కక్కడే 'ఆరు ఋతువుల నందనంబగునెడంద' అనిపించును. ఇది నేటి నాటకములలో కన్యాశుల్కము, నర్తనశాల, నదీసుందరి తప్పించి మిగిలిన వానిలో మృగ్యము. కన్యాశుల్కమున అనుక్షణము తెనుగునాటి అగ్రహారములే తగులుచుండను. నర్తనశాలలో వర్షర్షభయానక దృశ్యము, అదృశ్యగంధర్వ సంచారము, అద్భుత సృష్టలు. రచయితకు సంబంధించిన రవీంద్రుని శాంతినికేత నానుభవము అక్షరబద్ధమైనదనిపించు నదీసుందరిలోని ప్రశాంత కవేరాశ్రమసంఘటన నిరుపమానము. భారత బౌద్ధధర్మముల శబరీతమైన చంద్రగుప్తునినాటి సాంఘిక వాతావరణమునకు ఈ గ్రంథము మెరుగుమాయని అద్దాలమేడ,

కన్యాశుల్కము తరువాత రూపకపరంపరలో ప్రహసన మనిపించు కొనకుండా పేర్కొనదగిన హాస్యరచనలు పానుగంటి చిలకమర్రి ప్రముఖుల వనవచ్చును. రూపకమందలి పానుగంటివారి హాస్యము అగ్రహాతిథుల వైదిక హాస్యము. ఇక ఈ గ్రంథమునందో హాస్యము ఎక్కడిక్కడె విసితతరమై వేలివిరియును. మిగిలిన రసములను కమ్మి హాస్యమే రాజ్యమేలుచున్నదా యనిపించును. శకారూని హాస్యచ్ఛాయలు కొంత లేకపోలేదు. 'నేను ద్రాపది మీనాలపై చిన్ని పుట్టుమచ్చనై' ఇత్యాది. ఇచ్చటనే దండుకేశ్వరని మాట లందు విప్రీనాగాయణుని శిష్యుడు శ్రీనివాసుడు నీడగట్టును. పై సందర్భములు ఇచ్చట కేవలము త్రాగుబోతులమాటలు. మూలములని పేర్కొన దగిన గ్రంథములందో అది పెద్దననఘ్యుల మనకొనవారి హాస్యము. ధర్మా స్థానఘట్టమునందలి సంభాషణలు ఇందలి సుకుమార హాస్యమునకు ఆకరములు. అచ్చటి మహానేన గండోదర సంభాషణ మన సారస్వతములోని ఉత్తమ హాస్య రచనలకోవకు చెందినది. యువరాజు శిలపరివర్తనమును పరామృశించుచు హాస్యవార్షనిక ప్రవక్త గండోదర విశ్రుడు పల్కిన—

'కాలము మారిపోయినది కంచర గాడిదచక్రవర్తి గు
 ఱ్టాలకు సార్వభౌముడగు గాజ్యము చేయుచున్నవాడు దీ
 పాలను ఆర్పచున్న వెధవాయినే నిల్ మొనగాడు నేడు మా
 ర్జాలము వ్రాఘరాజ మొక బాలికి చేరెను దండుకేశ్వరా !'

అను పద్యము గోగ బెచ్చని వివర్ణుణో నినితులసైతము నవ్వుకొన జేయగలను. ఆధునికులలో పద్యకవులలో చాలమంది కీ సుకుమార హాస్య ధోరణి గగనకుసుమము. వి(త్రశీ) రామకృష్ణసూచార్యులవారికిది నలేరుపె గండి. 'తారాణోదయము' నందలి అజ్ఞాతికాంతేయము, 20 శాంతి శ్యాంతి శ్లాంఠిః అను గెండు ఖండికలును ఒకే రచయితవా అని సందేహించు సందర్భమున పతితలు దీనిని స్మరింతురుగాక.

మాడవగియైన సంభాషణచారిమ ఉత్తరోత్తరవాక్య కల్పనము మన రూప కములందు కన్యాశుల్కమును దప్పించి మిగిలినవానిలో కొన్నిటియం దేకదేశ ప్రాప్యమును పెక్కిట పృగ్యము. సముచిత సంవాదరచనకు గ్రంథమంతయు లక్ష్యమే.

ఇందు యువరాజు మొదటిలో కేవల ప్రణయకషాయతుడు. భార తీయుడయ్యు చార్వాకముచెన మ్రొగినవాడువోలే వ్యవహరించును. ధర్మా స్థానఘట్టములో ప్రథమహృదయస్పందము— క్రమముగా బాలనూర్యునివలె కళలుమారి చివరి కీపాత్ర తేజస్సాను స్వమును నూనించును. అన్నిటికన్న

వీచిత్రమైనది యువరాజు శాసనము యువరాజునకే శాసనమగునటుగ కల్పింపబడిన అంతరాయగాఢ. ఇది జైమిని భారతములోని ప్రభావతీ సుధస్వూతి మహోజ్వలగాఢనంటిది— ఆదుభత కల్పన.

తరువాత చాణక్యుడు గణింపదగిన పాత్ర. ఇది యువరాజు పాత్రోన్నీల నముకన్న భిన్నమైనది. ఇతర పాత్రల గౌరవభీతులచే చాణక్యపాత్రను మన మాహింతుము. “మగధరాజ్యంలో ఎవడిరీడ వాడు మామకొని చాణక్యుడని భయపడుతున్నాడు” ఇత్యాది.

ఇందు చరిత్రప్రసిద్ధులగు ప్రధానవ్యక్తుల నటుంచి ఉపకథలోని వారగు నిలకేతన మహాసేనుల కల్పనము రూపకమునకు మెరుగు తెచ్చినది. మహాసేనుడు వృద్ధు. రాజసేవలో ఖడ్గదీక్షలో గౌరవింపదగిన వార్ధకమును పొందెను. ఇక నిలకేతనుడో, సఖివాంఛలు రెక్కలార్చు ఊయగోగి. ఈ ఇరువురకీ ఆతీతము పవిత్రము. “జ్ఞాపకముందా? ఆనాడు గ్రీకుల దండయాత్రలో నీవు నేనూ సింధునది వరిదలలో నున్నపుడు ఈసుకుంఝా అవతలిగట్టు చేరవలసివచ్చినది...” ఇత్యాది నిలకేతన ప్రసంగము “నాకే ఆశ్చర్యంగా వుంటుంది. నాకూ చంద్రగుప్తుడికీ స్నేహం కలవటం. ఒక నాటి శరద్రాత్రి...” ఇత్యాది మహాసేనుని వెనుమాపు తలపులు చాల మృద్యులైనవి. ఇది యువరాజు అధునాత త్వద్వృష్టికి ప్రతియోగి కల్పన. ఇంక కథావాహినికి మొదటినుండి తుదివరకు వెన్నెలనీడల వయాళియిగుక తిన్నె కల్పించినది గండోదరమిత్రుని హాస్యప్రియా లాఘవజీవితము.

ఈ నాటకములో ప్రధానము శాంతరసము. శృంగార హాస్యకరుణములు అవాంతరములు. ఇందు శృంగారమునకు యువరాజు, హాస్యమునకు గండోదరుడు, కరుణకు ఉషా నందినులు ఆలంబములు.

ఇందలి శృశానఘట్టము, ముఖ్యము గ నందలి వగ - త్రిక పద్యములు, బాష్కరమున అపురూపములు. ముక్కొకటి అతీతన ప్రాండక పుకూర్పడిలు కాని అట్టి రచనల చెనకు పోరు. ఆక్షేపస్వని వధాఘట్టము తిక్కన వ్రాయుటనుగూర్చి అతిశయ కథలటుంచగి శ్రీపర్వమును నశ్యక ప్రపంచ స్వభావమును ఆకలింతుకొన్న ఒడ్డుచేరిన తిక్కన వ్రాయుకల్గినాడు. బీభత్స భయానక ప్రాచుర్యమున గరుదాల్పక సారస్వతపథికులకు నాదారి బోసరిది. భోజుడు సీతారాముల విముక్తి వర్ణింపక విడుచుచు “తాదృక్ విధామపిక థాం కథయన్ స్వవాచా వర్మికజన్య మునిరేవ కతోరచేతా” యని వ్యాజ్యస్తుతి సల్పినాడు. ఈ గందర్భమునందలి పద్యములు వైప్రసంగమును కృత్రికల నిత్యమును.

ఇందలి పద్యము లన్నియు రీతి సుభగములేయైనను,

“ విజయ కళ్యాణిపైన ఓ బిందుసార
రాజచంద్ర సాగింపు సంగ్రామయాత్ర
ఆలకింపుము వినువీధి బాలభాను
సప్తరథ్య గంభీర హేమారవమ్ము ”

అను పద్యము రత్నము. కాలికవర్ణనను రచయిత యెట్లు ముఖ్య సందర్భమున చేర్చెనో ఆరయునది. సాధారణముగ సంస్కృత నాటకములలో సైతము ప్రకృతి వర్ణనలు కేవల వర్ణనలుగ నే మిగిలిపోవును. ఇది ఆపరిహార్యమయిన వర్ణనాసందర్భము. ఇందు ప్రకృతివర్ణనకు గుణిభావములేదు. ఇదియు ఆపౌరుషేయవాక్కునం దిగిలి ఋగుజ్వల మనిపించుచున్నది.

ఇట్లే, ఇందలి ఆలంకార సామగ్రియు చాల లలితము. “ఆగు! ఒక్కమాట. పుష్పసౌరభమువలెవచ్చి మలయమారుతమువలె చాటిపోతున్నావు” అంటాడు రసికతైకజీవి బింగుసారుడు. రుచి తెలిసినవారు తలయూపకుండాట కష్టము. సంస్కృత నాటికలలోవలె సహజమైన “పూలపిచ్చ” ఇందు ప్రత్యేకము. ఇందలి విషయమిట్లు బహుళోపాధికమయ్యెను అందగుతులువడవియే రచయిత సామర్థ్యమును— ఒక్క గ్రంథమునందే ఎన్నో ఉత్తమ శిల్పకేళులు ప్రదర్శించు ఆయన విషవద్రీచీన గమన దక్షతయు సుగడువుగ సుగడించును.

ఇందు చివరిదిగా మెచ్చదగిన దిండలిభావం. పద్యములందు గ్రాంథికము, పాటలలో గద్యలో వ్యావహారికము వాడబడినది. ప్రాకృతకవులు గాఢలలో మహారాష్ట్రీని, వచనములో సంతకంఠై తక్కువ బిగువుగల శౌరనేనిని వాడుదురు. గిడుగువారి ఆభిప్రాయము వ్యావహారికభాషోపయోగిత పట్ల నిట్టిదని ఒక ప్రవాదము కలదు. సాంఘిక నాటకములనేగాక చారిత్రకములందుగూడ దీనిని పాసగింపవచ్చునని యీ రూపకమునందు సిద్ధాంతితము.

రూపకము ప్రదర్శనోపజీవియైనను కావ్యనూతులచేత అమరమగును. ఆ నూతులు గతానుగతములుగాక, కవి ప్రతిభాదర్శితమైన సత్యమును ఆలంబించునేని అక్షరబద్ధంబు లనిపించుకొనును. ‘వసంతమంఠై యావనం’ అను యువరాజు సుభాషిత మిట్టిదే. ఇట్టి వనేకములు.

ఒకటి రెండుచోట్ల కొన్ని చారిత్రకవిశోధాంశములకలవు. ‘దెయ్యాల చుట్ట కాల్పటం.’ ఈ చుట్ట అలవాటు నేటిదేమా? ఆయినను రసనిరంతరమైన యీ గ్రంథసుభగశరీరమునకు ఇవి మచ్చలు కావు. అందమునుగూర్చు పుట్టుమచ్చలు.

“చెప్పేసెయ్—తుదివరకు—రక్తి కడుతుందిలే” అన్న దండుకేశ్య రునిమాట రూపకమునకే అన్వయించును. మొదట తెర యెత్తినది మొదలు చివరి తెర జారువరకును ఒకే ఒక చాతుషక్రతువుగా కథ సాగినది. చంద్రగుప్తు డన్నట్లుగా “గంగానదీ వననికుంజాలమధ్య వికసించిన సుందర పుష్పం పాటలీపుత్ర శ్మశానవాటికలోవాడి బౌద్ధధర్మ జగత్తులో ఫలించింది. చాణక్యడు నాటికి నేటికీ అద్వితీయ తోజోమూర్తి.” “కుమారచక్రవర్తి! యీ ధర్మాలు అహింసాప్రబోధము బౌపనిషదమైన ఆర్ష సంస్కృతికి విచూత నాలుకావు. కాలమహాప్రపంతి యుగయుగాంతరాలు క్రొత్త వెల్లువలతో పొంగి ప్రవహిస్తుంటుంది” ఇత్యాది సమ్యక్ దర్శన ప్రవచనముతో చాణక్య నిష్క్రమణము హిమాలయమునీడ కన్యాకుమారివరకు వ్యాపించి నట్లున్నది. కాలమహాప్రపంతిలో క్రొత్త వెల్లువ నాటకరంగమున కీ రూప కము క్రొత్త వెల్లువ—వట్టి వెల్లువగాదు. పరితప్తమైన సాహితీజహ్ను భూమికి పరవడించుకొని వచ్చే మిన్నేటి క్రొత్త వెల్లువ.

పుష్పద్వ్యాస పరిచయమునకు మహావాయువు కేగ నక్కరలేదు. మందమలయవాయువీచికలు చాలను. ఈ ప్రేక్షణకమునకు నా సంఖ్యేయ పరిచయనాక్యము లింతమాత్రం) వే. ఆపై పరిమళాస్వాద వైవశ్యమును రసి కులు అనుభవించుతురు గాత.

“రసికో హి వహేత్ కావ్యం
పుష్పామోద మివానిలః”

విరోధి : రథసప్తమి
భీమవరం }

దిగుమర్తి సీతారామస్వామి

నివేదన

“తెలుగుదేశములో ఉత్తమ నటులున్నారు; ఉత్తమ నాటకాలులేవు” — తెనాలిలో నవ్యసాహిత్య పరిషత్ సమావేశమున పూజ్యశ్రీ కోలవెన్ను రామకోటీశ్వరరావుగారి అభిభాషణము నాలో అనిర్వచనీయమైన పద్యత్సుకే భావమును చేకర్చిందినవి. అంతకుముందు ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషద్వేదికపై గురుదేవులు శ్రీ సింగలి లక్ష్మీకాంతంగారు “తెలుగులో నాటక రచన అచిరప్రవృత్తము. నేటి నాటకములలో ఒకచో సంభాషణ చారిమ, వేరొకచో పాత్రచిత్రణము, మరొకచో కవితా మాధుర్యము, ఇంకొకచో ఇతివస్తు నిర్మాణము మేలనిపించుచున్నవి. ఇట్లు ఏకదేశస్థినిగాక సమగ్ర శిల్పసిద్ధి పొందిన నాటకము తెలుగులో అనతనింపవలసియున్నది” అని ప్రవచించిరి.

ఈ ఉపన్యాసములు కల్పించిన భవ్యకవితావేద పరిణామమే యీ ‘ధర్మచక్రము’.

మొట్టమొదటినుండి ‘ధర్మచక్రము’పై మిక్కిలి మక్కువ వహించి నేటికి అక్షరరూపమున తెలుగులోకమున కందించిన రసజ్ఞ చక్రవర్తి, నాట్యకళాప్రపూర్ణులు శ్రీ పొన్నపల్లి సుబ్రహ్మణ్యం గారికి నా సుహృదభివాదాలు.

‘ధర్మచక్రము’ను ‘కృష్ణాపత్రిక’లో ప్రచురించి, ఉపోద్ఘాత ప్రాయముగ పరిచయవాక్యాలు అనుగ్రహించిన శ్రీ కోలవెన్ను రామకోటీశ్వరరావుగారికీ, ఆమోదప్రసారమును రచించిన మిత్రులు సాహితీతపస్వి శ్రీ దిగుమర్తి సీతారామస్వామిగారికీ నా ధన్యవాదాలు.

‘కవితాప్రభాస’
భీమకరము }

—నంధూరి రామకృష్ణమాచార్య

కృతి సమర్పణము

మిత్రశ్రీ డాక్టరు పొన్నపల్లి సుబ్రహ్మణ్యంగారికి

హితునకు హసన్మృగముల
 చతురవచోనిధికి రసికసమాఖ్యనకు
 అతుల కళాహేళా సం
 తలమధురోదాత్త రంగనటరాజునకున్

నీ కనుదోయిలో రసధునీ కమనీయ తరంగనాట్య హే
 వాకము చిందులాడు నవపల్లవకోమలరాగ దీధితిన్
 మా కవితాప్రపంచ సుషమాసుకుమార మనోజ్ఞ భావనా
 లోకము నీ హృదంతరములో వెలయుంపు రసజ్ఞ శేఖరా !

కవిని జగద్ధితాకాంక్షిని తన కను
 రక్తుగా సల్పెను రాజరాజు
 కావ్యకన్యనుగోరి కవిని మంత్రిగజేసి
 మామాయని పిలిచె మనుమసిద్ధి
 కనకాభిషేకమ్ము కవిరాజునకు జేసె
 దక్షిణాధిపతి ముత్యాలశాల
 మదకరిడిగి కవి కెదురేగి కేలూనె
 సాహితీ రసలోక చక్రవర్తి

అట్టి శైలుగు కృతిపతుల అమృత హృదయ
 తరళ నిత్య రసజ్ఞ తల్ తావకీన
 కోమల నయనద్యుతులలో గోచరింప
 కృతి నమృత్పించినాను స్తుహృద్వరేణ్య !

ధ ర్మ చ క్ర మం

— ౫ —

ప్రథమ రంగము

[స్థలం: పాటలీపుత్రం— బృహస్పతి నాని మహాసేనుని గృహం. ఒకమూల దగ్గు చున్న నీలకేతనుడు]

ప్రకేతం గండోదరమిశ్రుడు, దండుకేశ్వరుడు

గండోదరమిశ్రుడు:- దండుకేశ్వరా !

దండుకేశ్వరుడు:- గండోదరా ! కర్తవ్యమేమిటి ?

గండు:- చూడు, మహాసేనుడు ఇంటిలో వున్నాడో లేదో.

దండు:- ఉన్నట్లు కనిపించడంలేదు.

గం:- ఇంకెవరైనా ఉన్నారేమో చూడు.

దం:- ఎదురుగా ఒక ఆకారం ఎవరో వున్నట్లు అనుమానంగా వున్నది.

గం:- పలుకరించి చూడు.

దం:- ఓ ! ఓహో ! ఎవరయ్యా ! ఇదిగో ! నీవు బ్రతికివున్నావా ?
చచ్చిపోయానావా ?

నీలకేతనుడు:- (దగ్గుచూ) ఎవరు ప్రశ్నించేది ? దండుకేశ్వరా !
నీవేనా ? నా దగ్గు వినిపించటంలేదా ?

గం:- వినిపించకేమి ? కొన్ని శవాలు చచ్చిపోయిన తర్వాత
కూడా దగ్గుతాయట.

దం:- మా అమ్మమ్మ చచ్చిపోయిన తర్వాత శ్రీశాసంలో మూడు
సార్లు దగ్గిందిట.

నీల:- దండుకేశ్వరా ! యీ దగ్గు నా రక్తంపీల్చి నన్ను పిప్పి
చేస్తోంది. జ్ఞాపకంలేదా ! ఆ నాడు గీర్లు దండయాత్రలో

నీవూ నేనూ సింధునది వరదలలో ఉన్నప్పుడు యీదు కుంటూ అవ్వలిగట్టు చేరవలసి వచ్చింది. నీవు ఈదలేక పోయావు. నేను ఆనాడు నీకు సహాయం చెయ్యకపోతే నీవీ నాడు ఏ లోకంలో ఉండేవాడివి ?

దం:- అధిక ప్రసంగం అనవసరం. ఆడిగినవీళ్ళకు నూటిగా సమాధానం చెప్ప— నీవు బ్రతికివున్నావా? చచ్చిపోయావా?

నీల:- నీకు కన్నులు కనిపించటంలేదా! అసలే నేను దగ్గుతో బాధపడుతూంటే.

గం:- జరిగిపోయిన సంగతులు స్మరించి పారాయణముచేసుకుంటూ జీవించేవాళ్ళు చచ్చిపోయినవాళ్ళతో సమానం.

నీల:- దండుకేశ్వరా! నేను చచ్చిపోలేదు. బ్రతికేఉన్నాను— ఉంటాను. నీలాంటి వాళ్లెందరినో చూస్తేనేగాని చచ్చిపోను—

దం:- ఛీ! దుర్మార్గుడా! నోటికి వచ్చినట్లు పేలుతున్నావు— ఇప్పుడే నిన్ను చంపేస్తాను నీతాత ఎవ్వరడ్లువస్తారో చూస్తాను
(ఒక చేతితో కత్తిదూసి మెడ వట్టుకుంటాడు)

నీల:- ఛీ! దుర్మార్గుడా! అమ్మో! చచ్చిపోయాను— నేను చచ్చిన తర్వాత నీ ప్రాణాలుండవు— మంత్రీ చాణుక్యుడున్నాడు— మరిచిపోకు.

గం:- ఒరే! దండూ! ఒక్కసారి ఆగు! చాణుక్యుడు పేరు వినబడితే మూడు ఘడియలు ఏపసి చెయ్యకుండా ఎనిమిది దిక్కులు చూచి ఆచమనం చెయ్యాలి— చాణుక్యుడిది డేగచూపు, పాముచెవులు— రాత్రి నిద్రపోయేటప్పుడు వాడిచెవులు జేశ దేశాలకుపోయి అన్ని సంగతులు వినివస్తాయి— వాడి కన్నులు పాలిపుత్రం మగధ రాజ్యం సంచార పద్ధతీణం చేసివస్తాయి— చాణుక్యుడు సర్వాంతర్యామి— అమాంలంగా ఇప్పుడు ఇక్కడ ప్రత్యక్షమైపోవచ్చు—

దం:- ఆఁ ఆఁ (కత్తినిలిపి)— ఎల్లాగరా! వీడిని చంపేస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశానుగదా!

గం:- అదికాదురా ! వీడు అసలు ఇదివరకే చచ్చిపోయాడు కాదురా ! ఇంక వీడిని చంపటం ఎందుకు ?

దం:- అవ్వుయ్య ! బాగాచెప్పావు నిజమే ! ఒరే! నీలకేతనా ! నీవు నా ముందు ఒక కుమ్మరి పురుగువు- ఇకమీద జాగ్రత్త !

నీల:- మేడిపండులాంటి మీ దేహాలనుచూచి సంతోషించకండి. ఈ దేహాలు నీటిబుడగలవంటివి—

గం:- శరీరంలో జబ్బు ప్రవేశించిన వెంటనే మనస్సులో వేదాంతం ప్రవేశిస్తుంది. ఓరీ చవటపీనుగా ! నీ మెట్టవేదాంతం మాకుప దేశించవద్దు. నేను ఎవరినో తెలుసునా ? చెప్పరా ! గండూ !

దం:- ఈ మహాపురుషుడు ఎవరో తెలుసునా? మగధసామ్రాజ్యంలో ఈయనను ఎరగనివాళ్లు ఎవరూలేరు.

నీల:- ఎరగనివాణ్ణి నేనున్నాను.

గం:- నన్ను బ్రతికివున్నవాళ్లందరూ ఎరుగుదురు. నీకు తెలియదులే.

నీల:- పోనీ మీ రెవరో దయచేసి చెప్పండి.

గం:- శ్రీ మహారాజరాజశ్రీ మేము మగధసామ్రాజ్య సార్వభౌముని వక్షకపుత్రుడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ బిందుసార యువరాజచంద్రునినకు అంగరక్షక సేనాని శ్రీ శ్రీ మహామండలేశ్వర గండోదర మిశ్రులము.

దం:- మేము శ్రీ శ్రీ మహామండలేశ్వర సేనాని గండోదర మిశ్రుల వారి ఆత్మరక్షకుడను, ఆర్య దండుకేశ్వర మిశ్రులము.

గం:- నీలకేతనా ! నీకు రాజమర్యాద తెలియదు. మేము రాగానే—'ఆర్యమహాశయా ! గండోదర మిశ్రమహామండలేశ్వర సేనానిగారూ దయ చెయ్యండి, ఇట్లు సుఖాశీనులు గండు' అని గౌరవించవద్దా ?

దం:- 'మహాశయా ! దండుకేశ్వర మండలేశ్వర సేనానిగారూ ! ఇటు దయచెయ్యండి' అని నమస్కరించవద్దా ?

నీల:- అయ్యా దయచెయ్యండి.

గం:- మహాసేనుడు ఎక్కడున్నాడు ?

దం:- నందిని యెక్కడుంది ?

సీల:- కాశ్మీరంనుంచి తెచ్చిన జాతి సంపెంగి లత పుష్పించింది, వనంలో వున్నారు.

దం:- నందినికూడ అక్కడే వున్నదా ?

గం:- ఈ పిచ్చి నందినికీకూడా యెక్కెందా ? పాటలీపుత్రానికి పువ్వులపిచ్చి యెక్కెందోయి—

మహాసేనుడు : (వ్రావేశం)

గం:- ఆర్యసేనాని మహాసేన మహామండలేశ్వరునకునమస్కారాలు. మహా:- నమస్కారాలు....కూర్చోండి, ఇట్లావచ్చారే...

దం:- అబ్బే రాలేదండి. ఊరికినే వచ్చాము.

గం:- తమరు సేనానిపతిగా వున్నప్పుడు గ్రీకుదండయాత్రలో వీడుకూడా వున్నాడుట— తమ దర్శనం చేసుకోవాలని వచ్చాడు.

మహా:- ఆ అవును, ఆషాడశుద్ధ పాడ్యమినాడు మేము సింధు నదీతీరాన దండువిడిసినాము. కాలం మారిపోయింది. ఆనాడు యుద్ధభూమిలో నా 'మధురహేష'ను అధివసిస్తే— ఇప్పుడేముంది

గం:- ఇప్పుడు మటుక్కు— మీరు కాశ్మీరంనుంచి ఏదో లత తీసికొని వచ్చారట. ఈ వేళ ప్రొద్దున ఆ పుష్పపరిమళం పాటలీపుత్రం అంతా గుమ గుమ లాడిపోయింది.

మహా:- ఆ ఆ పువ్వు ఇప్పుడే వికసించింది. ప్రొద్దున్నే పరిమళం ఎట్లావచ్చింది ?

గం:- ఏముంది—పుట్టగానే పరిమళిస్తుంది, చూడండి. ఆ పువ్వును చూడటానికే నేను వచ్చాను. మీ విషయం దండుకేశ్వరుడు నాతో చెప్పుతుంటాడు.

మహా:- ఇది నా జీవితంలో అపర సంధ్యాసమయం. నాకే ఆశ్చర్యంగా వుంటుంది. నాకూ చంద్రగుప్తుడికీ స్నేహం

కలగటం— ఒకనాటి శరదాత్రి— చంద్రుడు రోహిణి నక్షత్రం దగ్గర వున్నాడు పుష్యమాసుకుని అలతి అలతి కాంతులు ముఖమండలములో ప్రతిఫలిస్తూ చంద్రగుప్తుడు నా మైత్రిని కోరినాడు.

గం:- మీ అమ్మాయి నందినికి పువ్వులంటే చాలా ఎక్కువ ప్రీతి అనుకుంటాను. మీ వనంలో దోహద విధానాలు ఏమైనా చేస్తున్నారా ?

మహా:- అబ్బేలేదు ! నాకు వృక్షశాస్త్రంలో పరిచయం లేదు.

గం:- కాకరగింజలు తెచ్చి పొట్లకాయకు బెజ్జముపొడిచి అందులో పడవెయ్యాలి. పొట్లకాయ ఎదిగి పండిన తర్వాత ఆ గింజలు తీసి వాడుతే— కాకరతీగ బయలుదేరుతుంది—కాని పొట్లకాయలు కాస్తాయి.

మ:- ఆ ! ఆశ్చర్యం—అమ్మా ! నందినీ!—చూడు నిలకేతనా ! ఈ విషయం జ్ఞాపకం వుంచుకొని నందినితో చెప్పు.

నంది (ప్రవేశం)

నందిని—కొదమతుష్టేద త్రుళ్లింతాలు
కొంఁజెకోకిల కేరింతాలు
మలయపవనుని గిలిగింతాలు

సెలయేటిలో ఎలమావిపై
ఉద్యానవని ఉయ్యెలలాగు—”

నాన్నగారూ !

పిలిచారా !

మహా:- తల్లీ ! కాకరతీగకు పొట్లకాయలు కాస్తాయట.

నంది:- ఎవరు చెప్పారు !

గం:- అంతేకాదు! నందినీ! గుమ్మడికాయకు చిల్లుపొడిచి అందులో కొంచెం తేనెతో వంగగింజలు వెయ్యాలి. ఆ గుమ్మడికాయ పండిన తర్వాత ఆ వంగగింజలు నాటితే గుమ్మడి తీగెములిచి కణుపు కణుపుకూ గుత్తివంకాయలు తెగకాస్తాయి.

నందిని:- నిజమే.

మహా:- కాలం మారిపోయింది. ఈనాడు యువకు లందరు పుష్పాలు, లతలు, ఉద్యానవనాలలో మధుర స్వప్న వాటి కలలో మేఘమండలాలలో విహరిస్తున్నారు. గుమ్మడితీగకు వంకాయలు ఎట్లాకాస్తాయా? గుత్తానికి గాడిద ఎట్లా పుడుతుందా?—ఇవేనా యువకులు చర్చించవలసిన సమస్యలు. ఆనాడు మేము గ్రీకులను ఎదిరించామంటే!

గం:- ఇప్పుడు ఆ భయం ఏమీ లేదుగదా! గ్రీకులను ఇదివరకే ఓడించేశాముగదా!

మహా:- ఏమో ఎవరు చెప్పగలరు. తిరిగి మళ్ళీ విజృంభించ కూడదా? సింధునదికి అవతలి ఒడ్డున గ్రీకురాజ్యం ఇంకా మగధ సామ్రాజ్యంలో కలిసిపోలేదు ఆనాడు ఎంతమంది యువకులు ఆత్మబలిదానంచేసి మాతృదేశంనుండి విదేశీయులను తరిమివేశారు

గం:- ఆ మహావీరులు చిరస్మరణీయులు.

మహా:- ఈ నీలకేతనుడు ఆనాడు 10 ఏండ్ల బాలుడు. ధ్వజం పట్టుకొనేవాడు. ఈనాడు దగ్గుపట్టుకొని వీడిని పీడిస్తోంది. మనలో వీరపూజ నశించింది. వీడిగతి కనుకొననేవార్లు ఎవరూ లేరు!

గం:- ఆ! అట్లాగా! నీలకేతనా! నమస్తే! నమోనమః. నిన్నుచూస్తే గ్రీకుడండయాత్ర చరిత్ర చదువుకోనక్కరలేదు. (ప్రీదయీణంచేసి) నీ విషయం యువరాజుతో చెప్పి తగు సహాయం చేసేటట్లు చూస్తాను. మహాసేన మహాశయా! మీ ఉజ్వల జీవిత చరిత్ర మాబోటి యువకులకు ధృవతారవలె నిశ్చల లక్ష్యముగా వుంటుంది.

మేఘవాహనుడు:- (ప్రీవేశించి) ఆర్యమహాసేన మహామండలేశ్వరులకు నమస్కారాలు

మహా:- ఆరీత్యవనాల్లు.

గోర:- సుహృదభివందనాలు.

మే:- అభివందనాలు. గండోదరమిశ్ర! దండుకేశ్వర! మీ కోసం యువరాజుగారు శోణాతీరందగ్గర నిరీక్షిస్తున్నారు.

గం:- ఆర్యా! నమస్కారాలు. పోయివస్తాను.

మహా:- యువరాజుగారికి మీకు సంబంధం ఏమిటి?—

గం:- యువరాజు నాకు వరుసకు తమ్ముడులెండి. వాడు నన్ను వదలి ఒకక్షణం వుండలేడు. మేఘవాహనుడికి ఆ విషయం తెలుసును.

మహా:- మీరందరూ ఒక్కవిషయం జ్ఞాపకం వుంచుకోవాలి. రాజుల గౌరవం, వేశ్యల ప్రేమ, మెరపుతీగలకాంతి ఎంత అనుభోగసీమాలా అంత అపాయ గర్భితాలు.

గం:- మహాశయా! శలవు! అనుభోగం వాంఛించేవాడు అపాయానికి భయపడకూడదు. యువరాజు నాకోసం బెంగపెట్టుకొని వుంటాడు యీపాటికి.

దం:- శలవు.

(నిష్క్రమిస్తారు)

మహా:- మేఘవాహనా! యీ వినాయకుడు ఎవరోయి?

మేఘ:- జగన్మోహిని పేరు విన్నారా? ఆ వటవృక్షశాఖలపై వివారిం చే పక్షిందుడు వీడు

మహా:- అయితే యువరాజుకు వీరికి స్నేహం ఏమిటి?

మేఘ:- జగన్మోహిని కూతురు ఉమాసుందరి ప్రాణమువాగురులలో యువరాజు కమ్మని కలలు గంటూ కలవరింతులతో కాలం గడుపుతున్నాడు.

మహా:- ఏమిటి!—చూడు జగన్మోహినికి కూతురు ఎవరూలేదే?

మేఘ:- గండోదరుడు ఒకసారి ఉత్ప్రేక్షించాడు. ఒకనాడు ప్రాత స్పృహసమయంలో యువరాజు గంగాతీరానికి విజయకళ్యాణిపై వాహ్యాళికి వెళ్లాడు. ఆ సమయానికి ఉమాదేవి మానవ శ్రీ రూపందాల్చి గంగానదిలో స్నానం చేస్తున్నదట. యువ

రాజు ఉమాసుందరిని తీసికొనివచ్చి జగన్నోహిని ఇంటిలో పెట్టాడుట.

మహా:- తెలిసింది. చంద్రగిరికి, యువరాజు ఏ రాజకన్యకనో గాని వివాహం చేసుకొనేందుకును అంగీకరింపడు. అందుచేత భయపడి జగన్నోహిని ఇంటిలో ఏ సామాన్య కుటుంబానికో చెందిన ఉమాసుందరిని అప్పగించాడు.

మేఘ:- ఏమో నిజం ఎవరికీ తెలుస్తుంది.

మహా:- 'ఛీ' మగధసామ్రాజ్యానికి మా కండ్ల యెదుట ఎట్టి నైచ్య స్థితి వంకరించింది! ఎంతమంది రాజకన్యలులేరు?

మేఘ:- యువరాజు ఉమాసుందరినే వివాహమాడి పట్టమహిషిని చేయ సంకల్పించుకొన్నాడు. ముసలి చక్రవర్తి చంద్రగిరి సామ్రాజ్యమును మరణించిన మరునాడు వివాహమువ్వారం.

మహా:- మగధసామ్రాజ్యానికి కాబోయే పట్టమహిషి వేశ్యాసుం దరి జగన్నోహిని పెంపుకుకూతురన్నమాట! బాగుంది! ఈ విషయం చాణుక్యమంత్రీకి తెలుసా?

(చాణుక్యమంత్రీ) చ్చికేం)

చాణు:- తెలుసును! మహాసేన మహాశయా! తెలుసును! ముసలి చక్రవర్తి అప్పుడే మరణింపడు. చాణుక్యుని బుద్ధి ఎప్పుడూ నిద్రింపడు.

మహా:- మహామంత్రీ! మా గృహం పావనమైనది. ఈ ఆసన మును అలంకరింప ప్రార్థన. సూర్యభగవానుడు మీ ఆజ్ఞవనుస రించి ఉదయిస్తున్నాడు. దైవం కూడ మిమ్ముల్ని వంచించలేడు. మహామంత్రీ—నీ బుద్ధిబలాన్నిగాని చంద్రగిరి చక్రవర్తి పరాక్రమాన్నిగాని శంకించటంలేదు. అవసరమైతే నా 'రక్త హాసం' తిరిగి విజృంభిస్తుంది.

మే:- మహామంత్రీపుంగవులకు మేఘవాహనుని నమస్కారాలు.

చాణు:- మహామంత్రీశ్వరా? నీ రక్తహాసం మగధసామ్రాజ్యానికి తొలి ఉషస్సులు కల్పించింది! నీవు ధన్యుడవు మేఘవాహనా!

సామ్రాజ్య శిక్షణాగారానికి యువరాజు యధాకృమంగా వస్తున్నాడా?

మేఘు:- ఆ! నిన్ననే కీర్తిడాయుద్ధంలో మత్తేభయాధాలకు నాయకత్వం వహించాడు. సంగ్రామవిద్యలో ఆరితేరిన మహావీరుడు యువరాజు.

చాణు:- మహామండలేశ్వరా! నీ రక్తహాసమును ప్రశాంతముగా విశ్రమింపనిమ్ము.

మహా:- మహామంత్రీ! ఒకమూల పాపండులు ప్రబలిపోతున్నారు. జ్ఞాధులు బయలుదేరి అహింస జీవకారుణ్యాలని జాతిని నిర్వీర్యులుగా మారునట్లు ప్రబోధిస్తున్నారు. యువరాజే వేశ్యాలోలుడైతే ఇక మగధ సామ్రాజ్యానికి గతి ఏముంది?

రక్తహాసకాంతులు మహారాజ్ఞి వేశ్యాపుత్రికా పాదశింజినీ రత్న ప్రభారాగ పంక్తులలో కలిసిపోయే కాలం వస్తుందా? మహామంత్రీ!

చాణు:- రావటంలేదు, ఎన్నటికీ రాదు! యువరాజు నాకు ఒక సమస్యగా పరిణమిస్తూ వున్నమాట యధార్థం. కాని వేశ్యాపుత్రిక యువరాజును కాంక్షించటం మృత్యుదేవతను ఆహ్వానించటం. ఆ వివాహం ఎన్నటికీ జరుగదు. భూతవర్తిష్యమాణ చరిత్రలనునిర్మించిన చాణుక్యమంత్రీ ఈనాడే భవిష్యత్కాల చరిత్రను శాసించివేశాడు.

(నిష్క్రమించును)

మ:- మేఘవాహనా! మహామంత్రీని సాగనంపివస్తాను.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

నందిని:- నీలకేతనా చూశావా! మహామంత్రీ మన యింటికి వచ్చాడు. అయ్యోపాపం ఆలస్యమైంది. నీకు మందు ఇవ్వటానికి వీలులేక ఆలస్యమైపోయింది.

(మందుకుప్పి అరగదీస్తూ)

పాదరింటిలో తలిరాకువై
సన్నజాజులు సంజకాంతుల
ఉద్యానవని ఉయ్యెలలూగు.

నీలకే:- నందినీ ! నీ చిరునవ్వులతో రంగరించి అనుపానంగా
ఈ మందు ఇస్తువుంటే నా వ్యాధిని, నన్ను, ప్రపంచాన్ని
మరచిపోతాను.

నందిని :- నీ మాటలు నాకు అర్థంకావు, నీలకేతనా! నీకు
రోగంకుదిరి బయటపడు, అంతేకావాలి.

నీలకే:- నా అనారోగ్యం నిన్ను చూచేసరికే పోతుంది. నిజమే
నాకు మాటలురావు. నా మాటలు చెప్పలేని అర్థాన్ని
నా కన్నులు నీకు చెప్పటంలేదూ! నందినీ చూడు.

నంది:- నీ కండ్లలో జబ్బు కనుపిస్తోంది. అబ్బో నీలకేతనా
నీ కండ్లలో రక్తంలేదు. ఇదిగో మందుతాగి పడుకో.

నీలకే:- నందినీ !

నంది:- ఏం కావాలి! దాహం కావాలా! ఇదిగో ఆయాసం
పడకు.

నీలకే:- నందినీ! మేఘవాహనుడు మనయింటికి ఎందుకు ఇంతతర
చుగా వస్తున్నాడో నీకు అర్థమైందా!

నంది:- నీకెందుకు మా నాన్నగారికోసం వస్తున్నాడు.

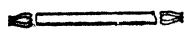
నీలకే:- కాదు నందినీ! నీ కోమలనయనద్యుతులు అతని తరుణ
వ్యాధయానికి గిలిగింతలు పెడుతున్నాయి. అది నాకు చాలా
అసూయగా వున్నది.

నంది - నీలకేతనా! అసూయ ఇతరులను ఏమీచెయ్యలేదు.
అసూయాపరుణ్ణి దహించివేస్తుంది. నీ దేహంలో వ్యాధి మన
స్సులో ప్రవేశింపనియ్యకు. నిన్ను చూస్తే నాకు జాలివేస్తోంది.
పడుకో.

(నిద్రావిస్తుంది)

(—తెర—)

ధ ర్మ చ క్ర మ్

ద్వితీయ రంగము

[స్థలం : పాటలీపుత్రం: ఉషాసుందరిగృహం]

గండోదరమిత్రుడు :- ఉషాదేవీ ! ఉషాదేవీ !!

ఉషాసుందరి :- (ప్రవేశించి)- గండోదరా ! ఏం అట్లా అరుస్తున్నావు ?

గం :- వచ్చాడా ?

ఉష :- ఎవరూ ?

గం :- మా తమ్ముడు.

ఉష :- నీకు తమ్ముడెవరున్నారు ?

గం :- నా ప్రాణస్నేహితుడు. ఇప్పుడైతే నా తెలిసిందా ?

ఉష :- దండుకేశవులుడా !

గం :- ఛీ! వాడు నా భృత్యుడు; తెలియదా మా తమ్ముడంటే; యువరాజు.

ఉష :- బాగుంది- ఇంకా రాలేదు- (నిష్క్రమణము)

(దండుకేశవమిత్రుడు ప్రవేశం)

దం :- గండోదరమిత్రులకు నమస్కారాలు

గం :- కృష్ణార్పణమస్తు !

దం :- నాకు రావలసిన ధనం ఏమైనా మిగిల్చావా ?

గం :- మిగల్చుకేం ! ధనానికీ లోతుమిటిరా ! 'సాహసేలక్ష్మీ,' ఆరణ్యే ! ఏం జరిగిందో విన్నావా ?

దం :- ఏంజరిగింది ?

గం :- డబ్బుసంచి తీసికొని ఓడలోనుంచి బయటకు వచ్చాను.

నీవు అట్లా వెళ్ళావు ! అంతలో నలుగురు నల్లటి దొంగలు నా మీద విరుచుకుపడ్డారు. నేను కత్తితీశాను.

దం :- ఆ నీకు ఏమీ దెబ్బలు తగులలేదురా ?

గం :- వినరా ! విను, తొందరపడకు. అంతలో పదిమంది నామీద ఒక్కసారి ఏటవాలుగా పడ్డారు.

దం :- అప్పుడే నలుగురు పదిమంది అయ్యారే !

గం :- ఒరే ! దండూ ! అడ్డదిడ్డంగా వానకంలో పుడకలాగ పిచ్చి ప్రశ్నలు వెయ్యకు. అంతా విను. నీకే బోధపడుతుంది. నల్లటివాళ్లు నలుగురు. తక్కిన ఆరుగురు ఎఱ్ఱగా వున్నారు. మొత్తంపదిమంది తెలిసిందా !

దం :- సరే కథ కానియ్యి. నేను ఊఁ గొట్టుతాను.

గం :- ఆ పదిమందితో ఘోరయుద్ధం చేశాను. నా కత్తిదీసి ముగ్గురిని చంపి శోణానదిలో పారవేశాను. ఇరవైమంది విచ్చుకత్తులతో నామీద పడ్డారు.

దం :- అప్పుడే పది ఇరవై అయిపోయింది.

గం :- ఆగరా ! యీ యిరవైమంది కత్తులతో వున్నారు. కత్తులు దీసి మీద కురికారు. వెంటనే ఆ ముప్పైమందితో ఏక టాకీని యుద్ధంచేశాను.

దం :- సరే ! చెప్పు చెప్పు, ఇరవై అల్లా ముప్పై అయిపోయింది.

గం :- ఒరే ! మొట్ట మొదటి పది యీ ఇరవై కలిసి ముప్పై కాదురా ! వెట్టిమొహం. చిన్నకూడికలుకూడ రావేమిటి రా నీకు. చిన్నతనంలో వీధిబడిలో నోటిలెక్కల్లో నీకు బంది సున్నా వచ్చిఉండాలి.

దం :- ఆ సరే—చెప్పే సెయ్యి తుదివరకూ ! కథరక్తిగట్టుతుందిలే.

గం :- ఒరేదండూ ! అబద్ధం చెప్పితే నీమీద వొట్టు. ఆ నలభైమందికలిసి నన్ను చేతులు కాళ్లు కట్టి డబ్బుసంచీలాగుకొని వెళ్లిపోయారురా ! సరే యీ కత్తిచూడు ఎట్లాదిట్టిపోయిందో.

దం :- బరకు ఏమీ దెబ్బతగులకుండా కత్తి ఇట్లా చిట్టిపోయి దేమిటిరా!

గం :- నేను కత్తితో యుద్ధంచేశానా? బరతో యుద్ధంచేశానా?

దం :- సరే! నీ యిష్టం. నీకు నమస్కారం.

గం :- నీకు నమస్కారం.

దం :- చాణుక్యార్పణమస్తు!

గం :- అదేమిటిరో!

దం :- నీకు తెలిసిందే! పాటలీపుత్రంలో ప్రధాన న్యాయ మూర్తిగ నందిని తండ్రిని మహాసేనుని చాణుక్యమంత్రి నియమించాడు.

గం :- అయితే మనకేం. మనవంటి పెద్ద మనుష్యులు పేచీకోరులుండే న్యాయస్థానాలకు పోరుగదా!

దం :- నిన్న సాయంకాలం మన తామ్రపర్ణి వర్తకులు చాణుక్యమంత్రి దగ్గరకు వెళ్లారుట.

గం :- ఆ ఇంకా వాళ్లు బ్రతికేవున్నారా! పోనీ ఏడవనీ! మనకేం! ఇందుకేనా యింతభయం. ఓరీ పిరికిపంద—భారతమత నీవంటి పారుబోతులను కన్నందుకు కన్నీరు కారుస్తోంది.

దం :- ఊరికే కోతలు కొయ్యకు! చాణుక్యడు స్వయంగా ఈ విషయం పూనుకున్నాడట.

గం :- నిజమే! నిజమే! విజయలక్ష్మీ పారుబోతులను వరించదు. భయపడకు దండూ! మనం చాణుక్యమంత్రికే దొరకం. ఇల్లాంటి చిల్లరవిషయాల జోలికి మహామంత్రిరాడు.

దం :- కాదు గండోదరా! ఎందుచేతనో చాణుక్యడు నీడవలె మన వెన్నంటి తిరుగుతున్నాడు. మొన్న శుక్రవారంనాడు రాత్రి ౧౨ ఘడియలకు మా యింటి తలుపుతీస్తేయిద్దరు భటులు కప్పించారు.

గం :- మగధరాజ్యంలో ఎవడి నీడను వాడు చూచుకొని చాణుక్యవని భయపడుతున్నాడు.

డం :- నీ ఉపన్యాసం కట్టిపెట్టు. నేను అంతా చెప్పివేయదలుచుకున్నాను. నీవు డబ్బు తీసికొనివెళ్లి పూటకూళ్ల పెద్దమ్మకు ఇచ్చావు. రత్నాలు ముత్యాలు అన్నీ భటులు పట్టుకొని చాణుక్యమంత్రికి అప్పగించారు.

గం :- ఓసి బోడిముండా! ఎంతపని చేశావే! ఓరే! దండూ! నీ వంతు నీ కిస్తానుగాని—

డం :- నాకు ఒక చిల్లిగవ్వకూడా అక్కరలేదు. నిన్ను భటులు ఇప్పుడువచ్చి పట్టుకొంటారు. నన్ను ఇందులో ఇరికించకు— నీకు వ్యూం వుంటుంది. సాష్టాంగ నమస్కారం చేస్తున్నాను.

గం :- వత్సా! లెమ్ము! భయములేదు. నిన్ను రక్షించెదను. ఒరే! అడుగుల చప్పుడు. లే! పోదాం. ఇక్కడ ఇక క్షణం కూడా వుండకూడదు. (నిష్క్రమిస్తారు.)

[బిందుసారుడు—ప్రవేశం]

యువరాజు:- ఉపాసుందరీ!

ఉష :- (ప్రవేశించి) ఆర్యపుత్రులకు స్వాగతం.

యువ :- వసంతోద్యానవనంలోకి రమ్మని చెప్పనున్నాను, గండ్లో దరుడు చెప్పలేదూ!

ఉష :- నాతో ఏమీ చెప్పలేదే! మన తలుపుతీస్తే ఉద్యానవనం-వెళ్లవచ్చు. తొందరేమున్నది?

యువ :- పోనీలే! మాట. ఏమిటీ అంతదూరంగా పోతున్నావు?

ఉష :- ఆగండి! చందనం తీస్తున్నాను.

యువ :- ఉషా! చూడు. మామిడిచెట్లు చిన్న చిన్న పిందలతో ఊగులాడుతున్నాయి. వేపచెట్టుకూడపూతపట్టింది. రా, పోదాము.

ఉష :- వసంతోదయం అయినది. ఉద్యానవనం మిసమిస లాడిపోతోంది.

యువ :- వసంతం అంటే యావనం. సౌందర్యం ఒక్కటే వుంటే లాభం లేదు. సౌందర్యంలేని యావనం, యావనం లేని సౌందర్యం వ్యర్థం.

కోయిల కమ్మగా వగరు గొంతుకతో ఎలమావి గున్నలన్
కోయని కొమ్మ కొమ్మ పయి కోమలగీతిక లారభించె ; లే
బ్రాయము పాలపొంగు ; క్షణభంగురముల్ మన జీవితమ్ము లో
ప్రేయసిచేరరమ్ము, విహరింపగ ఈ సెలయేటితిన్నెలన్.

ఉష :- ఆగండి ; పుష్పమాలలు తీసికొని ఒక్క క్షణంలో వస్తాను.

యువ :- ఆగు! ఒక్కమాట! పుష్పసారధంవలెవచ్చి, మలయ మారుతంవలె దాటిపోతున్నావు.

ఉష :- ఆగండి! కూర్చోండి— (చందనం అరగదీస్తూ)

మోహన రాగము

ఆలపింపవే మురళీ! మురళీ!
పొదరింటిపైన పూలనో లతలు
అల్లిబిల్లిగను అల్లుకొన్నాయి
సిగ్గుదొంతరల చిన్నారి విరులు
చిలిపి చిరునవ్వు చిందుచున్నాయి....మోహన రాగము||

కన్నెవలపులో లేతవెన్నెలలు
వెన్నపూసవలె కరగిపోయాయి
సెలయేటిపైన కెరటాలలోన
చందమామదిగి చిందులాడేను...మోహన రాగము||

ఇదిగో చందనం సేవించండి, పూలమాలలు తీసికొని క్షణంలో వస్తాను.

యువ :- ప్రేమరస తరంగినీ!

కాయమశాశ్వతమ్ము; క్షణకాలము పోయినరాదు సంజ కెం
జాయలుగ్రీష్టి పశ్చిమదిశాముఖమందు విలంబమా సఖీ!
మాయజగత్తు; నీవొక అమాయికురాలవు పూలమొగ్గలే
పూయును గాని వాడి పడిపోయిన పూవులు పూయవెన్నడుకొ.

ఉష :- ఇదిగో కమ్మని కస్తూరి, మరువం దవనం మెలిపికట్టిన
పుష్పహారాలు.

మల్లెమొగ్గలు మందమారుతములలోన
చిన్నారి చిరునవ్వు చిందుచుండ
చంద్రకాంతమ్ములు సంజ కాంతులలోన
వికసించి రమ్మని పిల్చుచుండ
కనకాంబరమ్ములు కల కల నవ్వుచు
చిగురాకుసండుల చిందులాడ
సన్నజాజులు నూత్న సౌరభములుచింది
పందిరిపై నుండి పలుకరింప
నవవసంతమహోదయోత్సవములోన
పూపవలపుల పొంగులు పొంగువేళ
పూచినట్టిపూలు ప్రణయపూజకొఱకు
కోసికొనివచ్చి మాలలు గ్రుచ్చినాను.

యువ :- ప్రేమతపస్వినీ! నీ వసంతపూజకు సంశోషం.

ఉష :- సంతోషించుచు గున్నమావివలె నిలబడిన ఎట్లాగ ?

యువ :- కృతార్థుడను! నతశిరస్సుకడై ప్రణయపిపాసువు నీ పాద
మూలమున నిల్చినాడు... (చెయ్యిపట్టుకొనును)

ఉష :- చెయ్యిపట్టుకోవద్దని ఎన్నిసారులు ప్రార్థించాలి. ఆగండి
బడకుచ్చులు ఊడిపోతాయి.

యువ :- సౌందర్యోపాసన నా జీవితారాధన.

ఉష :- అయితే దూరంగావుండి ఆరాధించవచ్చునుగదా ! చెయ్యి వదలిపెట్టండి; నలిపి వేస్తే ఉక్కిరి బిక్కిరైపోతాను.

యువ :- వెట్టిడానా ! ఝంకరించేతుమైదనుచూచి పుష్పము భయపడుచున్నదా ?—రా !

ఉష :- ఆగండి! కొంగువదలిపెట్టండి—మీరు మగధ సామ్రాజ్య సారవభౌముని ఏకపుత్రులు. భావిభారత సామ్రాజ్య చక్ర వర్తులు. నేను ఒక దానీకన్యనై మీ అంతఃపుర ద్వార తోరణంలో వాడిపోయే పుష్పంగామారిపోవాలనా ? మీఊహ.

యువ :- ప్రేమతపస్విని ! నీ బాధ నాకు అర్థమైనది. నేను భావిభారత సామ్రాజ్య చక్రవర్తినైతే నీవు భావిభారత సామ్రాజ్య మహారాజ్యవి. నీవు నా దేవేరివి. జీవితేశ్వరివి.

ఉష :- ఇది సంభవమా ? ప్రభూ !

యువ :- ఉషాదేవి ! నామాట శంకిస్తున్నావా ?

ఉష :- మీమాట శంకించటం లేదుగాని నాకు అట్టి అదృష్టం లేదని నా అంతరాత్మ శాసిస్తోంది.

యువ :- నామాట నమ్ము ! ఉషాదేవి !

ఆయువు గల్లు నాల్గుగడియల్ మన జీవితమొక్క స్వర్గమున్ జేయగవచ్చు ; రమ్ము, వికసించిన పూలరసాలవాటికా చ్చాయల సందులన్ బుడుతచంద్రుడు వెన్నెలలొలెక్క, స్వర్గ కోట యతమయ్యె పుష్పవనమంత వసంత మహోదయములో.

ఉష :- ఆర్కపుత్రులు ఒక్కవరం అనుగ్రహించాలి.

యువ :- రెండువరాలు ఇచ్చాను కోరుకో.

ఉష :- ఈ సౌధంలో నివసిస్తూన్నప్పటినుంచి శరణ్యతాన్ని నుషమా నుందరమైన నా ప్రణయాకాశంలో నీలమేఘాలు విహరిస్తున్నాయి. పరమ పవిత్రమైన దాంపత్యమే నా ప్రణ

యానికి లక్ష్యం అగ్నిసాక్షిగా వివాహం చేసికొనేవరకు నన్ను మీరు స్పృశింపకూడదు.

యువ :- ప్రణయతపస్వివీ— నీ సుగుణ సౌశీల్యాలు నాకు పరమాదర పాత్రాలు. నీ హృదయాన్నిమన్నించటం రాజపుత్రునికి తెలుసు. ఎవరూ వచ్చేది?

శార్దూలన్యాసి— (ప్రవేశించి)

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.

ఉవ :- భగవన్ ! నమస్కారములు.

శార్దూల :- ధర్మసోదరీ! ధర్మసోదరా! ఆశీస్సులు.

—కుమారచక్రీవర్తి! నీ దర్శనమునకయి ఎంతో కాలము నుండి నిరీక్షిస్తున్నాను. బుద్ధభగవానుని కరుణవలన నేటికి సమకూరినది.

యు :- సరే! కూర్చోనుడు.

శార్దూల :- రాజనందనా! హింసాజర్జరితమైన ఈ ప్రపంచమును ఉద్ధరించుటకు కరుణామయుడైన బుద్ధభగవానుడు దివ్యసందేశమును వెలయించినాడు. రాజ్యచక్రమును శాసించు మహారాజులు ధర్మచక్రమును శిరసావహించిన, భూలోకము స్వర్గలోకముగా వెల్లివిరియగలదు.

యువ :- మహాశయా! మీ ప్రబోధము ప్రస్తుతము అనవసరము.

—తాము శీఘ్రమే దయచెయ్యండి— సౌందర్య రస తరంగిణీ! ఉషాసుందరీ! రా!

మామిడితోపులో పొదలమాటున వేశలపుష్పవాటికన్
ఆమని లేతవెన్నెలలయందు బయారము లొలక-పోయెచున్
కోమలి చేరరమ్ము జడకుచ్చులు పయ్యెదపై నట్టింపగా
ప్రేమ రసామృతమ్ము కురియింపుము నీ చిరునవ్వు చిందులన్!

బాధ:- రాజనందనా! భోగలాలసత్వముచే మహాసామాజ్యములు అంతరించినవి. యమము, నియమము, శాంతి, దాంతి, బ్రహ్మచర్యము లోకకల్యాణోదర్కములు. ఈనాడు నాహితభోధను పెడచెవిని పెట్టుచున్నావు. కాని ఒకనాడు నా ప్రబోధము నీకు అత్యవసరము కాగలదు.

ప్రేయసి కన్నుదోయి కనిపించుచు మోహము గప్పుచున్న ఈ తీయని స్వర్గసౌఖ్యము గతించును; ఈ ధరణిన్ దరిద్ర నారాయణులెందరో కుమిలి అల్లలలాడుచు నున్నవారు; ప్రేమాయతదృష్టి దీనజనులందర గావుము రాజనందనా!

యువ:- వ్యర్థ సన్యాసీ! నీ అలీకవాదాలను ఉపసంహరించు. —ఉమాసుందరీ!

కామము దోషమంచు కలికాలము నేటికివచ్చెనంచు ఏ మేమొ వచించుచుండెదరు వృద్ధులు నోటికివచ్చినట్లు, మాయామయమైన యీప్రకృతియంతయు, పూచినపూలతోగృహారామలతా నికుంజములు రమ్మనుచున్నవి లెమ్ము నెచ్చెలీ!

ఉష:- రాజనందనా! మహర్షులను తిరస్కరించుట సాపం. ఈ సన్యాసినిని సత్తరించి పంపించివేదాం. లోపలికివెళ్లి పూజాద్రవ్యములు తీసికొనివస్తాను.

బాధ:- సోదరీ! నేను అతిథి సత్కారాలను వాంఛింపను— యువరాజు సందర్శనం కోసం నిరీక్షించి ఈ అవకాశమును వినియోగించుకున్నాను. కుమార చక్రవర్తి!

ఆకలిమంటచే ఆరకమండెడి

ఆర్తనాదమ్ముల నందుకొనుము

కటికి కసాయి వాల్గత్తియెదుట

విలపించుగొత్తెను విడిపించుకొనుము

యజ్ఞవేదిక కోయునట్టి జంతుతతిని

హృదయమ్ముపై గుదియించుకొనుము

సంగ్రామరంగాల చావకమిగిలిన
 జీవతోశవాల వీక్షించుకొనుము
 బుద్ధదేవుని దివ్యప్రబోధములను
 ఔదలన్ దాల్చి భక్తితో అరసికొనుము
 జీవకారుణ్య దివ్యసంసిద్ధితోడ
 ఈ భువిని స్వర్గసీమగావింపుమయ్య !

యువ :- బౌద్ధసన్యాసీ ! సర్వసంగ పరిత్యాగులై ముక్కుమూసి
 కొను మీబోటి సన్యాసులకు ఈ వేదాంతము చెల్లునుగాని
 'రాజ్యతంత్రమును శాసించుచు దుష్టశిక్షణము శిష్టరక్షణము
 చేయవలసిన రాజులకు ఈ సిద్ధాంతాలు ఆచరణసాధ్యాలు
 కావు. నీ శుష్కవేదాంతం కట్టిపెట్టి వెంటనే ఇచ్చటనుండి
 వెళ్లి పొమ్ము. ఇది నా ఆజ్ఞ.

బౌద్ధ :- బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి—

(నిష్క్రమించును.)

(తెర)

ధ ర్మ చ క్ర మ్

తృ తీ య త ం గ ము

[స్థలం : పాటలీపుత్రం; ధర్మస్థానం. ధర్మానువాసీనుడైన మహాశేవ సేనాని.]

మేఘవాహనుడు: గండోదరమిశ్రుడు దండుకేశ్వరమిత్రుడు కలిసి ఆషాఢశుద్ధ దశమినాడు సాయం సంధ్యాకాలంలో తామ్ర పర్ణికి వెళ్లటోని వర్తకులను దోచుకొన్నారు. ఆధనం-వరహాలు వజ్రాలు పూటకూళ్ల పెద్దమ్మ ఇంట్లో దొరికినాయి. శ్రీ చాణుక్యమంత్రీ ఆజ్ఞానుసారం వీరిని ధర్మమూర్తి ఎదుటకు తీసికొనివచ్చాము.

మహా:-గండోదరమిశ్ర!

గం:- కొంచెం గట్టిగా చెప్పండి.

మహా:- విన్నావుకదా ? మీమీది అభియోగం. ఆషాఢ శుద్ధ దశమి...

గం:- ఓహో! ఆ మా పొలంలో ఈయేడు వేరు శేనగ వేశాము.

మహా:-ఆషాఢశుద్ధ దశమినాడు ఓడలో...

గం:- ఓహో! మగధరాజ్యంలో ఓడలు ఆషాఢశుద్ధ అష్టమినుంచి కార్తిక పౌర్ణమివరకు బయలుదేరుతాయి.

మహా:- టాట్! ఈ మాటవిను. పూటకూళ్ల పెద్దమ్మకిచ్చిన వజ్రాలు ముత్యాలు నీకెక్కడనుండి వచ్చాయి?

గం:-ఓహో—వజ్రాలు ముత్యాలు ఎన్నివిధాలనా? మీ ప్రశ్న-తామ్రపర్ణి కము, పాండ్యక వాటకము, పాళి కము, కౌలేయము, చౌరేయము, మాహేంద్రము, కార్దమికము, శ్రౌతసీయము, హోడియము, హైమకలము—ఇవి ముత్యాలలోని భేదాలు.

మహా:- చెవిటిగోలవలె ఉన్నదే!

గం:- విమలక, సస్యక, అంజనమూలక, పిత్తక, సులభక, లోహితక, అమృతాంశుక, జ్యోతిరపక, మాలేయక, అహిచ్ఛత్రక, కూర్వప్రతికూర్వ, సుగంధికూర్వ, శిలాప్రవాలక ఇవి మణిభేదాలు.

మహా:- మేఘవాహనా వీడికి ఘోరమైన చెవుడువున్నది. నేను అరవలేను. నీవు గట్టిగా చెప్పు.

మేఘ:- ధర్మమూర్తీ! గంఢోదరుడికి ఉత్త దొంగచెవుడు. ఇతడు ఈ వజ్రభేదాలను మీ దగ్గర వల్లించడం ఆ వజ్రాలు తన సొంతం అని నిరూపించటానికే.

గం:- ధర్మమూర్తీ! నాకు చెవుడువున్నది.

మేఘ:- జ్ఞాపకంలేదా ఒకసారి మీ ఇంటివద్ద మీతో మాట్లాడినాడు.

మహా:- ఆ జ్ఞాపకమున్నది.

—గంఢోదరా! నీది దొంగచెవుడు కాకపోతే యింతవరకు నేను వేసిన ప్రశ్నలు వినిపించకుండా మేఘవాహనుడు 'దొంగచెవుడు' అన్నమాట ఎట్లా వినిపించింది?

గం:- నాకు కుడిచెవికి మాత్రమే చెవుడు. ఎడమచెవికి లేదు. మీరు కుడివైపునుంచి ప్రశ్నలు వేస్తున్నారు. మేఘవాహనుడు ఎడమవైపునుంచి నాది దొంగచెవుడని చెప్పాడు. అందుచే అది వినిపడింది.

మహా:- ఇది న్యాయస్థానం. ప్రశ్నలకు సూటిగా సమాధానం చెప్పు? నీ వేరు.

గం:- ఎవరివేరు వారు చెప్పకోకూడదు.

మహా:- ప్రజలు నిన్ను ఏమని పిలుస్తారు?

గం:- అనేక విధాలుగా పిలుస్తారు. మా అమ్మ 'నాన్నా చిట్టి తండ్రీ! పొట్టిసాళాయి' అని పిలుస్తుంది. మాడండుకేశ్వర

మిత్రుడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ సేనాని గండోదరమిత్ర మహామండలేశ్వరా! అని పిలుస్తాడు. మా తమ్ముడు యువరాజు 'ప్రీణ మిత్రీమా! ప్రియవయస్యా' అని సంబోధిస్తాడు.

మహా:- చాలు! నీ వృత్తి.

గం:- మొదటి యుద్ధానికి పూర్వం ఓడ వర్తకం చేస్తూవుండేవాడిని. కళింగ దేశంనుండి ఏనుగులను మగధకు తెచ్చేవాణ్ణి. యుద్ధంలో ఏనుగులు చచ్చిపోయాయి. రెండవ యుద్ధానికి పూర్వం...

మహా:- చాలు అధిక ప్రసంగం మాను. ఇప్పుడు ఏమి చేస్తున్నావు? సూటిగా సమాధానం చెప్పు.

గం:- ఇప్పుడు ఏమి చేస్తున్నానా! మీ యెదుటనిలబడి మాట్లాడుతున్నాను.

మహా:- బాగుంది—ఇక్కడనుంచి వెడితే ఏం చేస్తావు?

గం:- ఏం చేస్తానా! పవీస్తుతం యువరాజుకు అర్థశాస్త్రం బోధిస్తాను. తరువాత యువరాజు చక్రవర్తికాగానే ప్రధానమంత్రిగా మగధరాజ్యం శాసిస్తాను—యువరాజు నా ప్రీణ మిత్రుడు.

దం:- నేను యువరాజుగారికి రెండవ మిత్రుణ్ణి—గండోదరుడికి మొదటి మిత్రుణ్ణి.

మహా:- ఛీ! నోరు మూయండి!

అగ్ని దేవుడికి మిత్రులమని పొగ ఆకాశంతోను, బూడిద భూమితోను కోతలు కొస్తాయి.

ఆషాఢశుద్ధ అష్టమినాడు నీవు నీ మిత్రుడు దండకేశ్వరుడు కలిసి తామ్రపర్ణివర్తకుల ఓడలో ముత్యాలు వజ్రాలు అపహరించినారు. ఏమంటావు?

గం:- శుద్ధఅబద్ధం!

మహా:- ఏరగుప్పుడు, ధర్మపాలుడు—ఇద్దరు భటులు మీరు ఆ వర్తకులను నదిలోనికి తోసివెయ్యటం—చూచారా ధర్మపాలా!

ధర్మపాలుడు:- (ప్రవేశించి) చిత్తం! ధర్మమూర్తి! నేను, వీరగుప్తుడు
వీళ్లు వర్తకులను తోసెయ్యటం చూశాము.

గం:- ధర్మమూర్తి! చూడనివాళ్లచేత ఇరవైమందిచేత చెప్పిస్తాను
కావాలంటే.

మహా:- న్యాయస్థానంలో చూడటమే ప్రమాణం. చూడనివాళ్లు
వెయ్యిమంది, విన్నవాళ్లు పదివేలమంది ఉంటేమటుకు ప్రయో
జనం ఏముంది? వినికీడి నిష్ప్రయోజనం.

గం:- (నవ్వి) దండూ! మొండిలాగ మాట్లాడవేమిరా! ఒక్క
నాలుగు విఘడియలు కాలక్షేపం చెయ్యి. (కన్నుగీలుతాడు)

మహా:- గండోదరా! ఇది న్యాయస్థానం. మహాసేనుడు ధర్మ
మూర్తి. ఏమిటా వెకిలినవ్వు — దండోదరుడితో ఏమిటి
మాట్లాడుతున్నావు?

గం:- నేను! నవ్వేనా! అబ్బెబ్బె—మీరు చూశారా?

మహా - నాకు వినిపించింది—నాకు చెప్పడనుకున్నావా?

గం:- అబ్బె! వినికీడి నిష్ప్రయోజనం—ఇది న్యాయస్థానం. ఇక్కడ
చూడటమే ప్రమాణం.

మహా:- సరే! నవ్వుదుగాని, నీవు పూటకూళ్లమ్మకు ఇచ్చిన
ముత్యాలు అన్నీ తామ్రపర్ణికాలు. నీమీద నేరం ఋజు
వయింది.

దండు:- ధర్మమూర్తి! నేనేమీ ఎరగను.

[యువరాజు ప్రవేశం]

మహా:- శ్రీ శ్రీ శ్రీ మగధసామ్రాజ్య సార్వభౌమపుత్ర బిందుసార
రాజకుమార చంద్రునకు స్వాగతం. ఈ ఆసనము అభికరింప
ప్రార్థన.

గం:- బిందూ! యువరాజు! తమ్ముమా! కథ మంచి రసగంధా
యంలో ఉండగా వచ్చావు. సుహృద్భినందనాలు. ఏదో
మొండిపట్టుపట్టి ఇంతవరకూ ఆసాను, కాలక్షేపం చేసి, లేకపోతే

ఈ పాటికి నన్ను ఎక్కడికో పంపించియుండేవారు. చూడు—
సింహం బోనులో చిక్కుకొని పోయిందోయి.

యువ:- భయంలేదు—గర్జించకు.

గం:- బిందూ! నీ కోసం తుణుం ఒక యుగంగా సమాధానాలు
చెప్పాను. బిందూ! నీవు చక్రివర్తివి కాగానే మొట్టమొదట
నీవు చెయ్యవలసిన కార్యం ఈన్యాయస్థానాలకు స్వస్తిచెప్పటం.
ఈ న్యాయస్థానాల మూలాన ప్రజలంతా పేచీకోరులై
పోతున్నారు.

మహా:- రాజకుమారుని ఆగమన ప్రయోజనాన్ని ధర్మమూర్తి
అర్థంపవచ్చునా?

యువ:- ధర్మమూర్తి! గండోదరమిశ్రుని, దండుకేశ్వరుని విడి
పించుకొని వెళ్లటానికి వచ్చాను.

మహా:- వీళ్ళిద్దరు తామ్రీపర్ణి వర్తకుల ఓకను దోచుకున్నారు.
వీరు నిందితులు. వదలటానికి వీలులేదు. ఇది చాణుక్యమంత్రీ
శాసనం. ధర్మశాస్త్రాదేశం.

యువ:- చాణుక్యమంత్రీ శాసనం చంద్రీగుప్త చక్రివర్తి కుమారు
నకు కూడా అన్వయిస్తుందా? ధర్మమూర్తి!

మహా:- చాణుక్యమంత్రీ శాసనం వర్తింపకపోతే, ధర్మశాస్త్రాదేశం
చక్రివర్తి కుమారునికీ చక్రివర్తికీ కూడా వర్తిస్తుంది.

యువ:- ధర్మమూర్తి! నేను వీరి విడుదలను అర్థిస్తున్నాను. వీరు
నా మిత్రులు.

మహా:- మిత్రులా! రాజనందనా! వీరు నీ మిత్రులా! భావిభారత
సామ్రాజ్య చక్రివర్తికి దారిద్ర్యం గలు త్రాగుబోతులు
మిత్రులా? మగధసామ్రాజ్యస్థితి మా కండ్ల ఎదుట నేవిధంగా
పరిణమించినది! చంద్రీగుప్త చక్రివర్తి మగధసామ్రాజ్యాన్ని
స్థాపించిన లోకైకవీరుడు. పెద్దపులి కడుపున పిల్లికూన పుట్టి
నదా? రాజనందనా! తండ్రిని మించిన పుత్రుడని పేరుగడిం

(4) చాలి కాని, యీ పారుబోతులా నీ మిత్రులు!

యువ:- ధర్మమూర్తి! నా మిత్రులను వెంటనే వదలిపెట్టాలి. ఇది నా కోరిక.

మహా:- రాజనందనా! నీ కోరికను మన్నించలేనందుకు మహా నేనుడు విచారించుచున్నాడు. మగధసామ్రాజ్యమునకు, వర్తకమునకు దేశ జేశాలనుండి ద్వీపద్వీపాంతరాలనుండి వర్తకులు వస్తున్నారు. నిందితులైన వీరిని విడిచిపెట్టడం సామ్రాజ్య గౌరవానికి కళంకం. ధనమును ఖోగొట్టుకొనిన వర్తకులగతి ఏమికావాలి? ధర్మపాలా!

ధర్మ:- చిత్తం.

మహా:- ఆ వర్తకులను ఇట్లా తీసికొనిరా! — (ధర్మ : నివహి)

యువ:- ఆ విషయాలన్నీ చూచుకోనే భారం నాది. వీరిని బంధముక్తులను చెయ్యాలి!

ధర్మ:- (ప)వేళ్ళించి) ఆ వర్తకులకు వారి ముత్యాలు వజ్రాలు యువరాజుగారు ఇచ్చివేళారుట. వారు న్యాయస్థానం వదలి వెళ్ళిపోయాను.

మహా:- సంతోషము. వర్తకులెన్ని వర్తకులకు ముట్టినది.

యువ:- అయిన వీరిని విడిచిపెట్టవలెను.

మహా:- వీలులేదు — శిష్యస్మృతిని అనుసరించి వీరికి దండన విధించాలి!

యువ:- ధర్మమూర్తి! వీరిని వెంటనే విడిచిపెట్టాలి. ఇది నా ఆజ్ఞ.

మహా:- రాజనందనా! నాకు చంద్రగుప్త చక్రివర్తి ఈ 'రక్త హాసము' బహుకరించినారు. ఈ కత్తి నా చేదండ వున్నంత వరకు నేను రాజప్రతినిధిని. నీకు చక్రవర్తిని ఆజ్ఞాపించు అధికారములేదు.

—నీ ఆజ్ఞను నేను పరిపాలించిన మరుక్షణం మగధసామ్రాజ్య చక్రవర్తిత్వం నశిస్తుంది. నీవు నశిస్తావు. నేను నశిస్తాను.

అప్పుడు శూన్యం మగధసామ్రాజ్యాన్ని ఏలుకొంటుంది. రాజనందనా! నన్ను అనుశాసించేందుకు పూర్వం ఈ రక్తహాసాన్ని పరిగ్రహించు. కాని ఈ రక్తహాసమును అందించేందుకు ముందు నా విద్యుక్తధర్మాన్ని నెరవేరుస్తున్నాను. గండోదరా! దండుకేశ్వరా! మీ యిద్దరకు చెరియొక వంద వరహాలు అపరాధం, ౧౭ దినములు కారాగారవాసం విధిస్తున్నాను. రాజనందనా! ఇదిగో రక్తహాసం.

యువ:- ధర్మమూర్తి! నీవు మగధసామ్రాజ్య సాధనిర్ధారణ వైన ఉత్తమ మహాశిల్పివని చంద్రగుప్త సార్థిభౌముడు బహుకరించిన రక్తహాసమును పరిగ్రహించటానికి రాజపుత్రుడు కృతఘ్నుడా?

గండు:- బిందూ! బిందూ! నన్ను ఈ కిరాతుల కేతులలో వదిలి వెళ్లిపోతున్నావా! నిన్నువదిలి ౧౭ దినములు కారాగారంలో వుండటమే!

యువ:- గండోదరా! విచారింపకు, చాణుక్యమంత్రీతో నివేదించి మిమ్మల్ని విడిపించటానికి ప్రయత్నిస్తాను.

గం:- యువరాజా! నేను—నా కోసం విచారించటంలేదు. నేను చిన్న కారాగారంలో ఉంటే నీవు అంతకంటే పెద్ద కారాగారంలో ఉన్నావు.

—కాబోయే చక్రవర్తివి! నీకు ఈ మాత్రం స్వేచ్ఛలేదే! ఇప్పుడే ఈలాచేశావే! నీవే చక్రవర్తివైతే ఏమిచేస్తావో.

—నేనే బిందుసారుణ్ణి అయితే ఈ ధర్మమూర్తి తలకాయ పవనముద్రాలకు అవతల ఉండేది ఈ పాటికి.

యువ:- కాదు గండోదరా! పొరపడుతున్నావు— నేనే గండోదరుణ్ణి నితే అట్లా చేశేవాణి. నేను రాజపుత్రుణ్ణి— యువరాజుగూడ న్యాయనూత్రాలను అరికొనింపకుండా కాపాడే

ధర్మమూర్తులు మగధసామ్రాజ్యంలో ఉన్నందుకు నేను గర్విస్తున్నాను. నిన్ను నన్ను ఈ రాజ్యాన్ని సమస్తభూమండలాన్ని ఒక పవిత్రధర్మం నడుపుతోంది. ధర్మమూర్తీ! ఇదుగో రెండువందల వరహాలు. మహాసేన మహామండలేశ్వరా! క్షమించు! ఇకమీద నేను చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి తగిన పుత్రుణ్ణి అని అనిపించుకుంటాను.

(నిష్క్రమించును)

గం:- బిందూ ! బిందూ !

మహా:- అరవకు ! యువరాజు జెల్మిపోయాడు.

గం:- బిందూ ! నిన్ను నన్ను ఈ రాజ్యాన్ని సమస్త భూమండలాన్ని ఒక పవిత్రధర్మంకాదు—పొరపడుతున్నావు—నడివేడి చాణుక్కుని అదృశ్యహస్తం.

మహా:- ధర్మచాలా ! వీరిని కారాగారంలో బంధించి చాణుక్యమంతికి నివేదించు.

(— సెర —)

ధ ర్మ చ క్ర మ

చ తు ర్థ ర మ గ ము

[స్థలం:— పాటలీతరీ) నగరద్వార సమీపమున.]

వజ్రాబాహు:- రండోయి యీ కల్లు రుచిచూచి పాండోయి

వీరదాసు:- ఉండాది యీ కుండలో కల్లు నిండాను.

ఇరువురు:- దయ్యానిని గుక్కెడు గుటుక్కుమననిస్తే

దేవలోకాలన్ని దిగమింగివస్తుంది

పొట్టగోసితే ఒక అచ్చరములేనట్టి

బండవాడికి కల్లు పడతీసిపోస్తేను

కతలలిచెవులాడు కావ్యాలు రాత్రాడు॥

గండోవరమిశ్రుడు:- ఉండాలిరా దండు.

దండుకేశ్వరమిశ్రుడు:- ఉండాలిరా గండు   ౬॥

ఇరువురు:-

అలమందకు దొడ్డి

అప్పలాడికి వడ్డి

దున్నపోతుకు గడ్డి

చాకలాడికి నడ్డి—ఉండాలి॥

యూధానికి కత్తీ

దీపానికి వత్తీ

కంసారికి సుత్తీ

దేహానికి నత్తీ—ఉండాలి॥

సేవకులకు భక్తీ

భాగ్యుల కనుకత్తీ

భ ర్తృలకు శక్తి
 యోగులకును ముక్తి — ఉండాలి
 ఊరగాయకు ఉప్పు
 బాపనయ్యకు పప్పు
 అడదానికి కొప్పు
 పాడటానికి మెప్పు — ఉండాలి॥
 ఉండటానికి ఇల్లు
 త్రాగటానికి కల్లు
 చూడటానికి కళ్లు
 నమలటానికి పళ్లు — ఉండాలి॥

వద్రీబాహు:- ఎవరోరు వచ్చారు ఎవరోరు వచ్చారు.

వీరదాసరి:- దేవతలొ మీరివుడు దెయ్యాలొ సెప్పండి.

గం:- కల్లుకుండచూస్తే మా గండుగాడికి కొళ్లు ఝల్ ఝల్లు
 మనిపిస్తుంది.

వద్రీ:- ఎవరోరు వచ్చారు ఎవరోరు వచ్చారు

దేవతలొ మీరివుడు దెయ్యాలొ సెప్పండి.

దం:- వీడెచటవుట్టాడొ నేనెచటవుట్టానొ

నేనెచటవుట్టానొ వీడెచటవుట్టాడొ

సముద్రములో ఉప్పు అరణ్యములో ఉసిరి

ఊరగాయనట్లు ఒక్కతైపోయాము ॥వీడెచట॥

వీరదాసరి:- ఎవరోరు వచ్చారు ఎవరోరు వచ్చారు

దేవతలొ మీరివుడు దెయ్యాలొ సెప్పండి.

గం:- నేను ద్రాపది మీసాలపైన చిన్ని

పుట్టుమచ్చనై ఒకనాడు పుట్టినాను

మగధసామ్రాజ్యమందున మంత్రినాను

వీలుకొందును మిమ్ముల నింకమీద!

దం:- నేను అంబనేయుని తోకపైన చివరి

వెంట్రుకండు గోమారుగ వెలసినాను
రాక్షసుల తోకతో చుట్టి రాసినపుడు
గట్టిగా శతుకోటిని కరచినాను.

వజ్రి:- ఒరేయి! దాసూ! ఈరు దేవతలే! అమృతం తాగే
వచ్చారురా!

దం:- గరిటెను కల్లు కడుపులో చేరితే, సప్తసముద్రాలుచేరి
ఘోషిస్తూ వున్నట్లుంటుంది.

గం:- ఒరే! మేం దేవతలం. విను—మేమే దెయ్యాలమయితే
మీరు ఈ సాటికి నాలుగమడలు కాళ్లకు బుద్ధిచెప్పేవారు.

వీర:- మా కేటిభయం. ఎప్పుడూ వల్లకాటిలో కాపలా కానే
వోళ్లకి—మా కేటిభయం.

దం:- అరే! దాసరీ! మీరు శ్మశానంలో కావలాకాస్తారుగదా
ఎప్పుడైనా దెయ్యాలు కన్పించాయిరా!

వీర:- రాత్రిళ్లు కన్పిస్తూవుంటాయి.

దం:- ఎప్పుడైనా వాటిని పలుకరించావురా!

వీర:- లేదు.

దం:- పోనీ, అవెప్పుడూ నన్ను పలుకరించలేదురా ?

వీర:- దెయ్యాలు అందరితోనూ మాట్లాడవు.

గం:- ఒరే! వీరదాసరీ! ఒక్క పదిదెయ్యాలను మచ్చికచేసి
నాకు అప్పగించరా! ఈవటలీపుత్రాన్ని ఒక్కసారి ఊపేస్తాను.

వీర:- ఏమోనండి నేను ఎప్పుడూ ఒక దెయ్యంతో నైనా
మాట్లాడలేదు. మా తాతకు ఒక పెంపుడు దెయ్యం ఉండే
దిట. మా ముసలమ్మకీ నెవుతుంది. ఆ దెయ్యం కూడు
గట్టి తీసికొని ఎల్లి మా తాతకు ఇచ్చేదిట. నా సిన్నప్పుడు
ఆ దెయ్యం పిల్లలతో ఆడుకున్నానంట.

దం:- ఒరే! దాసరీ 'ట' అంటావేమిటిరా! నీవు ఎప్పుడూ ఒక
సారిగూడ చూడలేదా ?

వీర:- నూడకేం రాత్రిళ్లు శనాలు కాలుతూవుంటే వచ్చి నుట్ట

కాల్చుకొని పోతూవుంటాయి. నిన్న రాతిరికూడా తోంగున్న వ్వుడు నూళాను.

వజ్రి:- ఒరేయి దానూ! నిన్నరాతిరి కాలుతూవున్న సితిలో సుట్ట కాల్చుకొన్నది నేనేరోయి.

వీర:- అదికాదురా! నేను లచ్చసారులు నూళాను. కూళో.

గం:- ఒరే! వీరదాసరి! ఒక్కదయ్యాన్ని సంపాదించరా! మహా నేనుడుమీద ప్రయోగించాలి.

దం:- గండూ! పాపం మహానేనుడు ఏమిచేశాడురా ?

గం:- ఒరే దండూ! వాడు బహిరంగ న్యాయస్థానంలో యువ రాజును తిట్టి వదలిపెట్టాడు. పాపం! బిందు మొగం వాడి పోయింది. ఆరే! ఆ క్షణంనుండి యువరాజు మనస్సు మారి పోయిందిరా!

దం:- యువరాజు మనస్సు మారిపోయిందిరా!

గం:- నిన్న యువరాజును ప్రేమతో బిందూ బిందూ అని పలుక రిస్తే 'ఫి' నోటమూసుకోమన్నాడు. ఇదేమిటిరా కాల చక్రిం గిట్టుగిట్టున అడ్డదిడ్డంగా తిరుగుతోంది.

కాలము మారిపోయినది కంచరిగాడిద చక్రివర్తి గు

ట్టాలకు సార్వభౌముడయి రాజ్యము చేయుచు నున్నవాడు దిపాలను ఆర్పుచున్న వెధవాయయె బల్ మొనగాడు నేడు

మార్జాలము వ్యఘ్రురాది మొకజాతికి చేరెను దండు కేశ్వరా!

చంద్రగుపుడు కాదురా రాజ్యంచేసేది. చాణుక్యుడు,

మహానేనుడు యువరాజు నోరుమూసేశారు.

దం:- రా పోదాం, పూట్లొకి.

వజ్రి:- ఎక్కడికండోహో! ఆగండి. ఇది అర్ధరాతిరి. ఇప్పుడు పాటలీపుత్రంలోకి ఎవరూ పోకుండా సూచేందుకే కావలా మేము- తెలిసిందా ?

గం:- మేమువెళ్లాలి. వెళ్లితీగాలి. ఈ అర్ధరాత్రి పూట్లొకి వెళ్ల కుండా ఇక్కడ ఏం చెయ్యమంటావు ?

వజ్ర:- ఇది రాజగోరిఅగ్గె. ఇక్కడ కునికిపాట్లవడుతూ కూర్చోని రాంభజన సెయ్యండి. కదలటానికి ఈల్లేదు. ఇదిగో కత్తి సిద్దం నూడు.

దం:- రామభజన సలుపరా రఘురామభజన సలుపరా ?

గం:- ఎందుకురా దేవుణ్ణి స్మరిస్తావు. ఇది అర్ధరాత్రి. ఆ మహానుభావుడు వైకంఠంలో పాలసమద్రం మధ్య లక్ష్మీదేవితో కలిసి మంచి ఒకటోరక పైన గుల్లుకొడుతూ నిద్రపోతూవుంటాడు.

- * శాస్త్రసన్యాసి ప్రవేశం * -

పాద:- బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.

వజ్ర:- దలడాలండి బాబయ్య, దండాలండి.

గం:- ఒరేదండూ! ఈ సన్యాసి నిశాచరుడు.

పా:- వజ్రీబావూ! వీరదాసనీ!— ఏమిటి ఈ అర్ధరాత్రి మీరు ఇక్కడ ఉన్నారు

వజ్ర:- ఈ రాత్రి కాపలా మావంతు వచ్చింది.

దం:- నీవెందుకు వచ్చావు సన్యాసీ!

పా:- వూళ్లూ జాతక కథలు చెప్పి నా ఆశ్రమినికే వెళ్తున్నాను.

దం:- వీరదాసనీ!— ఆయితే యీ సన్యాసిని ఎందుకు పోస్టున్నావు?

వజ్ర:- సాములోడు పాటలీపుత్రానిలోనంది ఒయటకు ఎళ్లు తున్నారు. ఎళ్లి పోయ్యేవోళ్ళను ఆపం.

గం:- ఒకే! సన్యాసీ! ఆఱు! ఒరే దాసనీ! ఏడికి దండాలెందుకు వెట్టావు ?

వీర:- ఈరు మా మూడోవాడికి సలసల కాగే జెరంవస్తే మందిస్తే తగ్గిపోయింది—మీరు ఇన్నారా! సక్కని యెన్నపూసలాంటి కలిలు సెపుతారు.

గం:- నీకు దేవుణ్ణి గురించి ఏమైనా తెలుసునా సన్యాసీ ?

బాధ:- తెలియదు.

గం:- అయితే నీవు బోధించే విషయాలేమిటంట!

బాధ:- నాయనా! నీవు అడ్డదిడ్డంగా అడుగుతున్నావు. ఈ జీవితం ఊణం గురం, నీటి బుడగవంటిది. దీనిని నీవే నీవే తరించు. తుచ్చగుణాలకై ప్రాకులాడవద్దు.

గం:- జీవితం నీటిబుడగ—ఈ అమ్మమ్మ వేదాంతం చాలామంది చెప్పేవారు. మేము వినేశాం ఈవరకే—జీవితం ఊణం గురం అయితే ఆ ఊణంలోనే ఎందుకు సాక్షులను అనుభవించకూడదంట!

దం:- ఒకే గండూ! బలేపిళ్ల వేశావురా!

బాధ:- ఛీ! మీరు కల్లుతాగి ప్రేలుతున్నారు. మీతో వాదం ఏమిటి?

గం:- సన్యాసీ! నీ వెప్పుడైనా ఒక పురిసెడు కల్లు రుచిచూశావా? రుచిమరిగితే మళ్ళా వదిలిపెడతావా? మేమేకాదు—నీ శిష్యులు ఈ వజ్రబాహు, దాసరి, వీళ్ళుమాత్రం—

బా:- వజ్రబాహూ! వీరదాసరీ! కల్లు తాగవద్దని నేను చెప్పలేనా? మళ్ళీ ప్రాగారా!

వజ్ర:- బాబయ్య! ఈ వీల ఒక్కసారేవండి. ఈ వీల మావంతు రాతిరల్లా మేలుకొని కాపలాకాయాలి. తప్పటినుంచి శ్రీశాసంలో ఉంటాము.

బా:- ఈ వేల న్నానం చేశారా!

వీర:- ఇద్దరం చేశామంది. బట్టలు వదిలొ ఉతుక్కొని ఆరేసి కట్టుకున్నాము.

బా:- ఆ రక్తం మరక లేమిటి దాసరీ!

వీర:- దొంగోడికి చిచ్చు ఏసారంది. తల వరికేశాను.

బా:- అబ్బబ్బ జీవహింస!

వజ్ర:- అది రాజగోరి అగ్గె! తప్పుతుందండీ!

బా:- బుద్ధం కరణం గచ్చామి! (నిష్క్రమిస్తాడు)

— ౧ వ పరచేతి ౨ వ పరచేతి చక్రం —

వీర:- ఆగండోహా! ఆగండి.

వజ్ర:- ఎవరోరు వచ్చారు ఎవరోరు వచ్చారు
దేవతలూ మీరిప్పుడు దెయ్యాలూ సెప్పండి.

౨ వ పరచేతి:- మేం పరదేశులం. పాటలీపుత్రంలోకి పోవాలి
మమ్ముల్ని లోపలికి పోనియ్యి.

గం:- ఏమండోయి మీ రెవరోగాని ఇటుచూడండి, ఇందాకటి
నుంచి మమ్ముల్ని గూడ ఏళ్లు లోపలికి పోనివ్వడంలేదు. ఏళ్లు
ఇద్దరు, మనం మొత్తం నలుగురం. మీరు ఊఁ అంటే ఒక
పట్టుపట్టేద్దాం. ఏమంటారు— కాసుకుంటారా !

వజ్ర:- ఏమయ్యోయ్ ! ఇది ఏభాకోశం అనుకుంటున్నావేమిటి ?
ఊఁ అని ఈల వస్తే ఊడికి ఇరవై వొందలమంది ఊడిపడతారు
జాగ్రత్త!

౨ వ పరచేతి:- గండోదరా! విన్నావా ? ఏంచేదాం?

దం:- ఒరే గండూ ! ఈ పరచేతికి నీ పేరు ఎట్లా తెలిసిందిరా.

గం:- అరే దండూ ! మగధరాజ్యంలో మనకీర్తి తెలియనివా శృవ
యరా ! ఏమండీ పరచేతిగారూ ! ఇరవై వొందలమంది ఊడి
పడతారనా మీ భయం.

౨ వ పరచేతి:- ఒకవేళ ఊడిపడితే— ఏమవుతుంది ?

గం:- అప్పుడే ఊరుకుందాము.

౧ వ పరచేతి:- బాగుంది ! వజ్రబాహూ ! మేము పరదేశులము,
కాస్త మమ్ముల్ని పాటలీపుత్రంలోకి పోనియ్యి.

వజ్ర:- పరదేశుల్ని నమ్మమనిలేదు.

వీర:- ఏమండోయి సాయంకాలం మా కల్లుపాకలో ఒకడు ఏం
సెప్పాడో తెలుసా. తెల్లోళ్ళు సింధునదిదగ్గర దండెత్తి రావ
టానికి నూత్తున్నారట. పరదేశులతో మొహమాటం ఏమిటి?

౧ వ పరచేతి:- దండెత్తి వస్తున్నారా ? ఆ విషయం నీవు చాణుక్య
మంత్రితో చెప్పావా ?

వీర:- ఓహో! బాగుంది. మనం శాణుక్యులలోకి సెప్పాలా. శాణుక్యులలోకి ఎయ్యిక్కుళ్ళలో మాట్లాడుకునే విషయాలన్నీ వినిపిస్తాయి. ఇప్పుడు మనం మాట్లాడుకునేవి ఆయన వింటున్నాడనే నా పూహ.

౧ పరదేశి:- నీకు కావాలంటే— చూడు, మమ్మల్ని లోపలికి వెళ్లనియ్!

వజ్రబాహు:- ఛీ! ఆగండి (కత్తిదూసి)

వీరదాసరి:- ఇది రాజగోరి ఆగ్నే? కదిలితే పరికేస్తాం.

వజ్ర:- ఆగండి ఇంక, సెందరగుపుతుడైనా శాణుక్యుడైనా ఆగాలి సిందే! హరిహరమహాదేవ్!

౧ పరదేశి:- చంద్రగుపుడు, చాణుక్యుడే ఇక్కడ ఆగింది! —(వేషం మార్చి) ఆగండి.

వీర:- బాబయ్య దండాలం! బాబయ్య! మీ పాదాలకు దండాలండి. తెలియక చేశాం, చమించాలండి—మీరని తెలియను.

వజ్ర:- దండాలండి బాబయ్య! దాసూ! మనం సేసిన తప్పేముంది. రాజగోరి ఆగి—అన్నీ ఆరే శలవివ్వాలి.

దం:- మహాప్రభువుగారికి నమస్కారాలు.

చాణు:- ఏం ఇట్లా వచ్చారు అర్థరాత్రి.

దం:- లేమ ఆజ్ఞ ప్రకారం మమ్మల్ని చెరసాలనుండి వదలివేశామని చెప్పారు. అక్కడనుంచి వస్తూవుండగా ఇక్కడ వీళ్లు ఆసేశారు.

చా:- పరే! వీళ్లను పాటలీపుత్రంలాకి పోనివ్వండి.

గం:- శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజరాజశ్రీ చంద్రగుప్త సార్యభౌములకు, చాణుక్య మంత్రీవరేణ్యులకు నమస్కారాలు.

(నిక్కిరిస్తారు)

చాణు:- వీరదాసరి, వజ్రబాహూ! మీ స్వామిభక్తికి పరమ సంతోషం. శ్రీ శ్రీ శ్రీ చంద్రగుప్త సార్యభౌములు నిక్కిరి సంతోషిస్తున్నారు.

వజ్రి, వీర:- దండాలండిబాబు దండాలండి.

చాణు:- ఇదిగో మీ స్వామిభక్తికి బహురూపంగా చక్రివర్తిగాఠి
ఉంగరాలను ఇస్తున్నారు.

వజ్రి:- (కళ్లనద్దుకొని) సెందరగుప్త పెబువులోరికి జై !

వీర:- శాణుకృమ్యలోరికి జై !

[—తెర—]

ధ ర్మ చ క్ర మ్

పంచమరంగము

ఫలం— చాటరీపుత్రీం— సామ్రాజ్య పరివక్తు.

వందిమాగధులు :- జై జై జై శ్రీ శ్రీ శ్రీ మగధసామ్రాజ్య
సార్వభౌమ స్వతంత్రభారత నిర్మాణధోమ ! ఓ శ్రీ శ్రీ శ్రీ
చంద్రగుప్త చక్రవర్తి జై జై జై!

చంద్రగుప్తుడు :- (ప్రవేశించి) మహామంత్రీ ! గ్రీకు సైన్యాలు
సింధునదీని దాటుటకు ఇది రెండవసారి. మొదటిసారి విజయ
లక్ష్మీ మగధ సేనాసమితిని వరించింది.

చాణక్య :- మహాచక్రవర్తి ! యీసారికూడ విజయలక్ష్మీ మగధ
సామ్రాజ్యమునే వరిస్తుంది. గ్రీకులు సంధిసూత్రాలను అతి
కఠిమిస్తున్నారు. అప్రతిహతమైన మగధసేనాతరంగ పరంపరలు
విశ్వవ్రీపంచమును ఓణమాత్రములో ముంచివేయగలవు.

చంద్ర :- మేఘవాహనా !

మేఘ :- మహాచక్రవర్తికి జయం. మేఘవాహనుడు ఏకప్రణామము
సమర్పించుచున్నాడు.

చంద్ర :- చిరంజీవి బిందుసారుడు ఇప్పుడు ఎక్కడ వున్నాడు ?

మేఘ :- నిన్నసాయంకాలం శోణనదీతీరాన అశ్వీకసైన్యాలకు శిక్షణ
గరపి వెళ్ళినారు.

చాణక్య :- మేఘవాహనా ! చక్రవర్తి ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్ప-
ఇప్పుడు— చిరంజీవి ఉనికిపట్టులు నీకు తెలియవా ?

మేఘ :- శ్రీ బిందుసార రాజచంద్రుని ఉనికిపట్టులు ...

చంద్ర:- మేఘవాహనా ! నీ వేదన నాకు అర్థమయినది. నీ కంఠములోని గాఢద్యం వెయ్యి గొంతుకలతో చిరంజీవి ఉనికివట్టులను ఉద్ఘోషిస్తోంది.

వందిమాగధులు:- శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజరాజశ్రీ బిందుసారాజచంద్ర! బై బై బై!

బిందు:- పితృపాదులు మహాచక్రివర్తికి బిందుసారుని వీరప్రణామం. చంద్ర:- వీరపురుషుడవై పరిల్లు

బిందు:- మహాచక్రివర్తి ! మీ కంఠములో గాఢద్యం కంపిస్తోంది.

చంద్ర:- చిరంజీవి ! ఇవి నా జీవితంలో అపరసంధ్యాసమయం— సమర్థుడైన పుత్రుని భుజస్కంధాలమీద ఈ పాటికే రాజ్యభారమునులిపి తనస్సుచేసుకోవలసిన ఉత్తమ కర్తవ్యం విస్మరించినాను. నాకు వార్ధక్యం వచ్చింది.

బిందు:- చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి వార్ధక్యంరాదు. వైకల్యానికి కారణాంతరాలు లేవుగదా !

చంద్ర:- ఉన్నది. గ్రీకులు సింధునదినిదాటి దండెత్తి వస్తున్నారు.

బిందు:- మహాచక్రివర్తి ! ఎవని బామముడిపటునుగాంచి భీతభండము తలదీల్చిపోతుండో— ఎవని పేరు గ్రీకు సేనాపరంపరలకు సింహస్వప్నమో, ఎవని దీర్ఘనిశ్వాసం వైరిసేనాబలాలకు క్రశయ ఝంఝామారుతమో, ఎవని శంఖారావం వైరిదేశాలకు భూకంప ప్రకంపనమో, ఆ మహావీరుడు చంద్రగుప్త చక్రివర్తికి గ్రీకు దండమాత్రసు గురించి గాఢద్యం సంభవిస్తుందంటు లోకిం విశ్వసింపదు.

చంద్ర:- నిజమే ! చక్రివర్తియే సేనాసమూహాలకు సర్వసేనాధిపతి. వీరపురుషుడైన చక్రవర్తి తన సేనలతో రణరంగంలో వీరస్వర్గం. అలంకరించాలి. లేదా ఏకచ్ఛత్రాధిపతియై రాజ్యాన్ని ఏలుకోవాలి. ఇది చిరంజీవి ! మన వంశమర్యాద. కాని—నేను ఈ ముసలితనంలో సేనలను వదలలేను. ఈ

భారం సమర్థుని భుజస్కంధాలమీద మోపెట్టవలసిన తరుణం ఆసన్నమైనది.

బిందు:- మహాచక్రీవర్తీ ! మీ ఆజ్ఞను శిరసావహించి నేను సర్వ సైన్యాధిపతి ఆజ్ఞానుసారం సేనకులను ఎదిరించి సర్వస్యాన్ని అర్పిస్తాను. రిణరంగంలో బిందునారుకు తండ్రి తగిన వ్రతు డనిపించుకోటమే నా ఏకలక్ష్యం.

చంద్ర:- తండ్రి ! వర్తమానకాలానికి, భూతకాలానికి నీ వాక్కులలో ఏమీ సంబంధం కనిపించటంలేదు.

బిందు:- భావికాలమే నా ప్రమాణవాక్యాలను నిరూపింపగలదు.

చంద్ర:- మహామంత్రీ ! సర్వసేనాధిపతిని రాజసభ స్వర్ణయించాలని నా ఆశయం.

చాణు:- మహాచక్రీవర్తీ ! రాజప్రతినిధియై చిరంజీవి బిందునారుకు సర్వసైన్యాధిపత్యం వహించాలని రాజసభ ఏకాభిప్రాయం.

చంద్ర:- చిరంజీవి ! మగధసామ్రాజ్యం నీ లేత భుజాలమీద అవారభారము మోపెట్టుచున్నదోయి.

బిందు:- మహాచక్రీవర్తీ ! చంద్రగుప్త సార్వభౌమునికి తగిన వ్రతు డనై వీరధర్మ్యాన్ని ప్రతిష్ఠిస్తాను. ఖడ్గసాక్షిగా ప్రమాణం స్వీకరిస్తున్నాను.

చంద్ర:- చిరంజీవి ! వీరమర్యాదను పరిపాలించి దిగ్విజయపరంకరా భిష్మధిగా దండయాత్ర సాగించుకొనినప్పు నేటినుండి యువ రాజుగా నిన్ను అభిషేకం చేస్తున్నాను. ఇదిగో ప్రాతినిధ్య ఖడ్గం.

బిందు:- రాజధర్మం—వీరమర్యాదా నా ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలుగా పరిపాలిస్తాను. మహామంత్రీ ! నమస్కారాలు. ఇది మీ ఆశీర్వచన ప్రభావం.

చాణు:- చిరంజీవి ! పెద్దవులి కడువున పిల్లికూన వుట్టడు. కాని, వననిహారంచేసే పెద్దవులి కాలకర్మ వైపరీత్యంచేత బోనులో

చిక్కిన లోకులు దానిని కుక్కపిల్లవలె చూస్తారు. నీవు మహావీరుడవు. విజయభవ !

బిందు:- మహామూర్తీ—దండయ్యవ్రతు సుభముహూర్తం ఎప్పుడు?

చాణు:- రేపు ప్రాతః సంధ్యాకాలంలో సూర్యోదయాది 10 ఘడియలకు. సర్వసేనాధిపతీ—ఇహింద కార్యశ్రీయం అంతా నీ అధీనం—నీవే నేటినుండి రణరంగాన్ని శాసించే చక్రవర్తి ప్రతినిధివి. రాజపుత్రుడు ఖడ్గలతాంగిని ప్రేమించాలి. ఖడ్గమే వీవును సునికి వదిలి ధర్మపట్ని. వెలపుకత్తె. మెగపు తీగలవలె విరుమిట్లుగొలిపి ఆసిధారాలోచిస్తులనే వీరపురుషుడు ఆరాధించాలి.

చంద్ర:- సర్వసేనాధిపతీ ! నేటినుండి ఖడ్గమే నీ సహధర్మిణి.

చాణు:- శై మగధ సామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతీకి.

మేఘ:- శై బిందుసార రాజచంద్రునికీ.

బిందు:- మేఘవాహనా ! ఈ రాత్రి కేను సేనాధిపతిరంలోనే విశ్రాంతి మిస్తాను. మన దండనాధులందరిని నా శిబిరానికి ఆహ్వానించు.

మేఘ:- మహావీరదండం.

బిందు:- మహాసేన మహాశయూ ! ధర్మమూర్తి ! మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతికిగాని, సేనలకుగాని నాలుగు విఘ్నేయలు అంత రాయు కల్పించిన వ్యక్తికి శిరచ్ఛేదమే సద్యశిక్ష—ఇది నా ప్రధమ శాసనం.

మహా:- మహావీరదండం.

బిందు:- ధర్మమూర్తి ! ఈ శాసనాన్ని ఆసిధారానగరంగా పరిపాలించు. యుద్ధసమయంలో నాలుగు క్షణాలలో సంభవించే నష్టాన్ని 80 సంవత్సరాలలోకూడ కూడదీసికోలేము.

చాణక్యః- ధర్మసాలా ! విజయధ్వజం ప్రతిష్ఠించు.

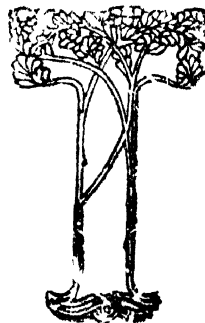
ధర్మః- చిత్తం—(ధ్వజమును ప్రతిష్ఠించి)

(ధర్మ-బిందు)—

మ్రోగింపు జయభేరి సాగింపు రణయాత్రీ॥ మ్రోగింపు॥

మేఘమండలమందు మెరపుటేగలవోలె

విచ్చుకత్తులుదీసి చొచ్చుకొనిపోవాలి॥ మ్రోగింపు॥

ధ ర్మ చ క్ర మ్

న న్మ ర ం గ ము

[స్థలం:— పాటలిశ్రీం. ఉపాదేవి చర్యం.]

గండోదరమిశుడు:- ఉపాదేవి! ఉపాదేవి!

దండు కేశ్వరుడు:- (సౌమ్యం) గండోదరా! సుఖభాతమ్.

గం:- ఒరే దండూ! ఓహో! మరచిపోయాను. శ్రీ శ్రీ శ్రీ
మహాబండనాయక గండరగండ దండు కేశ్వరమిత్రసేనానిగాయా!
రండి!

దండు:- ఆగు! గండూ! పరమరహస్యం నాకు ఇప్పుడే తెలిసింది—
నాకూ యువరాజుకు తప్ప ఇంకెవరికీ తెలియదు.

గం:- ఏమిటోయి ఆపరమరహస్యం.

దం:- గ్రీకుసైన్యాలు సింఘనదినిదాటి ఉజ్జయినివైపు కదలివస్తు
న్నాయి. తెలిసిందా ?

గం:- ఆ! తెలిసింది.

దం:- ఆసంభవం ! అప్పుడే నీకు ఎవరు చెప్పారు ?

గం:- ఇప్పుడే ! నీవేకాదురా చెప్పింది.

దం:- ఓరి—నే చెప్పితేనేగదా నీకు తెలిసింది ? యువరాజుతో
కలిసి నేడే ప్రయాణం. సూర్యోదయాది 10 ఘడియలకు
ప్రయాణం.

గం:- దండూ నిన్నుచూస్తే నాకు జాలివేస్తున్నదిరా !

దం:- ఎందుకు ? నిజంగా నాకు ఎంత అదృష్టంపట్టింది ! ఒక
సామాన్య సైనికుడుగా ధ్వజంపట్టేవాడిని. నేడు— యువ

రాజు దయవలన దండనాధ్యక్షి, నా జీవితంలో ఇంతకంటె అద్భుతం ఏమికావాలి ? నాకు సేనానాయకుడుగా మరణించాలని కోరిక వుండేది.

గం:- ఇప్పటికైనా ఆలోచించుకో ! నన్ను చూడు— నేను భటులను సమీకరించే ఉద్యోగం కోరుకున్నాను. హాయిగా పాటలీపుత్రంలో వుంటాను. నీవు నాకు అగ్ని దేవుడికి వాయు దేవుడిలాగ తోడుపడతావనుకున్నానురా !

దం:- ఆయితే నీవు కూడా యుద్ధరంగానికిరా !

గం:- తెలివితక్కువ కుంక ! యుద్ధానికి వెళ్లి చావడానికా ?— ఈ యుద్ధం వెళ్లి పీఠులు చచ్చిపోవటానికి, తెలివితక్కువలు బాగుపడటానికి వచ్చింది. ఎందుకుగా యుద్ధానికిపోయి చావటం— ఒక్కడు కాణం వెట్టు, ఈ యుద్ధ కాలంలో ఎంతలాభం సంపాదించవచ్చో !

దం:- ఎంతమంది భటులను చేర్చావు ఇంతవరకు ? గందూ !

గం:- యుద్ధంలో చాలామంది చేరుతున్నారు. కాని— కొంతమంది 'గండోదరముశ్రేయశయా! నా భార్య 10 రోజులు కాలేదు కావురానికివచ్చి, వదలిపెట్ట' మని ప్రార్థిస్తున్నారు. మరికొందరు నాకు ఒక్కడే కొడుకండి ఈ ఉంగరం ఉంచమనీ ఈ వందవరహాలు అనుగ్రహించమనీ నిర్బంధిస్తున్నారు.

దం:- నీచేతి ఉంగరాలు ఈ విధంగానే సంపాదించావా ?

గం:- ఛీ! ఛీ! ఈ ఉంగరాలను మొన్నకాదు అటుమొన్న యువరాజు ఇచ్చినట్లు జ్ఞాపకం. అంతేరా ? చూడు నిన్న ఒక చక్కని చుక్క, ఒక నవ్వలావణ్యలహరి, మిస మిస లాడే మల్లెమొక్క— తన భర్తను యుద్ధానికి తీసికొని వెళ్లకపోతే కాసులపేరు— ఈ గజాలబతలు ఇస్తానంది. ఛీ! రాజకార్యం, ఏమూత్రం వీలులేదని అతనిని నేనలో చేర్చాను. అన్నట్లు జ్ఞాపకం వచ్చింది— నందినిని చూశావురా ?

దం:- మేఘవాహనుడు నందినిని నిన్నటినుండి ఓదారుస్తున్నాడు—
వాడు అప్రవృత్త వంతుడు.

గం:- వాడిమొహం అదృష్టం. తిరిగిరానీ ! నువ్వుకూడా నాతో
ఉండిపో ! మనం చెప్పినట్లల్లా నందిని వినే ఉపాయం ఆలో
చించివేళాను.

దం:- గండూ ! నీవు ఎండమావులనుచూచి భీమిస్తున్నావు.
నందిని మేఘవాహనుడిని తప్ప ఇతరులను కంటితో చూడదు.

గం:- దండూ ! స్వానుభవంతో చెప్పకున్నావా ఏమి ?

దం:- హనుమంతునిదగ్గరా కుప్పిగంతులు !

గం:- ఉమాదేవీ ! ఉమాదేవీ ! నీ సిద్ధుర తగలెయ్యి ! యవరాజు
వస్తున్నాడు—

ఉమా:- (ప)వేళించి-) నిజమే ?

:: యవరాజు పోకేళం ::

గం:- శ్రీ శ్రీ శ్రీ మౌగధ సామ్రాజ్యసార్యభౌమునికి ఆశీర్వామసాక-
రాలు.

దం:- సర్వసేనాధిపతీ ! వీరప్రణామం (సైనికోచితముగ)

యువ:- దండుకేశ్వర దండనాథా ! దండయాత్రా ముహూర్త
లగ్నము సమీపించుచున్నది. నా గుర్రమును తీసికొని
రమ్మనీ మేఘవాహనునితో చెప్పు. ఇక్కడనుండే బయలుదేరు
తాను.

(దం- నిష్క్రమించును)

—ఏం గండోదరా ! ప్రియాణానికి అన్నీ సిద్ధంచేశావా ?

గం:- ఆ, శకటాలు, అశ్వాలు, భటులు, రథాలు, ఏనుగులు,
పల్లకీలు—గాజులు అన్నీ సిద్ధంగా వున్నాయి.

యువ:- గాజులెందుకు ?

గం:- యుద్ధానికి వెళ్లనివాళ్లకు.

యువ:- బాగున్నది. నీ పూర్వవైఖరి మారాలి. ఇంకో ఆవలారం ఎత్తు. అపమిత్తుకవై యుండాలి. చాణుక్యమంత్రీ చండశాసనుడు గుమా ?

గం:- చాణుక్యమంత్రీతో కలిసిపోయాంగదా ! యుద్ధం వచ్చిన దగ్గరనుంచీ: ఇంకేమీ భయంలేదు బిందూ— విజయీభవ ! పోయివస్తాను.

యువ:- ఉపాదేవీ !

ఉపా:- ఆర్యపుత్రులక స్వాగతం. బాలభానుని పసిడి కిరణాలు గనాక్షులనుండి వంకర టింకరగా నా కన్నులమీద పడు తున్నాయి. ఇప్పుడే లేచినాను.

యువ:- ఉపాదేవీ !

లెమ్ము ! శుభోదయమ్ము, లవలీ
 సుమముల్ నవసాంధ్యరాగముల్
 చిమ్మె ప్రవంచశుల్ల, సగనీ
 సలిలమ్ములవిచ్చు మొగ్గకెం
 దమ్మినిజేరె యుంకరణ నాదముతో
 నునువెచ్చ తేనెకై
 తుమ్మెదలేడు; తూర్పుదెస
 తోచెను బాలమరీచిమాలియున్.

ఉప:- ఆర్యపుత్రులు ఈ ప్రభాత సంధ్యాసమయంలో వసంతుని వలె విచ్చేసినారు.

యువ:- ప్రణయరపతరంగిణీ !—నా జీవితంలో నేడు ఒక మధుర ప్రభాతం వికసించింది. కలతనిద్దురలో కమ్మని కలలుకంటూ వున్న నన్ను గాంధర్వలోకంలోనుంచి ఉపాసుండరి రెక్కలు కట్టకొనివచ్చి మేలుకొలుపుపాడి ముసి ముసి నవ్వులు కురిపించినేసినది.

ఉప:- ఈ భ్రమంచాన్ని, సకల ప్రాణకోటిని నిత్యచైతన్యంతో
 తాండవింపజేసి తేజోమూర్తి అవ్యాజప్రేమతో సహస్రరోచి
 స్సులతో నన్ను కౌగిలించుకొని నిద్రనుండి లేపినాడు. ఆ
 దివ్యస్పర్శకు ఫలకించి కన్నులు నలుపుకొనుచూ చూస్తున్నా
 నుగాని ఆ జ్యోతిర్మయనికి అర్హ్యాంజలి సర్పించలేదువ్రభూ !
 యువ:- ప్రేమతపస్వినీ ! నీ చిరునవ్వు దిందులు నా స్వప్నాలకు
 రెక్కలుతోడిగి ఈ ప్రత్యూష వనవతరంగ డోలికలవై
 ఉయ్యాల నూగిస్తున్నవి.

సిగ్గులమొగ్గ ! చిర్నగవు చెక్కిలిపై కెటాలవోలె లే
 బుగ్గల సాట్టలన్ విరిగి పొంగులువారెడి స్వప్నపంక్తిలో
 గగ్గురుపాటు వాల్గనుల కాటుక అంచులజార బాళువా
 నిగ్గులు పైటచెంగుపయి నింపుము, మబ్బులమించుతీవెవై.

ఉప:- ఈ మధుర ప్రభాతవేళ ఆకస్మికమైన మీ ఆగమనానికి
 ఏవో అంతరార్థం వుండాలి.

చల గాలులలోన మెలగ తలలెత్తె
 పూర్వశకు ప్రాద్దుపొడుపు పూలు
 కలకల నాదాలు చెలగి పిల్లలు మేలు
 కొన్నవి పిచ్చుకగూళ్లలోన
 ప్రత్యూషకాంతుల పద్మిని ఫలకించి
 చిందెను చిన్నారి చిలిపినవ్వు
 చిగురాకు సందుల వగరు గొంతుక నెత్తి
 కూయసాగినది పుంసోకెలమ్ము
 గులకరాళ్లను దొర్లించుకొనుచు కొండ
 దాటివచ్చుచున్నది సెలయేటికాలు
 అరుణ కీరణమ్ము లుదయాదీ నవతరింప
 నవ్య చైతన్యము ప్రకృతి నాట్యమాడె.

—మహారాజవందనా ! మీ కిదికంటే నేను ఏ మధుర ప్రభాతం ఉదయించింది ?

యువ:- ఉపాదేవీ ! గ్రీకులు మగధరాజ్యము మీదికి దండెత్తి వస్తున్నారు—నిన్న చక్రవర్తి కొలువుదీర్చినారు.

ఉవ:- అప్రతిహతమైన మగధసేనా ప్రవాహములో గ్రీకులు కొట్టుకొనబోతారు.

యువ:- నిజమే ! కాని చక్రవర్తి వార్షక్యదశలో ఉన్నారు. సర్వ సైన్యాధిపత్యమువహించి—

ఉవ:- మగధసామ్రాజ్యము వీరపుకంఠము గొట్టుపోయినదా ?

యువ:- కాదు. సర్వ సైన్యాధిపత్యమును రాజకుటుంబము వహించుట మా వంశాచారము. కాని— బిందుసారుడు విశ్రాంతివిహారి, స్వేచ్ఛావరుడు, భోగలాలసుడు అనికదా లోకంలో ప్రవాదం.

ఉవ:- దీనికి నేనే కారణము. ఎన్నోసారులు ప్రార్థించినాను. మీరు వివలేదు. మీ యశశ్చంద్రికకు కళంకం తీసికొని వచ్చాను.

యువ:- లేదు ఉపాసుండరీ ! వ్యగ్రీవంగా రాజసభ నన్ను సర్వ సేనాధిపతిగా ఎరించినారు. ఈ శుభవార్త నీకు తెలిపి శలవు తీసుకొని వెళ్లటానికి వచ్చాను. దండయాత్రాల్గము సమీపిస్తోంది.

ఉవ:- మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతిత్వం వహించిన రాజపుత్రునికు అభివందనాల. కాని—

యువ:- కాని—ఉపాసుండరీ ! మానముద్ర ధరించినావేమి ? నీ మనస్సులో ఏమున్నదో—

ఉవ:- రాజవందనా ! నా మనస్సులో కొన్ని చిమ్మచీకట్లు మెరుపులేగలతో ఉరుముతున్నాయి. నా మనస్సు విప్పి చెప్పటానికి భయంవేస్తోంది. ఆ మెరుపులేగలతో చాణుక్య

మంత్రి తీవ్రనయనద్యుతులు మిరుమిట్లు కల్పిస్తున్నాయి. రాజ నందనా ! నీ సర్వసేనాధిపత్యం చాణక్యమంత్రికి సమ్మత మేనా ?

యువ:- ఉపాదేపి ! చాణక్యమంత్రికి మా కుటుంబమన్న ఆపార పేరు. చాణక్యమంత్రి ఆశీర్వదించి సేనాధిపతిగా అభిషిక్తుని చేశాడు.

ఉప:- కాని—చాణక్యమంత్రి నిర్ణయానికి నా మనస్సు వేరొక అర్థం చెప్పమన్నది. నా మనస్సులో లేనిన ఝంఝూ మారు తాలలోనుంచి అంతర్వాణి స్ఫుటంగా వినిపిస్తోంది. మీరు యుద్ధానికి వెళ్లవద్దు.

యువ:- ఉపాదేపి ! నా అంతర్వాణి నాకు ఏమీ అపాయం లేదని ఘోషిస్తూవున్నది.

ఉప:- హృదయేశ్వరా ! మీరు నాకు ఒకసారి వరం అనుగ్రహించి నారు. ఇప్పుడు వేడుకొంటున్నాను. ఈ యుద్ధానికి వెళ్ల వద్దు. అమ్మా, గ్రీకు సైన్యాలమధ్య నవవల్లవకుసుమ నవ నీత కోమలమైన రాజపుత్రుని దేహం ! అమ్మా ! మీరు వెళ్లటానికి ఉపాసుందరి హృదయం సమ్మతంపడు.

యువ:- హృదయేశ్వరీ ! సుగధనామ్రాజ్య సభాసయక్షంలో వీరాభి షేక మర్యాదలతో మంత్రీపూతమైన మంగళనినాదాలతో సర్వసేనాధిపతిగ అభిషిక్తుడనై, నేడు విరికివందవలె కూర్చుంటే వీరలోకం నన్ను ఖరిహాసింపదా ?

ఉప:- లోకుల మెరమెచ్చులా, ఉపాసుందరి ప్రార్థనా దీన వాక్యములా, రాజపుత్రుడు గణింపవలసినది ? యుద్ధములో మీగతి ఏమైన లోకులకేమి ? చాణక్యమంత్రికేమి ?

యువ:- ఉపాసుందరీమందహాసాలు నా జీవితనాకకు ధ్రువతారకా రోచిస్తులు.

నీ చిరునవ్వులో అమృత నిర్ఘరిణి నవచందికా సుధా .
 రోచులు తాండవించును సరోరుహ నూత్నపరిమళ ప్రభా
 వీచికలట్లు; సంజ అరవిచ్చిన గొజ్జగివూలమొగ్గలై
 వూచిన మల్లపువ్వులయి పొంగును లెక్కలువచ్చిస్వప్నమల్

శాని—యద్దానికి వెళ్లడం నా విధుక్తధర్మం.

ఉవ:- రాజనందనా ! మీరు వెళ్ళిన మరుక్షణం నా దేహంలో
 ప్రాణాలు నిలువవు. మీ యిష్టం. రాజనందనా ! మీరు
 నేను ఇప్పుడు ఇంతదగ్గరగా వున్నప్పటికీ మీ నా వధ్య ఏవో
 కొన్ని సముద్రాలు ఉద్భవిస్తున్నాయి. ఒక అదృశ్యహస్తం,
 ఒక విద్యుల్లత, ఒక భూకంపం, ఒక అగ్నిపర్వత ప్రసారం
 నన్ను మీనుండి వేరు చేస్తున్నాయి—మీరు వెళ్లవద్దు

మేఘ:- (ప్రవేశించి) సర్వసేనాధిపతికి మేఘవాహనుడు వీరప్రణా
 మం చేస్తున్నాడు.

యువ:- మేఘవాహనా ! సేనలు ప్రయాణ సన్నాహములో
 ఉన్నాయా ?

మేఘ:- సేనలు బయలుదేరటానికి సిద్ధంగావున్నాయి. అదుగో
 రణభేరి మ్రోగుతోంది. వందిమాగధ మంజలరావాలు దశ
 దిశల ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. మీ ధవళశ్వం విజయకల్యాణి
 సకిలిస్తోంది.

యువ:- మేఘవాహనా ! విజయకల్యాణిని తీసుకొనిరమ్మను, నేను
 వస్తున్నాను.

మేఘ:- సర్వసేనాధిపతికి విజయం.....(నివ్రుక్త)

యువ:- ప్రేమమయీ ! శలవు.

ఉవ:- వెళ్లటానికి వీలులేదు. నా యీ కళ్ళేబరాన్ని అధి
 రోహించి రాజనందనుడు నిష్క్రమింపవచ్చును... (పడును.)

యువ:- కల్యాణి ! సరే ! ప్రేమకోసము నా జీవితాన్ని, కీర్తిని,

గారవాన్ని, శౌర్యాన్ని, సక్యస్యాన్ని న్యాయం చేస్తున్నాను. ఇదిగో ఇక నేను యుద్ధానికి వెళ్లనా.

ఉష:- మీ పాదాలకు నమస్కారాలు. ఇంక నాకు మగధ సామ్రాజ్య మహారాజ్యత్వం లభించనక్కరలేదు. మీ హృదయగౌరవం లభించింది చాలు.

యువ:- ఉషాదేవి! నేనాపతులకు ఈ విషయం వర్తమానం పంప వద్దామరి—కలం భూర్జపత్రాలు తిసికొసారా!

ఉష:- ఇవిగో!

యువ:- అయితే వ్రాయి—!

ఉష:- రాజనాదనా! వ్రాస్తాను.

యువ:- మహావీరులారా! మగధ సామ్రాజ్య నేనాపతులారా!

శ్రీ శ్రీ శ్రీ సహారాజశ్రీ మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతి బిందుసార జకునారూపు యుద్ధరంగానికి ప్రీయురాలి ఆదేశం చేత, మరణభీతిచేత రావడం జేచు. మీరలరువ రణంగానికి పోయి ... ..

ఉష:- ఇదేమి ఉత్తరం?

యువ:- ఆగు. చివరవరకూ వ్రాయి. ప్రీయురాలి ఆదేశంచేత, మరణభీతిచేత యుద్ధరంగానికి రావటంలేదు మీరేవెళ్లి యుద్ధములో శత్రువులను ఎదిరించి మగధసామ్రాజ్యమును సంరక్షించండి

ఉష:- ఇదేమిటి—ఎవ్వరైనా యీ లేఖ చూస్తే నవ్వరా! రాజ పుత్రుని పిరికిపంద ఆనుకుంటారు. నన్ను చరిత్ర చిరకాలం దూషిస్తుంది.

యువ:- ఇదంతా సత్యమేకదా! మరి ఏమని వ్రాయమంటావు?

ఉష:- సత్యమే.... కాని ఇట్లు వ్రాస్తే—

యువ:- ఉషాదేవి! ఇంక ఏమి వ్రాయమంటావు? ఈ రహస్యం ఎవరికి తెలియదు? వ్రాశావుకదా? కలం ఇస్తే సంరికం పెడ రాను. లేక—

ఉవ:- లేకపోతే !

యువ:- వీరపత్నివై కత్తియినీ, మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధి పతిగా యుద్ధంగంలో విజయలక్ష్మిని సాధిస్తాను.

ఉవ:- రాజనందనా ! ఊమించు. నిసర్గమైన రాజతీవి నీ కలుకు లలో హిమాలయ నిర్ణ రిణివలె ప్రవహిస్తోంది. నా హృదయం మేఘగర్జనలకు పుష్పించే కదంబ వృక్షంవలె పులకరిస్తోంది. జగదేకవీరుడవైన నీకు ఈ అబలాహృదయం అపచారంచేసినది. ఊమించు. రాజనందనా ! ఊమించు.

మేఘ:- (ప్రవేశించి) రాజనందనా ! విజయకల్యాణి జాలులో కమ్మకొనిపోయిన నుమసోగ కన్నులతో ఆహ్వానిస్తూ నడిచి స్తోంది. అదుగో సుముహూర్త ఘంటారావం !

ఉవ:- రాజనందనా ! ఇదిగో కత్తి.

భారత దేశమందు సరసాలకుమారుల మేలుబంటివై
వీరుడు చంద్రగు ప పృథివీపతి పేరును నిల్ప వీర దీ
తొ రమణీయమూర్తివయ్యు గైకొను మిచ్చెద భద్రమిప్పు; బా
లారుణకాంతిపంక్తి భవదానననీమను తాండవింపగా!

మేఘ:- సర్వసేనాధిపతీ !

ఉవ:- ఇదుగో వచ్చుచున్నాను. కర్పూరహారతి సమర్పింప నిమ్ము. (ఇచ్చుట)

యువ:- వీరపత్ని !

మందమనోజ్ఞహాస ముఖమండలమెత్తెడి లోట్రుసాటునగా
చిందరవందలై చిలిపిసిగ్గులు లేనుమబుగ్గసాట్టలో
చిందులుతోక్కి ఆదములు చింకగ భద్రమునిమ్ము నా ఉమా
సుందరి లెమ్ము ! లేకమనసులో దిగులించు మిటారిమాపులన్

హృదయేశ్వరీ ! నేను మిదుసారుడు మహావీరుడు, ఉమా సుందరి వీరరాజు.

ఉవ:- విజయకల్యాణిపైన ఓ బిందుసార
 రాజచంద్ర) సాగింపు సంగ్రామయాత్రీ
 ఆలకింపుము వినవీధి బాలభాను
 సప్తరథ్య గంభీర హేమారవమ్ము!

యవ:- సుహృదభినందనాలు (ఓష్ఠ)మిస్తారు)

మేఘ:- .....

:: (చాణుక్యమంత్రీ, మహాసేనకు, భటుడు ప్రవేశం) ::

ఉవ:- చాణుక్యమంత్రీకి స్వాగత నమస్కారాలు.

చా:- ఉపాసుండరీ ! మేము నీ స్వాగత నమస్కారాలు అందుకో
 టానికి రాలేదు. నీవు రాజద్రోహినివి—పాటలీపుత్ర) ప్రధాన
 ధర్మమూర్తి శ్రీ మహాసేనుని ఎదుట నీ విపులు నిల్పాని
 యున్నావు. అభియోగం విను !

ఉవ:- నేను రాజద్రోహినినా ! మహామంత్రీ ! ఇది అంతా నీవు
 వన్నిన చల.

మహా:- ఉపాసుండరీ ! విను ! ఈ శాసనం చాణుక్యమంత్రీ పోయు
 కంగాడు. శ్రీ శ్రీ శ్రీ మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతి
 బిందుసార రాజచంద్రుని శాసనం ! విను

ఉవ:- బిందుసార రాజచంద్రుని శాసనమా ! చిత్రిం. అయితే
 యిది ఇంద్రజాలం.

మహా:- మగధసామ్రాజ్య సర్వసేనాధిపతికి గాని, సేనలకు గాని
 ఒక్క ముహూర్తం దండయాత్రీలో ఆవరోధాంతరాయాలు
 కల్పించిన వ్యక్తికి మరణదండనమే నడవ్వశ్శిక్ష.

ఉవ:- ధర్మమూర్తీ ! అయిన నేనుచేసిన ఆవరాధం ఏముంది ?

మహా:- నీవు సర్వసేనాధిపతియైన బిందుసార రాజచంద్రునికి...
 సుముహూర్త ఘంటారావం అయినతర్వాత 10 విఘడియలు
 అంతరాయం కల్పించావు. సమస్త సేనావాహిని 10 విఘడి
 యుభకాలం ఆసిపోయింది. తెలిసినదా ?

ఉష:- తెలిసినది. మహామంత్రీ! సర్వం తెలిసినది. సరే! ధర్మస్థానంలో ఈ అభియోగం విచారించండి. నేను సంకీర్ణం. నా సాక్షులును అక్కడికే పిలిపించుకొంటాను.

చా:- ఉమాసుందరీ! ఒక పడుచుపిల్లకున్న తెలివితేటలు మహామంత్రీకి ఉండవా? నీ ఎలలో పడటానికి నేను బిందుసాక్షుణ్ణి గాను... సాక్షులు— వేరే న్యాయస్థానం అనవసరం. ఇక్కడే నిన్ను విచారిస్తాము. ఇది సైనిక ధర్మస్థానం ధర్మమూర్తి! మీ నిర్ణయం ఏమిటి?

మహా:- ఉమాసుందరీ! నీవు గం విఘడిములు సేనావాహినికి అంత రాయం కల్పించి ఆలస్యానికి కారణమైనావు. నీమీద నేరం ఋజువైంది. ఏమంటావు?

ఉష:- ఏమంటానా? ఈ ఆలస్యానికి నేను ఎంత కారణమో యువరాజు— కాదు— మహాధర్మమూర్తి! నేనే కారణం. కాని— నన్ను నా యింట్లో విచారించటం అధర్మం. నాకు సాక్షిగా యువరాజును కీర్తించుతున్నాను.

చా:- యువరాజును సాక్షిగా మాత్రమే కీర్తించటం ఏమిటి? హృదయేశ్వరునిగా పేర్కొనటంలేమా? ఉమాసుందరీ! యువరాజు స్త్రీగాలుడై భోగపరాయణుడై నశించిపోతానికి నువ్వు కారణం. 'స్త్రీ బుద్ధిః ప్రళయంకరీ' అన్నారు. నీ మూలాప మగధసామ్రాజ్యం నశించిపోయేది.

ఉష:- అసత్యం— అన్యాయం, మహాఘోరం మహామంత్రీ!

చా:- ఉమాసుందరీ! ఒకసారి నీ నెవ్వతెకో గుర్తుంచుకో! నీవు ఒక సామాన్య కన్యకవు. బిందుసారుడు భావిభారత సామ్రాజ్య చక్రవర్తి. నీవు యువరాజును శాంక్షించటంకంటే ఘోరం ఏమున్నది? రాజచరిత్రను అపకీర్తి కళంకితం చెయ్యటానికి పూనుకున్న నీ పాపానికి నిష్కృతి ఉన్నదా?

ఉష:- పవిత్రప్రేమ అధికార తారతమ్యాలను పరిగణింపదు. మా ప్రేమ కరణ్యోత్పాతుమారంవలె పరమ నిర్మలమైనది. పాత్ర:

సంఖ్యారాగంవలె స్వర్గరంజితమైనది. పుష్పసారభంవలె దివ్యమైనది. తారకా రోచిన్సులవలె అగమ్యమైనది. వజ్రముకంటె కఠినమైనది. పుష్పముకంటె రోమలమైనది. వ్రజం చముకంటె నిశాలమైనది.

చా:- అసత్యం. ఈ కవిత్వం నీకు ఉద్గ్రహాలతో అబ్బింది. ఉపాదేవీ ! నీ ప్రేమ కామశబలితం, దురాశాప్రేరితం. నువ్వు బిందుసారని దేహాన్ని — రాజ్యాన్ని భోగాన్ని కాంక్షిస్తున్నావు అంతే !

ఉప:- ఎన్నటికీకాదు.

చా:- ఉపాసుందరీ ! — నీవు యువరాజు రాజ్యాన్ని దేహాన్ని స్వచ్ఛందముగా త్యాగం చెయ్యగలవా ? నీ పవిత్రప్రేమకు అర్థమేమిటి ?

ఉప:- మహామంత్రీ, నన్ను — నా ప్రేమను — మగధసామ్రాజ్యాన్ని పవిత్రప్రేమచే నిష్కలజ్యోత్సాహం సుస్పృహచేస్తాను. కాని — సర్వం భగవంతుని అనుగ్రహం.

బౌద్ధభిక్షువు:- (హాసితం)

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి

ఉప:- భగవంతు ! నమస్కారాలు.

బౌద్ధ:- దీర్ఘాయురభ్యువయ పరంపరా వాప్తిరస్తు, సోదరీ ! యువరాజు దండయాత్రకై వెళ్లుచున్నాడని తెలిసి పచ్చాను. ఈ ఘోర మారణ హోమమును హింసా వశుప్రకృతిని ఉజ్జగించి విశ్వమానవ సాధారణిలో ప్రపంచాన్ని ఆనందస్వర్గం చెయ్యటానికి యువరాజుకంటె ఉత్తమాధికారి ఎవరున్నారు ?

మహా:- ఓ శుష్కపావండ సన్యాసీ ! నీ ప్రబోధం పారుబోతులకు వనికెవస్తుంది. వీరపుగఘట వర్ణిత మగధసామ్రాజ్యంలో

పనికిరాదు. గ్రీకులు మాతృదేశంపై దండెత్తినస్తే గాజులు తొడిగించుకొని కూర్చోవాలా ?

బాధ:- అహింసయే పరమధర్మము. జీవకారుణ్యమే సిద్ధికి తోడ్పడును. యనునియమాదులు ఆత్మసంఘటికి తోడ్పడు నిర్వాణ సంధాయకాలు.

మహా:- స్వర్ధసన్యాసీ! నీ మాయాప్రబోధం వినేవాళ్లు ఎవరూలేరు!

బాధ:- ధర్మమూర్తీ! ప్రపంచంలో ఎప్పటికైనా పాశవిక ప్రవృత్తులు అణచి మానవుడు విజయుడు కావాలి. మానవుడు తన శేమ మేవైతానాన్ని ఉపయోగించి ఈ భూలోకాన్ని స్వర్గంగా మార్చటానికి బదులు నరకంగా వినిర్మిస్తున్నాడు. ఈ హింసాకలాపంలో ఈ ఘోరమరణ హోమంతో ఆత్మసాక్షిగల ఏ మానవుడు సంబంధం కల్పించుకోకూడదు.

చాణ:- యుద్ధానికి వ్యతిరేక ప్రచారం చెయ్యటం రాజద్రోహం.

బాధ:- యుద్ధానికి అనుకూల ప్రచారం చెయ్యడం పకల మానవ ద్రోహం.

చా:- ధర్మమూర్తీ! రాజద్రోహ ప్రచారంచేసే ఈ సన్యాసికి తగినశిక్ష విధించాలి!

మహా:- ఓ పాపండు సన్యాసీ! యుద్ధ ప్రతికూల ప్రచారంచేసే నీకు మరణదండన శిక్షగా విధిస్తున్నాను. ఇంక నీ ప్రబోధం కట్టిపెట్టు.

బాధ:- బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి! మరణం జీవితానికి అంతం గాదు. ధర్మమూర్తీ పారపడుతున్నావు. నా ప్రబోధం బోధింపత్వంపై ఆపరచనంతోకూడ సాగిస్తాను.

ఉపా:- భగవంతు!—మీ నయనద్యుతులుసోకి, అగస్త్యోదయ రోది స్తులుసోకి కలకలుకేరు నదీసుందరివలె నా హృదయం పాప రహితమయింది. అమృతి నిష్యందాలైన మీ వాక్కులు జడయైన నా ముగ్ధహృదయానికి దివ్యస్పందనాలు కల్పిస్తున్నాయి.

వా:- ఉమాసుందరీ ! అధికప్రసంగం చాలించు. బాధ్యసన్యాసీ !
 హింసాజర్జరితమైన ఈ పాదు ప్రకంచం నీకు వాసమోగ్య
 మైన స్థలంకాదు—ఉమాసుందరీ ! పవిత్రప్రేమను అర్థం చేసు
 కోలేని అంధలోకంలో నీవు నివసించి లాభంలేదు. అందు
 చేత ఈ పాదు లోకంలోనుంచి మీ యిద్దరిని వంపించి
 వేస్తున్నాను.

ఉమా:- మహామంత్రీ ! అవ్యాజమైన నీ కృపకు కృతజ్ఞత. కాని—
 ఒక్క విషయం. ఈ శిక్ష కేవలం అధర్మం, అన్యాయం—
 సాక్షులులేరు, విచారణలేదు ఇది నా యిల్లు. ధర్మస్థానం
 కాదు. ఈనాటి నీ ప్రవర్తనకు ఒకనాడు భగవంతునియెదుట
 నిర్పానినవ్వడు నీవు సిగ్గుచే తలవంచుకుంటావు.

నా పదనమునన్ కపటనాటకమున్ వచరించి గుట్టుగా
 చేసిన ఘోరనాత్య యిది ఛీ యనరే ఎవరైనవిన్న ఈ
 మోసము నేడు; నీ ప్రజలముందరనే భవదీయబుద్ధి వి
 న్యాసము నేలనూచవు? మహామతివైన అనూత్యపుంగవా?

వా:- ఇది నీ యిల్లుమాత్రమేకాదు. ఈ భవనం ఇప్పటివరకు
 బిందుసార రాజచంక్రిని శరణ్యోత్పన్న సుషమాసుకుమార
 స్వప్నసాధం. భావిభారత దీవాస్వప్న సామ్రాజ్య విధ్యా
 చక్రవర్తిని అంతఃపురం. ఇకముందు మృత్యుసామ్రాజ్య
 పట్టమహిషి కారాగారవాసం. మునుముందు బిందుసార
 చక్రవర్తి బాష్పతుషారవర్షనివేశం. భావిమగధసామ్రాజ్య
 చక్రవర్తినివీ నీవేనా ? ఉమాసుందరీ !

ఉమా:- మహామంత్రీ ! మగధసామ్రాజ్యంలో పట్టమహిషినే అవు
 తానో భిక్షుకసామ్రాజ్యంలో బిచ్చగత్రైనే అవుతానో ఎవరు
 చెప్పగలరు ?

చా:- ధర్మపాలా ! ఈ బాధసన్యాసిని తీసుకొనివెళ్లి పాటలీపుత్ర
 దుర్గంలో బంధించు— మగధసామ్రాజ్య మిథ్యాచక్రవర్తిని !
 నా ఆజ్ఞలేనిదే నాలుగుశ్రోసులచుట్టు కాకి అయినా వ్రాలదు !
 మరణకాలాన్నినిరీక్షిస్తూ మృత్యుసామ్రాజ్యాన్ని ఏలుకుంటూ
 అంతవరకు కాలం గడువు.

[—తెర—]

ధ ర్మ చ క్ర మం

శ వ్య మ ర ం గ ము

స్థలం : పాటలీపుత్రం శృణానవాటి

వీరదాసరి: సచ్చిపోయి నోణ్ణి సావభోయేవోళ్లు
మోసికొని రండోయి తీసికొని తెండోయి
సాణుక్కులాగ్లెనే సాఫుమా డినవోణ్ణి
కట్టుకొని రండోయి కాటికిని తెండోయి.

ఒరేయి. వజ్రబాహు! ఏమిటోయి. మొగం ఏలా
డేసి కూకుంటావ్.

వజ్రబాహు:- ఏంటోరా దాసూ! బుద్ధసవ్యాసీకతలు ఇంటూన్న
కాడినుంచి ఈ స్మాశానంలాగ నా గుండె పొగలు గిమ్ముకు
పోతోందిరా! పాటలూ పదాలు నీకుమల్లే పాడలేనురా!

వీర:- ఒరేయి. సోద్యాలు సెప్పుతావు. మరి కాటికాపలా
అంటే ఏకాకోశం అనుకుంటున్నావురా! నీకు సవ్యాసీకతలతో
మతిపోయింది.

వజ్ర:- ఒరేదాసూ! చూడు. నిన్న ఎన్నెవూసలాంటిపిల్ల మళ్ళీ
నూతావురా! ఆ తల్లిగోల నూడలేకపోయాము.

వీర:- ఒరేయి! సస్సిపోయినోళ్లతో మవంకూడ సస్తే ఇక బడక
టం ఎల్లాగ? ఒరే ఇవన్నీ నూసి నూసి ఈ వద్దెసిలకంటే
మొద్దుబారిపోయిందిరా నా గుండె. కాని— ఒక్కొక్క
ప్పుడు— ఈ సోనవది నా గుండెకాయనోనుండి పారుతుంది
అనిపిస్తుందితా!

ఉప, భటుడు—(ప్రవేశం)

ఉపాదేవి:- నాపాట ఆలింపవా ! ప్రభూ !
నామాట పాలింపవా ! ప్రభూ !

మిణుకుమిణుకులమింట మౌగిసినట్టిచుక్కలు
చిన్నారిపొన్నారి చిరుతవెన్నెలజాలు
కారుమబ్బులలోన కలసిపోతున్నాయి
కన్నుమిన్ను గానని చిమ్మచీకటిలోన
చిక్కుకొనియున్నాను
ఏ దిక్కు చూపింతువో ప్రభూ !
ఏ దారి కల్పింతువో ప్రభూ !
మెరపుతీగెలలోన మెరసిమెరసిపోతూ
మిరుమిట్లలోముంచి మింటిమబ్బులలోన
మాయమైపోతావు నిముసమైనానిలిచి

నీ రూపు చూపించవా ? ప్రభూ !
నీ మాట వినిపించవా ? ప్రభూ !

ధర్మపాఠాధ్యక్ష:- వజ్రబాహు ! వీరదాసరీ ! ఈ ఉషాకుందరికి
చక్కవర్తి మరణదండన విధించినారు. ఈ రాజద్రోహినిని
వధించండి.

వజ్ర:- మల్లెముగ్గులాంటి యీ సక్కనిసుక్కని నరికేయమంటాకా!

ధర్మ:- ఇది రాజాజ్ఞ.

వీరదాసరీ:- సీతలం.

(భర్మపాఠా నిష్క్రమిస్తాడు)

వజ్ర:- ఇదిగో ఆమ్మా ! ప్రార్థననేసికో.

ఉపా:- తోడు నీదా లేక దారి తెన్నూ లేక

అకలలలాడనీ ఆడవిప్రచూకులమధ్య

అల్లాకుచున్నాను

వ చోటు చూపింపనా ! ప్రభూ !

నా పాటు తప్పింపనా ?

దిల్లీఖావలయము దృక్పథమునందునిడి

కర్ణధాతుడులేని కలముపై గూర్చుండి

కాలమహాస్రవంతి కడలిపోతున్నాను.

వ దీవి కల్పింతువో ! ప్రభూ !

వ రేవు చేర్పింతువో !

జగన్నాటకరంగశాల వేషధారిగ

వివాదాంత జీవితవృత్తాలు వినిపించు

వింతవింత పాత్రలవేసి నటించినాను

వ ఆట ఆడింతువో ! ప్రభూ !

వ పాట పాడింతువో ! ప్రభూ !

వీరచాసరి:- ఒరే ! వజ్రబాహూ ! అల్లా ఆకాశంకేసి చూస్తూ
వేదిరా ! కత్తి తీయ.

వజ్ర:- భగవంతుణ్ణి పేర్లన సేనుకుసేవోళ్లను సంపాదని మాఅయ్య
సచ్చిపోయేటప్పుడు సెప్పాడు.

వీర:- ఓ అమ్మా ! ఇట్లానూడు ! ఇక్కడకూకో ! కళ్లుమూసుకో.
తలకాయవంచు ! భగవంతుణ్ణి తలుసుకో ! ఆ తరువాతవని
మేం కానిస్తాం.

— † బౌద్ధసన్యాసి. భృషాణుడు ప్రవేశం † —

బౌద్ధసన్యాసి:- బుద్ధాయ సద్ధర్మతేజో ప్రదీపాయ
 తుభ్యం నమోనమః
 దీనజనరక్షాయ దివ్యప్రబోధాయ
 సర్వభూతదయా స్వరూపాయ
 తుభ్యం నమోనమః... .. బుద్ధాయ॥

ధర్మ:- వజ్రీబాహూ ! ఇంకా ఉపాసించరనివి వధించలేదే ?

వజ్రీ:- అగండి—సాలానేపటినుండి ప్రారంభం చేసికొంటున్నారు.

ఉపా:- మహాభాగా ! ఆపాథ మేఘమాలిక- మధ్య తట్టిల్ల తలవలె
 మిరుమిట్లుగొల్పు మీ నయన ద్వుతులకు నా హృదయం
 మొగలిచేకువలె వికసిస్తున్నది. భగవన్, నమస్కారాలు.

బౌద్ధ:- బుద్ధభగవానుడు నిన్ను అనుగ్రహించుగాక.

ధర్మ:- వీరదాసరీ ! ఈ సన్యాసి రాజద్రోహి. ఇతణ్ణి గూడ
 వధించండి.

వీర:- సిత్తం, సిత్తం.

వజ్రీబాహు:- ఈ సాములోరు నేసిన వేరం ఏమిటి ?

ధర్మ:- నోరుముయ్—నీ కనవసరం.

బౌద్ధ:- ఇయ్యది శ్రీకానవాటిక ఇందు వీరు
 వార లంద రాబాలగోపాలముగను
 జాతిభేదాలులేక భుజాలు రాసి
 కొనుచు పడియున్నవార లగోచరముగ.

ఉపా:- మహాయోగీ ! నీ అమృత హృదయం గానసృజనాతికగా
 కరగి భాగీరథివలె ప్రవహిస్తే, ఈ వల్లకాటిలోని బూడిదనేల
 పవిత్రమాతుంది.

అఖిలప్రాణికోటుల జీవయాత్రలకును
గడవరావట్టి వృక్షక గమ్యబుద్ధి
మూడుకాలాల ప్రత్యక్షబోధనేయు
తత్త్వవేదాంత విశ్వపద్యాలయమ్ము !

బాధ:- తల్లీ ! ఉమాసుందరీ !—బుద్బుదప్రాయమైన ఈ దేహం
కంటె మానవహృదయాన్ని ఆవరించిన మమకారమే ఎక్కువ
శోక కారణం.

తొణకు కన్నీరు లో గురిక్కొకొనుచు వణకు
చేతితో ఎవ్వరో పిల్లగోతిమీద
పాలు ధారబోయుచున్నవారు; కట్ట
కడపటి ఋణానుబంధమ్ము నుడుపుకొనుచు.

ఉప:- మహాభాగా !

పాపం ! అచ్చట నీడవలెనిలిచి కన్నీరు తుడుచుకొనుచున్న
ఆ అభాగ్యుడెవరోకదా ! తండ్రీ ! సుధామాధుర్య తరంగితమైన
నీ వచస్సు మృత్యుదేవతను కాఃమును అతిక్రిమించుచున్నది.
మహాభాగా ! నన్ను కరుణింపుము.

బాధ:- తల్లీ ! ఉమాదేవీ !

కన్నతీపికి తల్లి కడపువోకాలుచు
ఆరకమండెడి కారుచిచ్చు
ఏ పాప పుణ్యమ్ము లెరుగని మూపులన్
బద్దలైపోయిన భండచయము
మూడు నాల్గైనను ముచ్చట తీరకముందు
తెగిన నల్లపూసచేరు
కన్నీరు మున్నీరుగా ఆర్ద్రహృదయాలు
కాగి కరగి కార్చు కరుణారసము

కాలపురుషుని గర్భాన కలసిపోయి
 చివికిపోయిన పాత అస్థికలతోడ
 పొరలుచున్నవి బూడిద ఋగ్గికలసి
 ప్రకృతి నిర్మించు ఈ వింత రంగభూమి !

ఉష:- మహాశయా ! నా మరణకాల మాసన్నమైవది. స్వర్గ
 లోకం వికృతద్వారాలతో నన్ను ఆహ్వానిస్తున్నది. అచ్చట
 బుద్ధభగవానుని జ్యోత్స్నానువమా గంభీరమైన నయనద్యు
 తులు ఆమృతవర్షం చిందుతున్నవి. నేను మరణించటానికి
 ముందుగా నాకు షాద్ధదీక్షను అనుగ్రహించు—బ్రహ్మ !

షాద్ధ:- తల్లీ ! ఇదిగో షాద్ధదీక్షను పరిగ్రహించు— ఈ క్షణం
 నుండి నీవు పరివ్రాజకవై నావు.

ఉష:- మహానుభావా ! నా జన్మ తరించింది. ఇక మరణానికి
 నేను భీతి చెందటంలేదు.

షాద్ధ:- తల్లీ ! ఉషాసుందరీ !

మరణము, జీవయాత్రీకు సమాప్తముగాదు, అపారపాప జ
 ర్జిత మహాత్రపంచము రుజావికలయ్యియుకుండు, స్వర్గసుం
 దరముగు బుద్ధదేవు కరుణాగతి నూర్చియుగోదయ ప్రభా
 కిరణములన్ వెలార్చి వెలిగించును లోకములన్ సహోదరీ.

ఉషా:- మహాభాగా ! మరణించటానికి పూర్వమే నేను మరియొక
 జన్మమెత్తాను. షాద్ధవన్యాసినిగ మరణించటంకంటె నా జీవి
 తానికి వేరే ఉత్తమలక్ష్యం ఏమీ అర్థంపను. వజ్రబాహూ!
 రా ! నన్ను వధించు.

బుద్ధదేవుడు వుట్టిన పుణ్యభూమి
 ఈ శరీరమునుండి స్రవించువట్టి
 రక్తవాహిని సవయుగారంభమొందు
 అరుణకాంతులై కేశాల నలముగార !

వజ్ర:- ఒరేయి—దానూ ! నువ్వు చంపరా ! నా చెయ్యిరావటం లేదు.

వీర:- ఒరే ! వజ్రం. నిన్న ఇద్దరిని నేనే చంపాను. ఈ సారి నీ వంతు.

వజ్ర:- నువ్వుచంపరా ! నా గుండె చాలా మెత్తందిరా !

వీర:- నా గుండె కర్మకృతిరా ! సోద్రాలు పెప్పుతున్నాయి.

ధర్మ:- ఒరేదాసరీ ! ఈ ఉషను నువ్వు నరుకు—వజ్రే వజ్రం ఈ సన్యాసిని నీవు నరుకు—సన్యాసీ !—అట్లాకూర్చో.

బాధ:- నేను సంసిద్ధం.

వజ్ర:- దండాలండ్డిబాబూ ! మిమ్మల్ని నరకటానికి నా చేతులు రావడంలేదు. ఇటు రాజగోరి ఆగ్ని. అటు గురువుగోరు. అటు నుయ్యి. ఇటు గొయ్యి.

బాధ:- వజ్రబాబూ ! ఇది నీ విధ్యుక్తధర్మం. పాపం నీవేమి చేస్తావు—నీ పని నువ్వు చెయ్యాలి.

వజ్ర:- ఏమయ్యోయి, దమ్మచాలా ! ఇటునూడు, ఆకాశం ఊడి పడ్డాసరే ! నేను నరకను.

ధర్మ:- ఇది రాజజ్ఞ తెలుసునా ?

వీర:- ఒకసారే గుండె రాయిసేసుకోవాలి,—నేనూ నరకను.

ధర్మ:- మీ తలకాయలు ఈ డా వుండవు.

వజ్ర:- పోనీ ! ఈరు మా గురువుగారు. మా మాలపల్లెలో దేముడు.

ధర్మ:- ఛీ ! నోరుమూయండి—మిమ్మల్ని చిత్రివధచేసినా పాపం లేదు— రాజజ్ఞను తిరస్కరించడమే— ఛీ ! రాజద్రోహం లారా ! మగధరాజ్య చక్రివర్తిత్వం సశించలేదు—ఇదిగో నా కత్తి—మీ తలకాయలుండవు.

వజ్ర:- మా దగ్గర కత్తిలున్నాయ్ కాసుకో.

(ఒక...ఒక...ఒక...తెన)

ధ ర్మ చ క్ర మం

అ ష్ట మ ర ం గ ము

[క్షలం :—కూకానీకని గృహారామం.]

నీలకేతనుడు:- (దగ్గుతూ) నందినీ ! నందినీ !
 నందిని:- (ప్రవేశించి) ఏం—నీలకేతనా ! నీ దగ్గు ఎటావున్నది ?
 నీల:- నందినీ ! దగ్గు తగ్గిపోయింది.
 నంది:- ఇదుగో కుప్పి అరగదీసి మంచు ఇస్తాను.

నీలమేఘాలలో నింగిపై ఉరిమేటి
 మెరుపుతీగలచుట్ట
 నీ రూపుచూచాను; నీ మాట విన్నాను! నీల!

నీల:- అపరసంధ్యా గం వలె నిశాతిమిరంలో కలసి కరగి
 పోతోంది నీ గీతం నందినీ !
 నందిని:- నీలకేతనా ! కూర్చో ! ఎందుకు తేస్తావు ? అనవసరంగా
 ఆయన పడకు.

నీల:- నందినీ ! నాకు దగ్గు తగ్గిపోయింది. శోభనదీతీరంలో నాకు
 యువరాజు ఇచ్చిన నూమిడితోపులో ఒక పెద్దమేడ కట్టిస్తాను.
 అక్కడ మీ ఉద్యానవనంకంటే పెద్దఉద్యానవనం వేయిస్తాను.

నందిని:- నీవు కట్టబోయే మేడముంచు పెరగబోయే ఉద్యాన
 వనంగా వికసించబోయే పువ్వులనుధ్వ విహరించబోయే ఓనీల
 కేతనా ! ముందు ముందు తీసికో—తరువాత గాలిలో మేడలు
 కట్టుదుగాని.

నీ:- నందినీ ! చూడు— నాకు నివ్యదృష్టి ఉంది. శోణ నదీ తీరంలో ఒక నివ్యప్రాసాదం. ఆ గుండర ప్రాసాదం చుట్టు ఒక రమణీయ పుష్పవనం. ఆ రమణీయ పుష్పవనంలో దివ్యసౌరభంవలె నీవు కూడా విహరిస్తావుంటావు. అప్పుడు నేను నీ చిరువల్పుల సోన వెన్నలలో జీవితాన్ని ఒక కమ్మని కలవలె శోణ నదీప్రవాహ వివాదానికి సుతీగల్పుకొని పాడు కొంటాను.

నందిని:- నీ మాటలు నాకు అర్థం కావు నీవేకేసినా !

నీ:- మిసిమి యశావనంలోపండే నివ్యవావణ్య తరంగణివి నీవు నందినీ—నీకు ఈ మాటలు అర్థంకావంటే నాకు నమ్మకం లేదు. నీకు ఉద్యాన లతలంటే మిక్కిలి ప్రీతి. మన ఉద్యానవనంలో నందిని లావణ్యలహరియై ప్రవహించాలని నా ఉద్దేశం.

నందిని:- అంటే ?

:: గండోదరమిక్కిలు—ప్రీతం ::

గం:- అంటేనా ! నందినీ ! నీకు ఆర్థంకావోవచ్చు. —ఆర్థ మయినా ఆర్థంకావట్లు పటించవచ్చు. కాని నీలకేతనుడి బాప నాకు చాలకాలంకిందట ఆర్థమైంది.

నందిని:- గండోదరా ! ఏం ఇట్లావచ్చావు. మా నాన్నగారి కోసమా?

గం:- కాదు; ఆవును; కాని నందినీ ! నీవు మందు ఇచ్చేటప్పుడు ఆ నీలకేతనుడు మధురవ్యధ అనుభవిస్తున్నాడు.

నంది:- నిజమే ! నీలకేతనుడు ఎప్పటికప్పుడు తగ్గిపోయిందంటాడు. కాని ఆతన్ని దగ్గు వీడించి వీల్చి విప్పిచేస్తాంది.

గం:- నందినీ ! నీవంటి సుందరి మందు ఇస్తూవుంటే అలాటి పది తగ్గులతో బాధపడతాను పడమంటే.

నం:- వద్దు, శత్రువు కుకూళా వద్దు ఈ ఒక్కదగ్గుబాధ.

గం:- సీలకేతనుడికి రెండుబాధలు, దగ్గు ఒకటి—మరి ఒకటి—

నీవు ముందు ఇచ్చేటప్పుడు నీ వైటచెంగుగాలి వాడి ఊపిరి తిత్తులకు పోయి ఉక్కిరిబిక్కిరై పోతున్నాడు

నంది:- గండోదరా ! ఏమిటిఫోణి? ఇంక అధికప్రసంగం కట్టి పెట్టు. నేను చెల్లెలివలె సీలకేతనుడికి నేనెచ్చేస్తాను.

గం:- నీ మాటకాదు—నేను చెప్పింది— పోనీ నా మాట అబద్ధమని సీలకేతనుడిని చెప్పమను— మానం అర్థాంగీకారనూచకం.

నం:- ఛీ ! నోరుమూయ్.

(నిష్క్రమింపబడి)

గం:- నందినీ ! మేఘవాహనుడు—

నంది:- (ప్రవేశించి) ఏమైనా ఉత్తరం వచ్చిందా ! యుద్ధవార్త లేమిటి ?

గం:- యుద్ధవార్తలు—ఉన్నాయ్— కాని— ఇదుగో నోరుమూసికో మన్నావుగా ! మూసుకుంటున్నాను. మాట్లాడమనేదాకా మాట్లాడను.

నంది:- గండోదరా ! మాట్లాడు— కోపగించుకోకు. మేఘవాహనుడు అన్నావేమిటి— అతడు క్షేమంగా వున్నాడా ! యువరాజు ఎప్పుడు తిరిగివస్తారు ?

గం:- విసవిసా వెళ్లిపోయావు ! ఇప్పుడు వెళ్లిపోవే !— మేఘవాహనుడు...

నందిని:- చెప్పు గండోదరా ! చెప్పు వెళ్లిపోనులే !

గం:- గ్రీకులు సింధునదీతీరావ మహాయుద్ధంలో ఓడిపోయారు. మా మిత్రుడు దండు కేశ్వరమిత్రుడు వీరిస్వర్గం అలంకరించాడు. మేఘవాహనుడు....

నందిని:- మేఘవాహనుడు ?

గం:- మేఘవాహనుడు సింధునదినిదాటి గ్రీకులను వెన్నంటినాడు.

నందిని:- అమ్మయ్య ! నాన్నగారూ ! నాన్నగారూ !

:: చూచుకున్నప్పుడు ::

నందిని:- నాన్నగారూ ! గ్రీకులు ఓడిపోయారు.

మహా:- తల్లీ ! ఈ శుభవార్త ఎప్పుడు తెలిసింది? ఎవరు చెప్పారు?

గం:- మేము గండోదరాది పుత్రులం- నమస్కారాలు.

మహా:- ఏమీ ! గండోదరా ! యువరాజుగారు ఎప్పుడు తిరిగి వస్తున్నారు? మేము వాహనుడు యువరాజుతో తిరిగి వస్తావా !

గం:- మేము వాహనుడు ... మేము వాహనుడు ...

మహా:- గండోదరా ! ఏ మట్లా తటపటాస్తున్నావు ?

గం:- మేము వాహనుడు గ్రీకుల వెన్నంటిపోయి మరణించాడు.

నందిని:- నిజమే !

గం:- నిజమే.

నీల:- ఏమీ ఇంతవరకు చెప్పలేదు ?

గం:- చావుకబురు చల్లగా చెప్పమన్నారు.

మహా:- మేము వాహనుడు మహా యోగ్యుడు, వీరస్వర్గ మలంకరించాడు.

నీల:- మేము వాహనుడు అదృష్టవంతుడు—వీరస్వర్గం లభించింది.

గం:- నందినీ! దుఃఖంవకు, యుద్ధంలో మేము వాహనునివంటి వీరులు వేనకు వేలు మరణించారు.

నంది:- నేను దుఃఖించటంలేదు.

మహా:- వీరస్వర్గ మలంకరించిన మహాపురుషునికోసం దుఃఖమెందుకు ?

నీల:- ఆహా ! వీరస్వర్గం లభించటం ఎంత అదృష్టం !

నందిని:- వీరస్వర్గం. ఈ వీరస్వర్గానికి అర్థమేమిటి ? ఈ యుద్ధం వల్ల ప్రయోజనం ఇదేనా ? గండోదరునివంటి మహావీరులు, నీలకేతనునివంటి ఆరోగ్యవంతులు బ్రతికివుంటారు. మేము వాహనునివంటివారు మరణిస్తారు.

నీల:- నందినీ ! దుఃఖంపకు- శోణనదీతీరాన వసంతోద్భావం
నిర్మించి—

నం:- నీలకేతనా ! నోరు మూసికో !

గం:- పాపం, మేఘపాపానాడు మరణించాడు.

నందిని:- దుర్మార్గుడా !—ఈ శుభవర్తమానం వినిపించటానికేనా?

నీవు పనికట్టకుని వచ్చింది—

మహా:- యుద్ధభూమిలో నిక్కనావంతో దొర్లుతూ వికలాంగులై
కొనపూసిరితో మరణవేదనను అనుభవిస్తూ వున్న నిర్భాగ్యుల
దీనవేదనాకేందనాలు— నా చెవులలో గింగురుమంటున్నాయి
అదుగో ! మహాకళి ! బ్రహ్మశిరిస్సులో రుధిరశానం చేస్తోంది.
అదుగో ! అదుగో మహాకళి ! (తె.)

ధ ర్మ చ క్ర మ్

న వ మ ర ం గ ము

స్థలం, పాటలీధరం. సామ్రాజ్యపరిషత్తు.

వందిమాగధులు :- శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ రాజశ్రీ మగధ
సామ్రాజ్య సార్వభౌమ, చంద్రగుప్తచక్రవర్తి జై జై జై !!!
శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ రాజశ్రీ కుమార చక్రవర్తి శ్రీ శ్రీ శ్రీ
బిందుసార యువరాజ జై జై జై !!

(చంద్రగుప్త బిందుసారుల వ్రాసిన)

చాణక్యమంత్రి:- కుమారచక్రవర్తి ! బిందుసార రాజసందనా !
గోకలను ఎదిరించి దిగ్విజయం సాధించివచ్చిన యువరాజునకు
నా ఆభివందనాలు.

యువ:- మంత్రిపుంగవా ! కృతజ్ఞతా నమస్కారాలు. పేరునకు
బిందుసారుడు సేవలను శాసించినాడుకాని యధార్థంగా చాణక్య
క్యమంత్రి అడ్డుత్యహస్తమే విజయలక్ష్మిని సాధించింది.

చాణక్య:- కుమారచక్రవర్తి ! జగదేకవీరుడైన చంద్రగుప్త చక్ర
వర్తికి ప్రధానమంత్రిగా మగధసామ్రాజ్యానికి సేవచేశాను.
సేవాధర్మంలో నేను పండువృద్ధునై పోయాను. నీవా! తండ్రికి
తగిన పుత్రుడవై దిగ్విజయం సాధించివచ్చావు. ఇక నేను
ఆశ్రమవాసినై నా జీవయాత్ర ముగించాలని వాంఛిస్తున్నాను.

చంద్ర:- కుమారచక్రవర్తి ! నీ దిగ్విజయాని కీ మగధసామ్రా
జ్యం కర్పూర సీరాజనాలతో ఆనందిస్తోంది. చక్రవర్తివై ఈ
రాజ్యాన్ని శాసించు. చాణక్యమంత్రి నాకు ప్రధానిమాత్రమే

కాదు ! మార్కవంశానికి కులగురువు. ఈ మహామంత్రి కేము పీఠారంధర్యం భారతద్వీపకల్పానికి ఆకారరేఖలు తీర్చిదిద్దింది. చాణక్యమంత్రి లేకపోతే అద్భుతన భారతచరిత్ర వేరుగా వుండేది. నేనుకూడ ఆశ్రమవాసినై చాణక్యమంత్రిని అభిగమిస్తాను కుమారా ! నా తుదికోరిక.....

యువ:- మహాచక్రివర్తి ! మీ ఆజ్ఞను శిరసావహించి అసిధారా వ్రతంగా ఆచరిస్తాను.

చంద్ర:- నాయనా ! గాఢదేశాధిపతి శ్రీ శూరసేనుని ప్రథమ పుత్రిక సాదామనిని వివాహం చేసికొని యీ సామ్రాజ్యాన్ని ఏలుకో. ఇది నా కోరిక. చాణక్యమంత్రి ఆదేశం.

యువ:- (మానం)

చంద్ర:- యువరాజు మానముద్ర వహి చటానికి కారణం ?

చాణ:- సిగ్గుకాబోలు ! మానం అంగీకారసూచకం.

చంద్ర:- సంతోషం నాయనా ! తండ్రి ఆదేశాన్ని మన్నించే వుత్సాహం వుత్సాహం. సంతోషం.

(గండ్లొడరమిక్కిలు, మహాసేనుడు ప్రవేశం)

గండు:- బిందూ ! బిందూ ! ధన్యవాదాలు. గ్రీకుసేనాసమూహం లకు సింహస్వప్నం బిందుసార రాజచంద్రుని నామధేయం.

చాణ:- ఆగు ! గండ్లొడరా ! ఇది మగధ సామ్రాజ్య సార్వభౌముని నిండు కొలువుకూటం, ఏదిటీ వికటాట్టహాసతాండవం! ఆర్య ! మహాసేన ! యీ సంకెళ్ళు ఏదిటి, వైపరీత్యం !

మహా:- మహామంత్రి ! నా కర్మ ! మగధసామ్రాజ్యంలో అంత ప్రతిష్ఠా గౌరవాలు సంపాదించి ఇంతకు వాల్చడం అనిపించింది. ఈ సంకెళ్ళు గండ్లొడరుడు తగిలించాడు.

చాణ:- మహాసేన మహాశయా ! అవరాధం క్షమించాలి. ధర్మ పాల్పా ఈ సంకెళ్ళు తీసివెయ్యి.

ధర్మ:- చిత్తం- ఊడదీస్తున్నాను.

గండు:- ధర్మసాలా ! ఆగు ! ఈ సంకెళ్లు ఊడదీయటానికి ఏలు లేదు.

చాణు:- ఊడదీయ్ ! ఇది చాణుక్యమంత్రి ఆజ్ఞ

గండు:- ఆగు. ఊడదీయవద్దు- ఇది గండోదరుని ఆజ్ఞ. బిందుసారా! ఆజ్ఞాపించు !

బిందుసార:- ధర్మసాలా !

ధర్మ:- చిత్తం.

యువ:- ఆర్యమహాసేనుని సంకెళ్లు ఊడదీయి! గండోదరా! నిన్ను ఆనాడు మహాసేనుడు శిక్షించటం ధర్మం. నీ అంతరం నీవు తెలిసికో ! చాణుక్యమంత్రిని ఎదిరించటానికి దేవేంద్రుడు గూడ గజ గజ వణిపోతాడు.

చంద్ర:- కుమారచక్రవర్తి ! ధన్యవాదాలు. చాణుక్యమంత్రిని కారించటం చంద్రగుప్త చక్రవర్తిని మన్నించటమే.

గండు:- చాణుక్యమంత్రిని గాంబించాలి ! ఛీ ! ఛీ ! సిగ్గునేటు !

చంద్ర:- ఈ అసంబద్ధ ప్రలాపి ఎవరు ? మహాసేన మహాశయా ! యువరాజును ఏకవచనంలో సంబోధిస్తున్నాడు!

మహా:- యువరాజు ప్రాణమితుడననీ యువరాజు ఆజ్ఞ అనీ చెప్పి నన్ను సంకెళ్లతో బంధించాడు.”

చంద్ర:- కుమారచక్రవర్తి ! యీ విషయం సీవే పరిష్కరించాలి!

గండు:- నేను యువరాజునకు ప్రాణస్నేహితుణ్ణి.

చంద్ర:- ఆగు ! యువరాజు మాట్లాడుతున్నాడు.

యువ:- గండోదరా ! నీ ప్రవర్తన మిక్కిలి ఆసభ్యం. మహాసేనుని బంధించమని నేను నిన్ను ఆజ్ఞాపించానా ? ఇది ఆసభ్యం.

గం:- యువరాజా ! నేనే యితనిని బంధించాను. దీనికి-

యువ:- ఛీ ! నీకు ఆ అధికారంలేదు. నీకు మతిపోయింది.
ధర్మపాలా ! ఇతనిని రాజదుర్గంలో బంధించి రేపు నాదగ్గి
రకు తీసుకొనిరా !

ధర్మ:- చిత్తం.

గండు:- బిందూ ! ఒక్క మూల ! నీ స్నేహంపట్టి నేను చెడి
పోయాను దండుకేశ్వరుడు పాపం మరణించాడు. ఉషా దేవి !
ఇంకెక్కడి ఉషా దేవి !

యువ:- అదేమిటి గండోదరా !

గండు:- యువరాజా ! నా ప్రవర్తన ఆసభ్యం. ఉషా దేవిని
మహాసేనుడు చాణుక్యుడు కలిసి రహస్యంగా హత్యచేశారు.
ఘోరహత్య !

యువ:- మహాసేన ! ఇది యధార్థమేనా ?

గండు:- అక్షరాలా యధార్థం.

మహా:- ఏమారచక్కవస్త్రీ ! ఇది యధార్థంకాదు. కానీ—

యువ:- కాని ధర్మమూస్త్రీ ! ఆలస్యం చెయ్యకుండా చెప్పు.

మహా:- ఉషాసుందరికి మరణవండన విధించాను.

యువ:- ఓహో ! తెలిసింది ధర్మమూస్త్రీ ! ఎవరి శాసనాన్నను
సరించి ?

మహా:- బిందుసార రాజనందనా ! మరచిపోయినట్లున్నారు—
మీ శాసనాన్ననుసరించే !

యువ:- నా శాసనం ! ఆశ్చర్యం ! మహామంత్రీ ! ఇది విచిత్రం.
ఈ యింద్రీబాలాన్ని విప్పి చెప్పతారా ?

చాణు:- రాజనందనా ! నీవు పర్యనేనాపతిగా ప్రయోగించిన
ప్రథమ శాసనం జ్ఞప్తికి వచ్చిందా ! సేనకుగాని పర్యనేనాధి
పతిగాని నాలుగు విఘడియలు అవరోధం కల్పించిన వ్యక్తికి
మరణశిక్ష.

యువ:- అవును—అయితే ?

చాణు:- ఉమాసుందరి నీకు కర్పూర నీరాజనం ఇస్తూ—సర్వ సేనాధిపతికి సర్వసైన్యనివహాలకు ౧౦ విఘడియలు వైగా అంతరాయం కల్పించింది.

యువ:- నాతనిదీ ! ఎంతఘోరం జరిగింది! మహామంత్రీ ! ఉమా గుంపరి ఇప్పటికీ బ్రతికివున్నదా ?

చాణు:- బ్రతికివున్నదా ? భూతకాలములో బ్రహ్మకేవున్నది వర్తమానకాలమున బ్రహ్మకేవు. మగధ సామ్రాజ్యంలో రాజశాసనం ఉచ్చారణకు మరుక్షణం జరిగిపోయినచోట నిలబడిపోయింది. కానివో—ఈ పాటికీ మగధ సామ్రాజ్యపరివర్తనలో యువరాజు ఈ ప్రశ్న అడగటమే అసంభవం.

యువ:- మహాచక్రవర్తి! మీరూ చాణుక్యమంత్రీ ఆశ్రమనామెలై అరణ్యాలకు పోనక్కరలేదు. నేనే రాజ్యాన్ని నిజించి అరణ్యాలకు పోనకల్పిస్తానన్నాను

గండు:- ఛీ ! సిగ్గుచేటు. యువరాజూ, గొప్పపనిచేస్తావు ? గ్రీకులను జయించిన మహావీరుడట ! కుమారచక్రవర్తి ! ఈ ఘోర హత్యచేసిన మహాసేనుణ్ణి శిక్షించు—మరణదండన విధించు.

మహా:- రాజనందనా ! పుణ్యమో పాపమో ! నీ శాసనాన్ని తరిపాలించాను. ఇదిగో రక్తహాసం. నాకు ఏ మాలవాడి చేతనో చావటం ఇష్టంలేదు. నా శిరస్సును నీ చేతులతో ఖండించు.

యువ:- ధర్మమూర్తి ! నీవు నిర్దోషివి ! నీవంటి ధర్మమూర్తుల మగధసామ్రాజ్యానికి అలంకారాలు.

మహా:- కుమారచక్రవర్తి ! నా జన్మ తరించింది. కాని—పశ్చాత్తాపం నా హృదయాన్ని దహించివేస్తోంది. మగధ

సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించే రాజువీ, ధర్మాన్ని అనుభవించే కృపానిష్ఠులను జయించాయి.

గం:- రాజనందనా ! రాజువీ కృపానిష్ఠ మహానేనుణ్ణి సంరక్షింప వచ్చు ! రాజులు శత్రువులను గౌరవించటం నేర్చుకొనినట్లు మిత్రులను గౌరవించటం నేర్చుకోరు. నీవు మహాచక్రవర్తివి. నీకు ఎందరో దండుకేశ్వరులు గండోదరులు లభిస్తారు. కాని ఉపాసుందరి మాత్రం లభిస్తుందా ?

(ఉపాసుందరి: బాధభీతువు: వజ్రబాహువు: వీరదాసరి—ప్రవేశం)

యువ:- ఇది ఇంద్రబాలమా ? యధార్థమా ! ఉపాదేవీ !

ఉప:- యధార్థమే.

యువ:- ఉపాదేవీ !

ఉప:- రాజనందనా !

ధర్మ:- మహారాజా ! విప్లవం! మహావిప్లవం! మగధసామ్రాజ్యంలో ఈ మాలవాల్లు రాజాజ్ఞను తిరస్కరించారు.

యువ:- ఎవరు ? వీరు చేసిన నేరమేమిటి ?

వజ్రబాహు:- మేము.

ధర్మ:- రాజవ్రోహం చేసిన ఈ ఉపాసుందరినీ బాధసన్యాసినీ వధించలేదు.

వజ్ర:- మహాపృథూ ! నిజమే. ఇదుగో మాకు సెందరగుప్త పెరువులోరు సాయంగా సామిభక్తికి ఉంగరాలు బహు మానంగా ఇచ్చారు.

వీర:- మహాపెబూ ! ఇదిగో యీ వ్రుంగరాలు తీసేసికోండి— మేం అవచారం చేశాము.

వజ్ర:- మా పెబూ— ఈరు మా గురువుగోరు సంపనన్నాను— తరువాత ఆ పిల్లను సంపనన్నాము.

యువ:- వజ్రబాహూ ! వీరదాసరి ! చంద్రగుప్త చక్రవర్తి బహుశ రిందిన ఉంగరాలను మేము తీసికోము. మీరు నాకు మరచి

పోలేనట్టి మహోపకారం చేశారు. ఈ ముత్యాలవారాలు తీసికోండి.

వీర:- పెబువ్రవోరి కడుపు సల్లగుండాలి.

యువ:- ఉమానుందరీ ! నీవు లేని ఈ మగధసామ్రాజ్య కిరీటం నాకు శ్రమశానంలో విరిసిన వెన్నెల, ఈనాడు నేను అదృష్టవంతుణ్ణి.

:: నందిని ప్రవేశం ::

నందిని:- యువరాజా ! నీవు అదృష్టవంతుడవే ! కాని మేనుందరం అదృష్టహీనులం. మేఘవాహనుడు అదృష్టహీనుడు. ప్రజలందరూ అదృష్టహీనులు. యుద్ధంలో మరణించిన వేనకువేలు మహావీరులు అదృష్టహీనులు. వికలాంగులై కాళ్ళపొయి కన్నులుపొయి బాధపడుతున్న నిర్భాగ్యుడైనా మోదరులందరూ అదృష్టహీనులు.

యువ:- సోదరీ ! మేఘవాహనుని మరణం నీకు ఎంత విచారకరమో నాకు అంతకంటే విచారకరం. ఆ మహావీరుని స్మృతి చిహ్నంగా పాటలీపుత్రంలో ధ్వజస్తంభం కట్టిస్తున్నాను.

నందిని:- మహాప్రభూ ! ఈ ఘోరయుద్ధంమూలాలాస విలసిస్తూవున్న వికలాంగులను వియోగులను ధ్వజస్తంభాలపైనుండే విజయలక్ష్మీ ఓదార్చలేదు. మహాభాగా ! బాధపన్నానీ ! నిన్ను చేరటానికి శ్రావణమాసంలో సముద్రునిచేరటానికి వరవల్ల త్రోక్కవదీసుందరివలె నా హృదయం ప్రవహిస్తోంది. మీ దర్శనం కల్గటం నా అదృష్టం.

బాధ:- సోదరీ ! నీ ఆవేదన నాకు అర్థమైనది.

ఎందరో యుద్ధమందు మరణించిరి వీరులు మేఘవాహనుం దందరిలో నొకండు; కనవస్తు మహాసతులెందరీవిధిన్ నందనులన్ సహోదరుల నాధుల గోల్పడినాకో ! వేదనా క్రోధనముల్ వృధా; తిరిగిరాకు గతించినవారు సోదరీ !

బుద్ధభగవానుని కరుణామృతవర్షం నీ హృదయానికి శాంతి ననుగ్రహించుగాక, ధర్మసోదరీ! పుత్రహీనులు, విగత భర్తృకలు ఎందరో మూఠశోకముచే కుమిలిపోతున్నారు.

నందిని:- తండ్రి! బౌద్ధసన్యాసినిగా మానవసేవచేసి తరించాలని నా ఆశయం. దీక్షను అనుగ్రహించి రక్షించువనిభూ!

బౌద్ధ:- ధర్మసోదరీ! నిన్ను బుద్ధభగవానుడు అనుగ్రహించినాడు.

నందిని:- ధన్యురాలను.

యువ:- మహాభాగా! నీ దివ్యవాక్కు వేదనా వికలలకు అమృత తుల్యం. నీ మాటలముని శిష్యాసుందరి బ్రహ్మచర్యం. నీకు మరణ దండన విధించినందుకు ఓహో భీతి స్థస్తున్నాను.

బౌద్ధ:- యువరాజా! నాకు మరణం శిక్ష కాదు మరణమే గనుక గిలతలు కలలు కలవరింతులేని శాశ్వత నిద్రయొక్కట్లయితే ఇహలోకంలోని బాధలు మమకారాలు అంతరించిపోతాయి. అంతకంటే అవశ్యం వాంఛనీయమైనది లేదు. లేదా! మరణం వేరొకజన్మానికి మోక్షద్వారమైతే జరానికలమైన ఈ దేహాన్ని వదిలి నూతన దేహాన్ని ధరించటం ఎంత ముదావహమైన విషయం రాజవందనా! బుద్ధభగవానుని దివ్యప్రబోధచంద్రికలు మగధ సామ్రాజ్యాన్ని కరుణారస తరంగితమైన స్వర్ణసీమచేయు గాక!

యువ:- మహాభాగా! నీ ప్రబోధానికి మగధ సామ్రాజ్యంలో అంతరాయాలు కల్పించను. యధోచ్ఛగా జిజ్ఞాసువులకు బుద్ధభగవానుని దివ్య సందేశం అందించు.

ఉవాచేవీ!- నేను మహాపరాధంచేశాను. నిన్ను ఓహో భీతును అర్థించటానికిగూడ నాకు నోరు రావటంలేదు. కరుణించి నన్ను ఈ మగధ సామ్రాజ్యాన్ని ఏలుకో.

ఉవ:- రాజనందనా ! ఊమించటానికి నాకు ఎవ్వరూ అపకారం చెయ్యలేదు. పైగా ఉరకారంచేశారు. నాకు మహాసేనుడు మరణశిక్ష విధించకపోతే ఏమయ్యేదో తెలియదు. ఒకవేళ మగధసామ్రాజ్య మహారాజునైనా, అంతఃపురంలో హంస తూలికా తల్పాలపై భోగలాలసత్వంలో రాక్షసివలె కాలం గడుపవలసినచ్చేది అప్పుడు మగధరాజ్యాన్ని ఏలుకునేటట్లు భావించేదాన్ని. కాని ఇప్పుడు విశ్వకరుణప్రపంచాన్ని ఏలు కుంటున్నాను.

యువ:- అంటే ఉషాసుందరీ ! నీవు నన్ను ఊమించటంలేదన్న మాట.

ఉవ:- కాదు ప్రభూ ! ప్రపంచంలో దరిద్రీనారాయణులు తింటా నికి కూడు, కట్టటానికి గుడ్డ లేక అటమట లాడిపోతున్నారు. రాజనందనా ! అంతఃపుర సాధమాలికలలో రత్నదీపాంకుర ప్రభారాగ పంక్తులలో హంసతూలికా తల్పాలపై ఊధార్తుల దీనవేదనారావాలు విన్పిస్తాయా ప్రభూ !

యువ:- ఉషాదేవీ ! నీవు తోల్లిటివలె నన్ను ప్రేమించుటలేదా ?

ఉవ:- రాజనందనా ! నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను, ప్రేమించాను. అంతేకాదు, నిన్ను ప్రేమిస్తున్నట్లే యీ విశాల విశ్వాన్ని, సమస్తజీవకోటిని ప్రేమిస్తున్నాను. కామశబలితముకాని యీ పవిత్రప్రేమ ఆకాశముకంటె ఉన్నతమైంది. ఆనంతకోటి తార కారోచిస్సులకంటె ఉజ్వలమైనది. సప్తసముద్ర పరివృతమైన ఈ విశ్వముకంటె విశాలమైనది. దీనజనులను, సమస్తభూత కోటిని ప్రేమించు రాజనందనా !— అప్పుడు నిన్ను అజరా మరమైన సౌందర్యం వటిస్తుంది.

యువ:- నీవు సహధర్మిణీవై యుంటే ఎంతపని అయినా నీతో కలసి నిర్వహిస్తాను. నన్ను అనుగ్రహించు ఉషాదేవీ !

ఉష:- రాజనందనా ! ఆగు ! నేను బాధనన్యాసినిని. పరివ్రాజకా శ్రీమం స్వీకరించి బహుకాలమైనది.

యువ:- ఉషాసుందరీ ! ఆగు ! ఒక్కమాట !

ఉష:- బిందుసార ధర్మసోదరా ! సుందరమైన ఈ సృష్టిని నరకంగా మార్చుచున్న పాశవిక ప్రవృత్తులను సంహరించి యీ భూలో కాన్ని స్వర్గలోకంచెయ్యి. బుద్ధభగవానుని దివ్యప్రబోధ చంద్రికలు నీ కిరీటాన్ని కరుణాజ్యోత్స్నా తుమారధవళం చేయుగాక.

యువ:- ఉషాసుందరీ ! బుద్ధభగవానుని సందేశాన్ని నా కిరీటం మీద ధరిస్తాను. నీవు మగధసామ్రాజ్యంలో—

ఉష:- ధర్మసోదరా ! నాకు ఒక కోరిక ఉన్నది.

యువ:- తప్పకుండా నెరవేరుతుంది.

ఉష:- కీటి సాయంసంధ్యాకాలంలో సింహళానికి నౌకలు బయలు దేరుతున్నాయి. నన్ను ఒకనౌకలో సింహళ దేశానికి పంపించు— దేశ దేశాలకపోయి బుద్ధభగవానుని దివ్యప్రబోధంచే విశ్వ మానవప్రపంచాన్ని కరుణాజ్యోత్స్నా సుకుమార సుందర సుస్మిగ్ధం చెయ్యటమే నా తపస్సు.

యువ:- ఉషాసుందరీ! ఇంతవరకు నీవు నా మధుర స్వప్నసుందరివి. ఇప్పుడు దివ్యోపదేశంచేస్తున్న అమృత తరంగిణివి. నీ కోరిక ప్రకారం నా వసిద్ధం చేయిస్తాను నాకు బాధదీక్ష అను గ్రహించు సోదరీ !

ఉష:- ధర్మసోదరా ! నా ప్రాణంకంటె ఎక్కువగా ప్రేమించిన నీకు ప్రబోధం చేస్తూన్నాను. మగధసామ్రాజ్య కుమారచక్రవర్తి ! ధర్మవర్తి సమేతంగా రాజ్యచక్రాన్ని శాసిస్తూ ధర్మచక్రాన్ని శిరసావహించు—శలవు ! నేనిదే సింహళ దేశానికి బయలుదేరిపోతాను. బుద్ధభగవానుడు నిన్ను అనుగ్రహించినాడు.

గం:- ఉమాసోదరీ ! నాకుగూడ బాధదీక్ష అనుగ్రహించు—నా పాపాలకు నివృత్తి కలుతుంది.

ఉప:- గండోదరసోదరా! బాధనర్తాన్ని త్రికరణపద్ధిగా ఆచరించు.

చంద్ర:- ఉమాసుందరీ ! నీ చరిత్ర సుందరపరిణామవిదితం— కుమారచక్రవర్తీ ! గంగానదీ వననికుంజాలమధ్య వికసించిన సుందరపుష్పం పాటలీపుత్ర శ్మశాన వాటికలో వాడి బాధధర్మ జగత్తులో ఫలించింది. మాయుగం గతించింది. నేనూ చాణక్యమంత్రీ ఆశ్రమవాసులమై నిష్క్రమిస్తాము.

చా:- కుమారచక్రవర్తీ ! కాలమహాసౌఖ్యవంతి యుగయుగాంతరాలలో క్రొత్త వెల్లువలతో పొంగి పోవహిస్తుంది. సామ్రాజ్య నిర్మాణంలో దండనీతి అవసరం. పరిపాలనలో ధర్మదీప్తి ఉత్తమం. మేం నిర్మించాం, నీవు పరిపాలించు. కుమార చక్రవర్తీ ! నీకు మా ఆశీస్సులు !

యువ:- చరితార్థుకను. ఈ బాధసన్యాసి గురుదేవుడై, కుక్కుటారామానికే అధినేతయై మగధప్రజలను రక్షించుగాక.

శాబ్ద:-
 బుద్ధాయ సద్ధర్మతేజోపదీపాయ
 తుభ్యం నమోనమః
 దీనజనరక్షో దివ్యప్రజోధాయ
 పర్యభూతదయాస్వరూపాయ
 తుభ్యం నమోనమః

